

UNGDOMSSTYRELSEN
www.ungdomsstyrelsen.se

Konsten att bry sig om

Föreningslivets betydelse för unga, kommunerna och staten

UNGDOMSSTYRELSENS
2008:7
SKRIFTER

UNGDOMSSTYRELSEN
www.ungdomsstyrelsen.se

Konsten att bry sig om

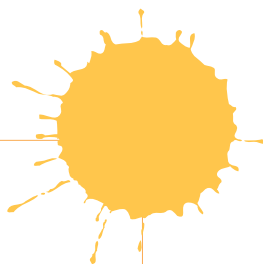
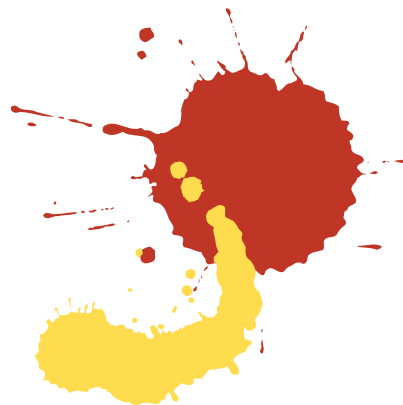
Föreningslivets betydelse för unga, kommunerna och staten

UNGDOMSSTYRELSENS
2008:7
SKRIFTER

Ungdomsstyrelsen

är en myndighet som tar fram kunskap om ungas levnadsvillkor. Vi ger stöd till föreningsliv och kommuner samt till internationellt samarbete.

© Ungdomsstyrelsens skrifter 2008:7

ISSN 1651-2855

ISBN 978-91-85933-09-9

projektledare **Karen Austin**

textredigering/språkgranskning **Emma Welander**

grafisk form **Christián Serrano**

tryck **Elanders Sverige AB**

distribution **Ungdomsstyrelsen, Box 17801, 118 94 Stockholm**

tfn **08-566 219 00, fax 08-566 219 98**

e-post: **info@ungdomsstyrelsen.se**

webbplats: **www.ungdomsstyrelsen.se**

Förord

Inom den ideella sektorn pågår ett ständigt arbete för att förebygga ohälsa och skapa bra fritidsverksamhet för ungdomar. Under 2006 och 2007 fick verksamheter för och med unga i utsatta situationer extra stöd från Ungdomsstyrelsen. Projektbidragen kom från regeringens satsning på förebyggande och främjande ungdomsverksamhet. De har beviljats till kompetens- och kvalitetsutveckling av verksamheter för unga, till utveckling av mötesplatser och till att förbättra beprövade metoder inom den ideella sektorn.

En styrka som de ideella organisationerna lyfter fram med sin verksamhet är flexibiliteten i kontakterna med unga. Stödet kan därför anpassas till de ungas situation för att på ett bättre sätt stärka deras egna resurser och förmågor.

Den här boken vänder sig till dig som arbetar med ungdoms- och fritidsfrågor i en kommun

och som vill veta mer om den ideella sektorns verksamhet för unga. Antologin är också till för dig som är engagerad i en förening och som vill ha teoretisk kunskap om främjande ungdomsarbete.

Vi har valt att presentera sju av de projekt som har fått pengar från Ungdomsstyrelsen. Artiklarna bygger på intervjuer med nyckelpersoner i projekten. Inga långa projektbeskrivningar – men vi försöker ändå berätta vad de gör och varför.

I antologin presenteras också en översikt av aktuell forskning som är kopplad till främjandebegreppet och civilsamhällets roll i det förebyggande och främjande arbetet analyseras i ett historiskt perspektiv. Relationen till Staten diskuteras också.

Författarna till de olika deltexterna i antologin står själva för sina texter.

Per Nilsson
generaldirektör, Ungdomsstyrelsen

Innehåll

7 **KAPITEL 1**
INLEDNING

8 **KAPITEL 2**
DET CIVILA SAMHÄLLET, UNGDOMARNA OCH VÄLFÄRDEN
Forskare: Lars Svedberg och Lars Trägårdh

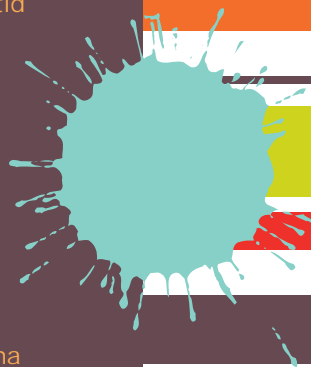
32 **KAPITEL 3**
SPORTEN – HJÄRTAT I VERKSAMHETEN
Journalist: Thomas Östlund
34 Fotbollen – enande kraft i splittrat Landskrona
38 Ny arena – blåslampa för allas rätt till bra fritid

42 **KAPITEL 4**
UNGDOMAR – HOT ELLER LÖFTE?
Forskare: Eva Gullberg och Kent Waltersson

65 **KAPITEL 5**
LÄGERLIV – PÅ LANDET OCH I FÖRORTEN
Journalist: Thomas Östlund
66 Sommarlägret som gav Hassela ett lyft
69 Mångfald – en överlevnadsfråga för scouterna

72 **KAPITEL 6**
FRÄMJANDE UNGDOMSVERKSAMHET
I CIVILSAMHÄLLET, STATEN OCH KOMMUNERNA
Forskare: Anders Kassman

118 **KAPITEL 7**
DET NYGAMLA SVERIGE
Journalist: Thomas Östlund
120 Konsten att upptäcka flickors osynliga behov
124 I närkamp med invandrarkillars värderingar
128 Fisksätra och Saltsjöbaden – när ytterligheterna möts

KAPITEL 1

Inledning

Avsikten med den här antologin är att belysa olika ideella projekt som har fått bidrag från Ungdomsstyrelsen i regeringens satsning på förebyggande och främjande arbete för unga mellan 2006 och 2008.

Intervjuerna i antologin är genomförda av journalisten Thomas Östlund. På basis av några intervjuer är det förstas omöjligt att dra några generella slutsatser. Vi kan dock skönja ett antal områden som föreningsaktiva brottas med. Det handlar bland annat om hur man ska bemöta unga människor och om hur relationen med kommunen ska byggas upp.

Boken riktar sig till den anställde på kommunen som ansvarar för att fördela bidrag till det lokala föreningslivet och till fritidspolitikern som behöver veta mer för att förstå vad man gör för utsatta i scouterna eller i fotbollsföreningen. Boken riktar sig även till dig som är engagerad i en förening och som behöver ett teoretiskt stöd för att utveckla verksamheten.

Föreningslivet är beroende av offentliga medel för att bedriva sin verksamhet. I den här antologin beskriver Lars Trägårdh och Lars Svedberg dragkampen mellan föreningarna och staten i teorikapitlet *Det civila samhället, ungdomarna och välfärden* som är en övergripande introduktion till civilsamhället och ungdomarnas roll i det. Författarna beskriver hur utvecklingen har sett ut och den växelverkan som finns mellan civilsamhälle och stat

I avsnittet *Ungdomar – hot eller löfte?* har Eva Gullberg som är historiker gjort en kortversion av en forskningsöversikt där hon tillsammans med Kent Waltersson undersöker vilken roll civilsamhället har haft i det förebyggande och främjande ungdomsarbetet genom att gå igenom historisk forskning.

De konstaterar att studier kring unga främst uppehåller sig vid vuxnas beskrivningar av ungdomar som skildras på två olika sätt. Den första bilden handlar om bråkiga, oregerliga, asociala och missanpassade ungdomar som visar upp oönskade och farliga beteenden som kriminalitet, lösdriveri och upprorsmakeri. Den andra och rakt motsatta bilden beskriver istället ungdomar som ansvarstagande, seriösa, allvarssamma medborgare som visar stort samhällsintresse och därför förtjänar respekt och framskjutna positioner i samhället. Gullberg och Waltersson ger några historiska exempel på hur ungdomarna dels uppfattas av sin vuxna omgivning och dels utifrån samhälleliga förutsättningar.

Anders Kassman lyfter i *Främjande ungdomsverksamhet i civilsamhället, staten och kommunerna* fram främjandebegreppet i ett mer teoretiskt inriktat kapitel som är ett av bidragen i den här antologin.

Den här antologin är ett försök att knyta teori till praktik. Ungdomsstyrelsens erfarenhet från tidigare utvecklingsarbeten har visat att det är betydelsefullt att föreningslivet och det offentliga samverkar och har de unga man vill nå ut till i fokus. Det kan betyda att färre unga hamnar i utanförskap.

KAPITEL 2

Det civila samhället, ungdomarna och välfärden

Idén om folkhemmet formulerades långt före andra världskriget men reformerna inleddes inte förrän på 1940- och 1950-talen. Först då förpassades torrdass, primitiva bostäder och fattigdom till stora delar till historien. Redan vid sekelskiftet mellan 1800- och 1900-talet spelade frivilligorganisationerna en viktig roll. Majoriteten av våra välfärdsinsatser uppstod genom ett ideellt engagemang. På 1990-talet stod organisationerna istället inför en stor utmaning när välfärdssamhällets byråkrater beskyllde dem för att vilja återvända till en tid när moraltanter och brukspatroner härjade i klassamhället Sverige. Det var statens uppgift att garantera medborgarna lika rättigheter – ingen skulle behöva vara utelämnad till välgörenhet. Än i dag ställs folkhemmets jämlikhetsideal i kontrast till valfrihet i retoriken. I det här kapitlet beskriver Lars Svedberg och Lars Trägårdh samspelet mellan just staten och frivilligorganisationerna i ungdomsarbetet. Kapitlet är en bearbetad version av en text som Ungdomsstyrelsen tidigare publicerat (Ungdomsstyrelsen 2007, Fokus07 En analys av ungas hälsa och utsatthet, s. 113).

Inledning

Detta är en övergripande text om det civila samhället och ungdomarnas roll i det. Begreppet civilsamhälle har en ganska komplex idéhistoria som knyter an till många olika teoretiska traditioner och politiska ideologier.¹ Efter hand har det dock fått en mer neutral innebörd och ställning, inte minst i Sverige. Den ideologiska laddningen har till stor del försvunnit. Begreppet används numera oftast för att empiriskt och teoretiskt avgränsa det samhällsområde som framförallt består av frivilliga eller ideella organisationer samt alla de aktiviteter som pågår där.² Dessa skiljs ut från kärnfamiljen, staten och marknaden och de aktiviteter som pågår inom dessa områden. Det är med denna inriktning begreppet kommer att användas här.³

För att kunna analysera civilsamhällets roll för välfärden och specifikt de ansträngningar som görs av och för ungdomar – är det viktigt att förstå de ganska komplexa och motstridiga attityder till civilsamhället och dess aktörer som är typiska för Sverige. I ett inledande avsnitt beskriver vi de föreställningar och politiska ramar som i hög grad bestämmer, begränsar och främjar vad som är möjligt att göra i det civila samhällets kontra den offentliga sektorns regi. Därefter kommer vi att skissartat beskriva det civila samhällets roll i och för välfärden. Till sist uppmärksammas lite mer ingående ungdomarna och civilsamhället och vi presenterar några preliminära slutsatser.

Det civila samhället, staten och individen

Den svenska politiska kulturen kännetecknas av ett flertal paradoxer som är väsentliga nycklar till att förstå det svenska sociala kontraktets moraliska och politiska logik. Å ena sidan har Sverige samtidigt en av världens mest omfattande offentliga sektorer och ett av världens mest vitala civilsamhällen.⁴ Detta trots att många har menat att stora statliga åtaganden försvagar medborgarnas behov av och vilja till självorganisering i civilsamhället.⁵ Å andra sidan utmärks det svenska samhället av att det är en av världens mest individualistiska samhällsordningar men även ett land – folkhemmet – som ofta uppfattas som den sociala solidaritetens och trygghetens förlovade hemort.⁶

Dessa två motsägelser är kopplade till en annan spänning som finns kring den svenska politiska traditionen, nämligen om Sverige bör ses som ett extremt statsdominerat och paternalistiskt samhälle eller som en synnerligen demokratisk politisk ordning som tvärtom kännetecknas av att medborgarna och deras organisationer spelar en ovanligt framträdande roll i rikets styrelse. En del forskare har beskrivit Sverige som en korporativ stat styrd med fast hand från ovan,⁷ stundtals av ivriga socialingenjörer som har försökt ”lägga livet till rätta” för medborgarna.⁸ Andra har, däremot, hellre uppfattat Sverige som en folkrörelsedemokrati där staten har spelat andra fiol i förhållande till medborgarsammanlutningarna i deras ansträngningar att skapa ett välfärdssamhälle i demokratins, folklighetens, jämlikhetens och frihetens tecken.⁹

Denna kluvenhet kommer även till uttryck i synen på det civila samhället. Å ena sidan har vi en romantisk och exalterad syn på folkrörelserna och deras historiska roll i formandet av

det moderna Sverige någonstans i övergången mellan 1800- och 1900-tal. Dessa rörelser – framför allt arbetarrörelsen men även kooperationen, frikyrkorna, nykterhetsförbunden, böndernas organisationer – och de institutioner som kopplades till dessa rörelser – folkriksdagarna, folkets hus och folkets park, folkhögskolorna, konsumtions- och produktionskooperativ – är rutinmässigt hyllade som demokratiskolor. Där kunde vanligt folk lära sig föreningskultur, forma ett demokratiskt sinne och lägga sig till med sociala dygder som skötsamhet, nykterhet och arbetsetik.¹⁰ Å andra sidan finns en betydligt mer negativ berättelse om andra delar av civilsamhället, från toppstyrda kyrkor till välgörenhetsstiftelser och paternalistiska bruksföretag, med verksamheter som kopplas till förnedrande allmosor och interna organisationsformer som är mindre demokratiska och mer hierarkiska eller patriarkala till sin karaktär. I dessa fall ses associationerna inte som demokratiserande och moderniserande utan som kvarlevor från en äldre och förkastlig tid som likt den gamla familjen läser fast människor i förlegade och förtryckande sociala mönster.¹¹

För att förstå dessa paradoxer, spänningar och motsättningar, inte minst synen på civilsamhällets roll, är det till stor hjälp att utgå ifrån de grundläggande värden som styr mycket av den politiska debatten. Honnörsorden är väl kända: jämlikhet, solidaritet, trygghet, generell välfärd vad gäller vård, skola och omsorg.

I detta perspektiv är statens roll att försäkra att alla medborgare har en generell tillgång till grundläggande sociala rättigheter, att den utgår ifrån principen om allas likas värde och tanken att varje individ så långt som det är möjligt ska vara både oberoende och jämlik i förhållande till andra individer.¹² Det civila samh-

lets roll, å andra sidan, är att via föreningslivet kämpa för dessa grundvärderingar. Detta innebär en kontinuerlig kamp för demokrati och rättvisa, ständiga påtryckningar i den politiska processen, en livlig offentlig debatt och medborgerlig självorganisering i denna anda och för dessa syften.

Vad som kännetecknar många av civilsamhällets institutioner är dock att de ofta fokuserar på det partikulära, på enskilda delar, snarare än det universella och allmänna. De är förankrade i det lokala och har ofta ett väl definierat och begränsat syfte. Så länge som dessa ansträngningar handlar om att hävda ett särintresse inom ramen för allmänna lösningar på konflikter, eller att organisera hjälp till självhjälp på frivillig obetald basis, är detta ganska okontroversiellt. Men om dessa organisationer istället skulle kunna få möjlighet att tillhandahålla grundläggande sociala tjänster eller erbjuda vård och omsorg finns risken att vissa medborgare på vissa orter kan vinna fördelar och andra ställas utanför. Sociala tjänster i icke-offentlig regi – antingen det gäller marknadsdriven verksamhet eller icke-vinstdrivande verksamhet i det civila samhället – kan dessutom misstänkliggöras för att möjligen leda till en återgång till äldre tiders välgörenhet i motsats till det moderna, universella, skattebaserade rättighetsidealet. Det skulle kunna innebära att man lämnade principen om allas rätt till lika vård, omsorg, utbildning etcetera. Alltså: i termer av de grundläggande värderingar vi har listat tidigare är det inte bara oproblematiskt utan förväntat att organisationer och föreningar påtalar problem, faror, orättvisor och brister för att sedan uppmuntra staten – samhället – att lösa problemet, att åtgärda missförhållandet, och då inte bara lokalt utan för alla medborgare och i hela landet. Skulle däremot en för-

ening istället lägga ner sin energi på att lösa problemet enbart lokalt eller bara för en viss grupp, då blir det en fråga om en enskild lösning på ett kollektivt problem, som i sin tur kan skapa ojämlikhet, ojämlik tillgång till en resurs, etcetera.

För att ta ett konkret exempel från 1950-talet – barn och trafikskador – var det politiskt helt i sin ordning att enskilda aktörer gjorde en pionjärinsats för att i den offentliga debatten uppmärksamma att många barn dog och skadades i trafiken. Det gjordes i syfte att få staten ”att ta sitt ansvar” för att stifta lagar och lansera regler som sedan kunde generaliseras via den offentliga sektorn med hjälp av kollektiva skattemedel för att på detta sätt komma alla till godo.¹³

Det är kännetecknande för Sverige att civilsamhällets aktörer ofta har arbetat på detta sätt, som banbrytande pionjärer och eldsjälar vars syfte aldrig var att hålla staten på avstånd och värna den egna självständigheten utan tvärtom att övertyga myndigheterna om att deras kamp var så viktig att den förtjänade ett statligt övertagande.¹⁴

Vidare verkar det bli alltmer oproblematiskt när staten (landstinget, kommunen) sätter upp ett generellt mål, noga reglerat, som sedan med gemensamma skattemedel förverkligas delvis genom insatser av aktörer inom civilsamhället eller inom marknadsdriven verksamhet. Däremot, om frivilligorganisationer, stiftelser och företag skulle ta egna initiativ och bli verkliga och självständiga alternativ, som i förlängningen skulle kunna tänkas leda till o(jäm)likheter, så är detta mycket mer problematiskt.

Denna spänning mellan viljan till mångfald och valfrihet å ena sidan, och kravet på lika rätt för alla å andra sidan, kommer tydligt till uttryck i dagens debatt om friskolor. Gränsen mellan reglering och likriktning är ibland otyd-

lig och frestelsen att låta jämlikhetsidealet trumfa valfriheten kan bli stark.¹⁵

Samma spänning kommer ofta till uttryck i relationerna mellan stat och kommun och stat och landsting. Å ena sidan är den kommunala självstyrelsen hyllad, i det abstrakta som en grundläggande aspekt av den svenska demokratin.

Men i det ögonblick som självstyrelsen på det lokala planet producerar konkreta resultat som hotar det överordnade idealet om jämlikhet hörs ofta röster som kräver att staten griper in för att försäkra att alla medborgare i landet får samma kvalitet och kvantitet av service. Frågan om kommuner och landsting verkligen är självstyrande eller om de snarare administrerar den universella politik som har beslutats på det nationella planet är av detta skäl ständigt närvarande.¹⁶

Mot bakgrund av denna analys är det inte så förvånande att det svenska civilsamhället på ett talande sätt skiljer sig från andra länders civilsamhällen.

Visserligen är det svenska civilsamhället, som vi har noterat ovan, minst lika stort totalt sett som andra länders, men det har en annorlunda karaktär.¹⁷ I till exempel den angloamerikanska politiska kulturen, är idealet att civilsamhället står i ett oberoende och ibland antagonistiskt förhållande till staten. I Sverige är däremot relationerna oftast välvilliga.

I USA förväntas dessutom de många religiösa samfundet och välgörenhetsorganisationerna (charities) att fylla många sociala och ekonomiska behov hos befolkningen, från skolor och daghem till krishantering och vård av socialt utsatta. Tanken är att de inte bara ska fungera som komplement eller utförare inom statens snävt reglerade ramar, utan som sanna alternativ där dessutom lokala experiment, med de

skillnader och den mångfald som detta innebär, ses som positiva uttryck för lokalt självbestämmande.

I Sverige har, å andra sidan, denna typ av social service, vård och omsorg, av skäl som vi har analyserat ovan, varit mycket mindre representerade i det civila samhället. Istället har fackföreningar, idrottsklubbar samt kultur- och utbildningsorganisationer dominerat. Med andra ord så ger det svenska civila samhället uttryck för samma värderingsstruktur som välfärdsstaten.

Det omfattar framför allt organisationer där frivillighet och individuellt oberoende, snarare än nöd och tvång, varit den grundläggande moraliska och politiska logiken.¹⁸

Denna generalisering ska dock inte överdrivas. Forskning visar att den sociala frivilligheten, både organiserad och mer informell, lite i det tysta, spelar en betydande roll även i Sverige vilket vi återkommer till.¹⁹ Däremot är frivilligt socialt arbete en känslig politisk fråga.

”Välgörenhetsspöket” spelar här samma roll som pigorna gör i andra, men moraliskt närliggande debatter. Det är svårt att tala lika tydligt och oproblematiskt som man kan i USA eller i Kontinentaleuropa om non-profit och frivilligföreningarnas, de religiösa samfundens och välgörenhetsorganisationernas självklara roll inom den socialpolitiska sektorn. Ordet välgörenhet som på engelska (charity) har en positiv klang, är i Sverige alltför tyngt av negativa associationer. Frågor om allas lika tillgång till resurser, om respekt för individens oberoende och värdighet, om offentlig demokrati kontra privat hierarki, kommer som brev på posten.

Detta blev tydligt i den debatt om civilsamhället som blossade upp i början av 1990-talet.

Moderaterna lanserade ett nytt program där just civilsamhället och dess roll för gemenskap och omsorg ställdes mot den kalla välfärdsstatens.

Den senare sades ha koloniserat den ”lilla världen”, det vill säga familj, vänner, grannskap, formella och informella nätverk och föreningar.

I denna debatt, som vi återkommer till senare, ställdes frihet mot jämlikhet och privata initiativ mot den offentliga sektorn.²⁰

Så småningom stod det klart att civilsamhällets anhängare stod inför en stor utmaning när försvarare av välfärdsstaten beskyllde dem för att vilja återvända till en tid då moraltanter och brukspatroner härjade i klassamhällets Sverige.

Inte bara ”systemskiftet” kom snart att tappa fart, utan även debatten om förnyelse inom socialdemokratin och det EU-inspirerade initiativet att ge civilsamhället ett större utrymme inom välfärdssektorn gick i stå.²¹ I samma anda och med delvis samma debattörer ställdes folkhemmet mot Europa och EU där jämställdhet ställdes mot kvinnoförtryck, jämlikhet mot klasskillnader, folkmakt mot herremakt och civilsamhälle mot den universella välfärdsstaten.²²

Den motsägelsefulla ställning som individen har i det svenska sociala kontraktet och i den politiska debatten är också viktig i sammanhanget.

På samma gång som det ofta betonas hur viktigt det är att varje individ är oberoende och jämlik, både i debatt och i faktisk politik, så saknas i stort vad man i USA kallar individuella rättigheter, dvs. rättigheter som är juridiskt utkrävbara och baserade i civilrättsliga kontrakt. De sociala rättigheterna till sjuk och hälsovård, utbildning och skola, vård och omsorg, är väl

utvecklade i Sverige, men de är bestämda politiskt av makthavare som förbehåller sig rätten att själva prioritera och specificera precis vad dessa rättigheter innebär i praktiken.²³

Detta gäller framförallt barn och unga. Unga ska vara oberoende men är samtidigt föremål för statlig politik som utgår ifrån ungdomen som en kollektiv enhet. På samma sätt som Barnombudsmannen inte kan föra enskilda barns talan, handlar ungdomspolitik inte om enskilda ungdomars makt utan mer diffust om alla ungdomars situation. I likhet med diskussionen ovan om spänningen mellan valfrihet och jämlikhet, handlar det om att man vill undvika att enskilda individer, genom att åberopa individuella rättigheter, ska kunna tillgodogöra sig fördelar. Även här behåller staten trumfkortet och hänvisar till det överordnade ansvaret som staten har att garantera allas lika rätt – även om detta innebär att enskilda individer, likt enskilda organisationer i civilsamhället, ibland får stå tillbaka. Detta är något som dock inte bara ses som en seger för den allmänna rättvisan utan även upplevs som vanmakt för individen, något som kom fram i de befolkningsundersökningar som Maktutredningen redovisade i slutet av 1980-talet.²⁴

Det civila samhället och välfärden – ett samspel i marginalen

I det här avsnittet fördjupar vi beskrivningen av de historiska förutsättningarna och de ideologiska diskussionerna på välfärdsområdet något, samtidigt som vi presenterar vilka slags välfärdssatser som faktiskt görs inom ramarna för det civila samhället.

I en lite snävare mening utgörs välfärden av den vård och det förebyggande hälsovårdsarbete, den omsorg, de sociala insatser och den

utbildning som finns i samhället. En mycket stor del av dagens välfärdssatser uppstod från början genom ideella initiativ och i olika frivilligorganisationers regi. Det gäller till exempel barnhälsovården, insatser för utsatta barn och ungdomar, tandvården för både barn och vuxna samt för vissa former av utbildning.

Mycket av detta togs allteftersom över av kommuner, landsting och stat.²⁵ Så småningom kom det offentliga att få en mycket stark och ofta helt dominerande ställning inom de flesta områden.

Med ett så starkt offentligt välfärdssystem som det svenska har det varit lätt att förbise de insatser och det engagemang som har funnits och finns utanför detta system. Vid beskrivningar av den svenska välfärdsmodellen har man i allmänhet förbigått de insatser som har gjorts i ideella organisationers regi och framförallt bortsett från alla slags obetalda ideella och informella insatser. Att det har varit på detta sätt är inte särskilt underligt, men värt att lyfta fram och på detta sätt har vi fått en förenklad bild där det civila samhället knappast har fått någon plats alls.²⁶ Till en del kan detta förstås på grund av att de civilsamhällesinsatser och engagemang som vi här diskuterar ofta har haft en oklar mellanställning med en ofta begränsad men framförallt oklar räckvidd.

Under lång tid fick vi också historiska beskrivningar av framförallt socialt inriktad frivillighet och dess traditioner som ensidigt betonade paternalistiska drag och inslag av välgörenhet.

Vi har också levt i ett historiskt skede med en nästan oreserverad tilltro och tillit till alla slags pedagogiska och människovårdande professioner och där frivilliginsatser har setts som en rest från en svunnen tid som snarast borde ersättas med professionellt arbete. Den ideella eller frivilliga sektorn har också under lång tid

intagit en låg eller till och med självutplanande profil, där man inte har artikulera några tydliga tankegångar om till exempel särart eller ett eventuellt mervärde, varken i förhållande till offentlig sektor eller till privat profitdriven sektor.

För det civila samhället och dess representanter har det inte heller funnits någon systematisk kunskap att relatera till och söka stöd hos för att kunna argumentera för det specifika värdet eller nyttan av de egna insatserna.²⁷

Den paradoxala situationen hade med tiden uppstått där vi som svenskar levde med en föreställning om att visserligen hade det civila samhället och allt det som gjordes där en gång haft stor betydelse vid startpunkten på välfärdsbygget men knappast längre betydde något. Sikten var skymd för både mängden och mångfalden insatser som hade utvecklats och genomförts i det civila samhället. En effekt av detta blev att frågan om just det civila samhället och välfärden lätt blev en tummelplats för en nästan oreserverad ideologiproduktion utan kunskapsförankring samt för allmänt tyckande, alltså det civila samhället som ett slags ideologiskt slagträ.

Låt oss här bara göra ett kort nedslag vid en tidpunkt då dessa förutsättningar blev uppenbara.

I början av 1990-talet och efter en lång tid av ständig expansion av offentliga välfärds-satsningar, både inom redan etablerade områden och nya, blev det svårt att möta ständigt ökade anspråk med stagnerande eller till och med minskande resurser. Vid slutet av 1980-talet hade också något nytt inträffat i debatten om välfärden. Som vi tidigare diskuterat blev en av utgångspunkterna att så väl utbyggda välfärdsstater som den svenska verkade kväva vad som nu hade börjat kallas civilsamhället och

som tidigare i huvudsak hade kallats för ideell sektor eller ideellt arbete. Karaktäristiskt både för denna argumentation och för det mesta av engagemanget och diskussionerna kring dessa frågor – oberoende av uppfattningar – var att det inte fanns särskilt välgrundade eller kunskapsbaserade ställningstaganden. De debattörer som klev fram och började debattera civilsamhället och just välfärden kunde karaktäriseras som att tillhöra en tillskyndarlinje, en motståndarlinje och en den tredje ståndpunktens linje.²⁸

Bristen på faktisk kunskap gjorde det å ena sidan möjligt för de mer extrema debattörerna inom tillskyndarlinjen att tillskriva det civila samhället och den ideella sektorn möjligheter och potential som det inte fanns faktisk grund eller stöd för bland medborgarna. Å andra sidan kunde motståndarlinjen snabbt frammana bilder om helt andra och oönskade samhälls-förhållanden.

Framförallt slog detta an hos en grupp medelålders och äldre svenskar med egna eller förmedlade minnen och erfarenheter av ett Sverige präglat av större klassklyftor och mångas utsatthet. I detta Sverige hade patriarkal välgörenhet och annat som var kopplat till det civila samhället varit ett oundvikligt men oönskat och till och med avskytt inslag i många människors liv. Och dessa uttalade eller underliggande kopplingar kunde göras utan att man låtsades om de i grunden annorlunda förhållanden som fanns nu, i jämförelse med tidigare generationers villkor. Exempel på det sistnämnda var att Sverige hade blivit ett mer jämlikt samhälle än vad tidigare generationer hade upplevt, liksom att Sverige hade blivit ett land med likvärdig rätt till utbildning och med en utbyggd välfärd som gav alla tillgång till grundläggande vård och omsorg.²⁹

Vidare gjordes, från delar av tillskyndarlinjen, ett starkt ideologiskt präglat försök att skapa en grundläggande motsättning mellan insatser som gjordes i det offentliga och de som utfördes inom ramen för civilsamhället. Efter ett tag framstod detta försök inte som särskilt trovärdigt.

Skälen var flera. Den forskning som hade kommit igång kunde börja bidra med förklaringar.

Låt oss här bara nämna att forskarna kunde visa på de svenska medborgarnas tilltro till grundläggande drag i den svenska modellen.

Till detta kom en stark och utbredd tilltro till den ideella sektorns egenvärde och synen på densamma som något som i första hand inte borde relateras till andra samhällssektorer och insatser som sker där.³⁰

Från forskningen om insatser och aktiviteter i det civila samhället som växte fram under 1990-talet kunde man dra ytterligare en del övergripande slutsatser. De socialt inriktade insatserna i civilsamhället har en större bredd och ibland en mer avgörande betydelse, speciellt för utsatta grupperns välfärd, än vad många hade föreställt sig eller velat föreställa sig. Det gäller både för det helt okontroversiella opinionsbildande arbetet, för de inte så kontroversiella förebyggande verksamheterna och sist men inte minst för de så mycket mer kontroversiella direkta sociala insatserna som framförallt sker i frivilligorganisationers regi. Sådana insatser görs ofta med obetalda frivilliga insatser men utförs också av anställda inom organisationerna.³¹

Ytterligare en aspekt var att det verkar finnas vissa unika insatser i en del socialt organiserade verksamheter som knappast låter sig ersättas med något annat. Några exempel är det erfarenhetsbaserade ömsesidiga stöd som ut-

vecklas mellan före detta missbrukare eller mellan barn till missbrukare som kan dela erfarenheter och ge stöd till varandra. Vad som också tycks skilja ut en del av dessa verksamheter är kontinuiteten, att människor finns på plats när hjälp efterfrågas och att tid ställs till förfogande.

Det har till exempel gällt inom hemlöshetsområdet och för insatser kring utsatta kvinnor.³² Dessa slags karaktäristika har inte alltid – för att nu vara hovsam – präglat det offentliga verksamheter och insatser.

Trots det ovan sagda så kunde forskarna ändå konstatera att det civila samhällets största betydelse för välfärden ändå verkar finnas i de lösliga eller inte alls strukturerade socialt inriktade insatser och engagemang som uppstår inom och utom föreningslivets ramar. Det sociala stödet eller den ömsesidiga hjälpen verkar vara mer eller mindre integrerad i övriga verksamheter och består nästan uteslutande av icke-professionella aktiviteter. Det kan till exempel gälla en fotbollstränares vardagliga stöd till en utsatt flicka eller den vardagliga uppsikt som sker i en pensionärsklubbs regi. Vi kan konstatera att sådana här slags aktiviteter och engagemang har uppmärksammats i än mindre utsträckning än de andra insatserna vi har beskrivit. Vi kan utgå från att denna brist på uppmärksamhet i sin tur till en del kan förklaras av att det som här beskrivs står långt från de professionella ideal och slag av insatser som utgör en starkt förhållande norm för välfärdarbetet.

Låt oss dock inte glömma att av de cirka tre och en halv miljoner svenskar som årligen gör en obetald insats i föreningslivet så säger sig omkring en halv miljon göra just direkta sociala insatser.³³

Sammantaget kan vi konstatera att i den utvecklade folkhemsvisionen om allas lika rätt till gott stöd och till likvärdiga insatser framstod civilsamhällets insatser och engagemang som vi här har beskrivit som något av en avvikelse.

I en stark svensk tradition av att satsa på centralstyrda, stora, enhetliga och heltäckande lösningar passade det civila samhällets organisationer inte in på något smidigt sätt. De kunde helt enkelt inte leverera ett värdeneutralt och likvärdigt stöd till alla. En del av det civila samhällets organisationer hade inte heller det folkliga förtroende som behövdes. Ytterligare en viktig faktor var svårigheten att styra dem, inte bara rent praktiskt utan framförallt ideologiskt och politiskt. Vi vill samtidigt poängtera att det nästan sloganartade uttrycket att det civila samhället och de verksamheter och insatser som görs där endast ska utgöra komplement till det offentliga och att dessa insatser inte riktigt håller.

Framförallt för utsatta grupper men också för människor med mindre dramatiska svårigheter så har helt enkelt insatserna ofta karaktär av alternativ eller till och med ersättning för uteblivna eller nedmonterade offentliga satsningar.³⁴

Ungdomarna i det civila samhället

Översiktligt vill vi här försöka ringa in ungdomarnas organiserade engagemang och speciellt peka på det komplicerade samspelet mellan staten och frivilligorganisationerna.

Ungas engagemang i det civila samhället har en lång tradition. Unga människor har varit aktiva, gjort insatser och blivit medlemmar i frivilligorganisationer av olika slag. Redan vid förra sekelskiftet började dock en särskild orga-

nisering av vuxna för ungdomar respektive av ungdomar för ungdomar att ske.³⁵

När vi inkluderar idrottsengagemang är omkring 75 procent av alla ungdomar medlemmar i någon slags organisation, cirka 60 procent är aktiva och omkring 40 procent gör insatser av något slag.³⁶ Det har blivit allt viktigare att skilja på de här olika måtten på engagemang. I den klassiska folkrörelsetraditionen har medlemskapet varit det avgörande och legitimerande måttet, både på medborgarnas engagemang och på en organisations styrka. Att lägga alltför stor vikt vid detta mått blir dock alltmer vanskligt, då en allt större del av dem som gör insatser inte längre är medlemmar. Konkret innebär det att var fjärde ung person som gör en insats gör det utan att vara medlem. Vidare är det av principiell vikt att skilja ut det slags engagemang där man endast är aktiv från det där man gör en insats. Det sistnämnda avser en typ av engagemang som riktar sig till någon annan utöver en själv. Sammantaget och hur vi än väljer att mäta engagemanget – över tid, nationellt eller i ett internationellt sammanhang – så är det ett omfattande och till synes relativt stabilt engagemang vi talar om.³⁷

Samtidigt finns det en tendens som pekar mot att en lite mindre grupp unga än tidigare blir medlemmar eller gör insatser i föreningslivet. En mer alarmistisk utsaga av svenska forskare kan låta så här:

Sammantaget kan vi säga att förenings-Sverige under 1990-talet har åldrats, passiviserats, blivit mer jämställt, avpolitiserats och marknadsorienterats och förborgerligats.³⁸

Låt oss dock och för det första peka på att i länder som är någorlunda likvärdiga med Sverige tenderar engagemang, både bland unga och vuxna, att variera, men sett över ett antal decennier förbli på en någorlunda stabil nivå.³⁹

För det andra så kan vi konstatera att från mitten av 1970-talet fram till 1990-talet växte engagemanget, alltfler unga blev både medlemmar och aktivister. Andelen unga med någon form av anknytning till ungdomsorganisationer blev så småningom mycket stort. Denna utveckling nådde möjligen ett "all-time-high" i början på 1990-talet då en överväldigande majoritet av alla ungdomar verkar ha varit medlemmar och knappt hälften av alla verkar ha gjort insatser av något slag. Därför blir diskussioner som tar utgångspunkt i eller jämför med just denna period lätt missvisande.⁴⁰

Vid en närmare granskning av vilka som gör insatser var kan vi konstatera att unga gör färre insatser än vuxna, att skillnaderna inte är försumbara och att de har ökat något under senare år. Det finns antagligen flera förklaringar till detta. En viktig förklaring kan vara att en allt större andel av ungdomarna fortsätter att studera, medan att vara etablerad i ett vuxenliv har visat sig vara en viktig och grundläggande faktor för att engagera sig i det civila samhället.

Detta bekräftas också av att de unga som förvärvsarbetar istället för att studera i nästan lika stor utsträckning som andra gör insatser i föreningslivet.⁴¹

I början på 1990-talet var en betydligt större andel unga män både medlemmar och gjorde insatser, än vad som gällde för unga kvinnor.

Vid mitten av det första decenniet på 2000-talet är det inte alls på detta sätt. Andelen och antalet unga män har helt enkelt snabbt minskat, medan andelen och antalet unga kvinnor

har ökat så att könsfördelningen nu är någorlunda jämn.⁴² Liksom för de äldre är engagemanget högst i mindre och mellanstora städer, medan det är betydligt lägre i storstäder. Klasskillnaderna går inte att säga så mycket om, eftersom andra faktorer i just detta livsskede tycks spela större roll.⁴³ De etniska skillnaderna verkar intressant nog relativt små bland de unga. Ungdomar är mest engagerade i idrotts- och kultursammanhang samt naturligtvis i studentorganisationer.

Vi kan också konstatera att det inte finns några skillnader i direkt politiskt engagemang mellan unga och vuxna men att det däremot har sjunkit för båda grupperna. Här kan också nämnas att andelen som deltar i ett eller flera informella nätverk endast verkar vara något mindre bland unga än bland vuxna.⁴⁴

Det är viktigt att betona den stora spännvidden i ungdomarnas organisering och engagemang.

Detta engagemang sker i allt från det partipolitiska engagemanget, över det visserligen avpolitiserade men ändå kollektivt fostrande idrottsengagemanget, till det egenorganiserade kultur- och musikengagemanget för att slutligen röra sig ut mot de mer anarkistiska delarna av visst djurrättsengagemang.

Det har funnits starka röster både inom politiken och inom den statsvetenskapliga forskningen som har menat att det är fel slags engagemang som både ungdomar och äldre sysslar med. Alltsedan Maktutredningen på 1980-talet har oron varit stor att svenskarnas engagemang har tagit en olycklig inriktning, där man inte längre är aktiv i så kallade idéföreningar, eller i direkt politiska sammanhang. Engagemanget handlar i mycket större utsträckning än tidigare om att lära sig nya saker, att förverkliga sig

själv eller kanske bara ha roligt. Det här är också sådant som unga, vid attitydundersökningar, lyfter fram för att en aktivitet eller ett engagemang ska vara attraktivt.⁴⁵ Detta kan illustreras med Sveriges roll- och konfliktspelsförbund. Det uttalade syftet är att spela spel "... och att ha roligt tillsammans ...".⁴⁶

Med hänvisning till den utveckling som här beskrivs har man också påstått att det så kallade sociala kapitalet snabbt skulle försvinna i Sverige. Vi kan dock konstatera att den beskrivna utvecklingen har pågått sedan lång tid och att tillgången till socialt kapital verkar vara fortsatt starkt i dagens Sverige.⁴⁷

En helt annan fråga är förstas vad ungdomarna gör för slags insatser. Vi kan konstatera att det är små skillnader mellan vad äldre och unga gör. Den vanligaste insatsen är att utföra administrativa uppgifter eller att ha styrelseuppdrag, därpå kommer utbildnings- och ledarinsatser, därefter informationsinsatser samt opinionsbildning.

Den största skillnaden är att de unga i mindre utsträckning än äldre gör administrativa insatser och har styrelseuppdrag samt i mindre utsträckning gör direkta hjälpinsatser.⁴⁸

Mycket av det barn och unga gör i civilsamhället har initierats och styrts av vuxna, samtidigt som egenorganiseringen och makten över aktiviteterna och den egna organisationen har blivit en viktig utgångspunkt och ett viktigt mål för många aktiva ungdomar.

Det var i de mest anrika delarna av våra folk rörelser som en särskild organisering för ungdomar först ägde rum. De första så kallade ungdomsorganisationerna dök upp i slutet på 1800- talet inom frikyrkorna och strax därefter inom arbetarrörelsen. Också scouterna organiserade sig tidigt, med speciella organisatio-

ner för pojkar respektive flickor. Mycket av denna organisering var internationellt inspirerad. Ungdomsorganisationerna blev snabbt fler, med en stark tillväxt framförallt under 1940-, 1960- och 1990-talen. Under den senare delen av denna period skedde dock stora förändringar i engagemanget.

I linje med ovan sagda blev allt färre aktiva i det som kallas idéorganisationer och alltfler drogs till idrotten. Engagemanget i partipolitiska ungdomsorganisationer, liksom i frikyrkornas ungdomsorganisationer minskade drastiskt.⁴⁹

Många ungdomsorganisationer har vuxit fram ur en moderorganisation. Det har å ena sidan givit tradition och legitimitet samt ideologiska och konkreta referensramar för verksamheten.

Å andra sidan har det ofta lett till ett spänningsförhållande mellan de två som tycks vara ofrånkomligt och nödvändigt.

Ett annat spänningsförhållande är det mellan ungdomsorganisationerna och staten samt emellan ungdomsorganisationerna och kommunerna.

Trots att ungdomsorganisationerna har haft en formellt självständig ställning gentemot stat och offentliga verksamheter har de sedan länge setts som en viktig partner för de sistnämnda och i allt högre grad som ett direkt verktyg för att genomföra politiska mål och åtgärder.⁵⁰

I takt med att staten och kommunerna har satsat alltmer på ideell sektor och att vi har haft en utveckling där det grundläggande organisationsbidraget i allt större utsträckning kompletterats med projekt- och aktivitetsstöd har också politiken flyttat fram sina positioner och ökat sina anspråk gentemot ungdomsorganisationerna och andra organisationer som engagerar ungdomar. Detta syns särskilt tydligt på

idrottens område. I den senaste ungdomspolitiska propositionen sägs bland annat följande:

Idrottsföreningarna kan utgöra en positiv vardaglig mötesplats för många ungdomar, både pojkar och flickor, med skiftande bakgrund. Arbetet för jämställdhet, etnisk och kulturell mångfald samt breddad rekrytering inom idrottsrörelsen skall därför stödjas.⁵¹

Vi vill påminna läsaren om att statens tydliga avsikter här avser samhällsorganisationer som per definition ska stå fria från just denna stat.

Vid en jämförelse med dessa mål och idrottens egna riktlinjer finns det likheter, så slående likheter att en av de ledande ungdomsforskarna gör följande lakoniska konstaterande:

Det ligger dock utanför idrottsstudiens uppdrag att ställa frågan om hur det kommer sig att idrottsrörelsen och staten i stort har identiska mål för de ungas idrott.⁵²

Från att föreningarna på ett mer allmänt plan skulle fylla en roll i det förebyggande arbetet så finner vi alltså att allt större anspråk ställs på nyttoinriktning i synsätt, i förväntningar och på utformningen av framförallt projektstöd.

Men statens och kommuners rimliga anspråk på att vara med och påverka och följa upp det målinriktade projektstödet verkar lätt kunna övergå till allmän ideologisk styrning. Vi har sett hur detta tycks kunna ske inom idrotten.

Ett annat exempel kan tas ur ungdomspropositionen där ungdomsorganisationer i allmänhet förväntas utgöra plantskolor för

”entreprenöriella individer” som ska ges förutsättningar för ”eget företagande”.⁵³

Vi kan anta två i grunden olika förståelse- och tolkningsramar på de fenomen och den utveckling som här har antytts. Den ena kan uttryckas som den goda viljans strategi där man med samlade krafter, både från offentlig sektor och ideell sektor, och utan några egentliga svårigheter eller principiella problem kan sträva mot ett och samma mål. Ett av honnörsorden under senare år är att utveckla samverkan mellan olika sociala aktörer, liksom mellan föräldrar och ungdomar. Här finns inga större problem med en direkt ideologisk koppling mellan de olika sfärerna. Utan att överdriva kan vi konstatera att denna tradition har starka korporativa drag och starka inslag av svensk social ingenjörskonst.

Mot detta kan ställas den andra förståelse- och tolkningsramen som ofta i ett civilisationskritiskt perspektiv betonar de outtalade eller uttalade disciplineringsavsikterna.⁵⁴ Det här är en tradition med vissa anor och en tradition som sedan länge har ett visst fotfäste bland till exempel ungdomsforskare. Här menar man att de präktigas allians⁵⁵ finns och vad det snarast handlar om är att ingripa, avvärja och kontrollera unga. Ja, inte att ingripa bland vilka ungdomar eller verksamheter som helst, utan bland organiserade eller utsatta ungdomar och i verksamheter som står utanför myndigheters och föräldrars insyn och kontroll. Utan att fördjupa oss i grunderna för och målen med de många satsningar som görs från stat och kommun kan vi inte låta bli att förvånas över att det civila samhället självt med sina ungdomsorganisationer så sällan offentligt verkar vilja diskutera dessa så olika sätt att försöka förstå och förklara en och samma politik och dess effekter.

Civilsamhället och de utsatta ungdomarna

Låt oss här skissartat anlägga ett mer entydigt välfärdsperspektiv. De frivilligorganisationer som har haft insatser och engagemang för utsatta ungdomar högt på sin dagordning har gått en motsägelsefull utveckling till mötes under den tid då Sverige har byggt sin moderna välfärd.

I den stora och fortsatt verksamma berättelsen om välfärdsstatens utveckling så har, som vi tidigare har påpekat, sådana här frivilligorganisationers insatser spelat en viktig symbolisk och reell roll som uttryck för kulturellt och socialt förtryck och inte minst som uttryck för odemokratiska, godtyckligt styrda verksamheter som har utförts av "amatörer". De ungdomsorganisationer som däremot har startats av utsatta grupper av unga, så kallad egenorganisering av till exempel funktionshindrade, har inte ingått i denna motbild av hur välfärd inte ska organiseras och utföras. I dessa organisationer har man varit inriktade på att agera politiskt, att utgöra en röst och att skapa plattformar för social samvaro men knappast alls sysslat med att göra direkta insatser. Låt oss här till exempel bara nämna två av de mer traditionella organisationerna som är uppbyggda av utsatta unga för utsatta unga, det är Unga Reumatiker och Unga Synskadade. Båda är tydliga företrädare för en folkrörelsetradition, har en tydlig intressepolitisk inriktning och försöker samtidigt bygga social gemenskap i och genom sina organisationer.⁵⁶

Någonting nytt har dock hänt under de senaste decennierna. Istället för att pionjärverksamheter kring utsatta ungdomar startas i det offentliga regi, som oftast skedde under 1950-, 1960- och 1970-talen, så har det civila samhället på senare år fungerat som avstamp

och plattform för en mängd aktiviteter. Vissa av civilsamhällets organisationer med inriktning på unga har blivit hemvisten för radikala och ambitiösa försök att nå den nya tidens utsatta ungdomar.

Eldsjälar och goda organisatörer har, ofta i samspel med etablerade organisationers företrädare, använt den infrastruktur som har funnits och så att säga tagit gamla organisationer i återbruk eller helt enkelt startat nya. Här pågår experiment, försök och projekt som ofta havererar eller stelnar men som också fångar grupper som det offentliga organisationer verkar ha svårt att nå fram till. I detta nya utvecklas också synsätt, förhållningssätt och metoder. Återigen kan några exempel nämnas.

Bland de organisationer där vuxna tillsammans med unga gör insatser för utsatta ungdomar kan Fryshuset i Stockholm nämnas. Från starten i mitten på 1980-talet har det vuxit till att bli en i alla bemärkelser stor civilsamhällesorganisation med många verksamheter eller projekt och med hundratals anställda. Engagemanget och organiseringen startade på KFUM Söder i Stockholm, där man hade drivit idrott och annan föreningsverksamhet i nästan 100 år. Organisationen är fortfarande huvudman för den stiftelse som Fryshusets verksamheter drivs i. Det hela startade med basket och rockmusik för att alltmer inriktas mot ett socialt och pedagogiskt engagemang. I dag genomförs en mängd skol- och socialverksamheter i egen regi eller i samarbete med andra. Att ta spjörn mot och samtidigt relatera till gamla traditioner, att ange visioner och grundläggande ideologiska ställningstaganden, liksom en målmedveten organisering och förmåga att få stöd från alla olika samhällssfärer verkar utgöra några av grundstenarna för såväl Fryshuset i sin helhet som för dess enskilda verksamheter. Föreningen

Pannhuset i Göteborg, Drömmarnas Hus i Malmö och Urkraft i Skellefteå är några andra exempel på sådana här slags verksamheter som har vuxit fram under senare år.⁵⁷

Vi kan konstatera att de nya uttrycken för engagemang i civilsamhällets regi på ett anmärkningsvärt snabbt och radikalt sätt har fått en helt annan symbolisk och reell ställning än den som har beskrivits i det ovanstående. Som exempel kan de omfattande statliga men också kommunala satsningarna på så kallade ungdomsprojekt nämnas. I den senaste ungdomspolitiska propositionen talar man entusiastiskt och kraftfullt om sådana satsningar. De beskrivs på följande sätt:

Det finns ett stort antal framgångsrika projekt på nationell och lokal nivå som genomförs av ideella organisationer för ungdomar i riskmiljöer. Dessa har kunnat bedriva en bra verksamhet med goda effekter. Det finns behov av att ytterligare stödja dokumenterat framgångsrika verksamheter som bedrivs av ideella aktörer.⁵⁸

Med viss iver tar nu alltså stat och kommuner till sig denna utveckling och detta sker fastän det i verksamheternas själva nav ligger att göra just dessa omdiskuterade direkta insatser och fastän dessa verksamheter inte är demokratiskt förankrade eller styrda.

Slutsatser

– en ny dagordning för mötet mellan den unge individen, staten och civilsamhället?

Historiskt är alliansen mellan stat och barn och unga det nav kring vilket välfärdsstatens hjul roterar.⁵⁹ I denna relation finner den sociala ingenjörskonsten sina ultimata uttryck i ambitionen att öka jämlikhet och erbjuda generell välfärd. Och här befinner sig civilsamhället påtagligt i skuggan av staten. Detta blir tydligt i många propositioner, lagar och utredningar, där frivilligsektorn oftast behandlas styvmoderligt, om alls. Ett exempel på detta är den proposition vi redan har citerat ovan, nämligen den ungdomspolitiska propositionen från 2004/05, som något missvisande heter *Makt att bestämma – rätt till välfärd*. Bland alla föreslagna ”insatser” från det offentliga sida hittar man visserligen enstaka formuleringar kring dialog med ungdomsorganisationer och liknande, men dessa är få och lättviktiga i jämförelse med den roll som ges de statliga myndigheterna och de kommunala verksamheterna.⁶⁰

Inom ungdomspolitiken har det blivit så att uttryck för egenmakt och egenorganisering blir problematiska och suspekta i de fall de sker utanför de givna ramar som samordningen mellan stat och civilsamhälle erbjuder. Det beror kanske just på det faktum att ungdom framför allt inte är en fråga om ålder utan snarare om beroende och ansvarslöshet.⁶¹ Om vuxna kan tillåtas ett visst mått av valfrihet och till och med egensinne, så står ungdomar under ett mer kompakt tryck att hålla sig inom normalitetens snäva gränser. Ett år ute i världen på resa utan mål är acceptabelt, men två år borta från arbetsliv eller institutionell utbildning innebär lätt att man uppfattas som potentiellt utsatt av de myndigheter och experter som har ung-

domspolitiken på sina bord. På detta sätt blir utsatthet en etikett som täcker lite av varje, från vandringslust och frihetsvilja till drogmisbruk och misär. Intentionerna må vara goda, men ur ett mer frihetligt perspektiv blir det också bekymmersamt när man läser förslag, likt de som gavs inom ramen för utredningen *Unga utanför* (SOU 2003:92), om att "... upprätta ett individbaserat register som hålls aktuellt och som innehåller uppgifter om dessa ungdomars situation."

Av det kapitel vi har skrivit framgår att vi tycks leva i en tid då engagemanget för och av utsatta ungdomar söker sig nya former och nya uttryck.

Vi har beskrivit hur en hel del av förnyelse och dynamik kring insatser för ungdomar med bekymmer av olika slag verkar ske i just civilsamhället.

Att det offentliga med alla sina verksamheter har haft svårt att formulera nya visioner och att praktiskt omsätta dem i faktisk handling råder det väl ingen större tvekan om.

Det finns en fortsatt ensidigt professionsdominerad och lätt paternalistisk tradition som präglar ställningstaganden och insatser. Den nya civilsamhällesorganiseringens framgångar består kanske av förmågan att både tydligt formulera grundläggande värden och visioner, samtidigt som man är ytterst lyhörd för vad unga vill ha och behöver samt hur de ser på världen.

Bland civilsamhällets organisationer har man också distanserat sig från den oreflekterade tilltron till vårdprofessionerna och att de ensamma ska kunna lösa ungas problem som så starkt har dominerat den svenska välfärdsstatens konkreta utformning. Låt oss samtidigt inte glömma att dessa offentliga organisationer och deras representanter tillsammans med ungdomarnas familjer står med det yttersta ansvaret för ungdomarna – det vill säga man har både

till uppgift att bidra med stöd och utvecklingsmöjligheter samtidigt som man ska utöva kontroll.

Återigen ser vi dilemmat mellan det avgränsade engagemanget och intresset och ett helhetsansvar.

Ytterligare en del i förklaringen till de förändrade förhållandena kan vara att det civila samhället, dess organisationer och företrädare får en lite annorlunda roll i dagens samhälle som präglas av mångkultur och ökad individualism.

Det mångtydiga och värdemättade får plötsligt en annan plats och en annan betydelse än vad det har haft i ett homogent Sverige. Ett kort besök vid en svensk folkhögskola idag ger en fingervisning om vad som är möjligt och kanske på väg. Här finner man en brokig blandning av funktionshindrade, invandrare, "problembarn", konstnärligt begåvade individualister och en grupp återvändande gymnasister som var skoltrötta tidigare och nu inte känner sig hemma på komvux. Det är kanske ironiskt nog just på dessa institutioner som visserligen har ett illustert förflutet men som i samtiden lever lite i skymundan av den generella välfärdspolitikens imperativ, som den framtida mångfaldens Sverige kan ses och upplevas i en alldaglig anspråkslöshet.

En annan utveckling som är värd att uppmärksamma är hur ramarna för ungdomarnas fritid har förändrats. Som tidigare forskning påpekat var den från 1960-talet till stor del institutionaliserad, väl organiserad och kontrollerad.

Detta skedde ofta i samspel mellan politiken, de offentliga institutionerna och civilsamhället, men också i ett öppet eller tyst samförstånd med de ungas familjer. Så här ser det inte längre ut, utan nu är fritiden långt mer splittrad, där skolan men kanske framförallt hemmet tenderar att åter bli en allt viktigare plats.

I hemmet sker mycket av kommunikation och mediekonsumtion och där tillbringar de unga återigen mer tid. Detta skapar nya villkor för de aktörer som rör sig kring de unga, inte minst för civilsamhället och alla dess intressenter; såväl unga som vuxna.

Detta gäller inte minst den nya situation som har uppstått genom globalisering och internets framväxt. Den tidigare nationella ungdomen som relativt lätt kunde kontrolleras och fostras inom ramen för familj och skola lever idag stora delar av sina liv bortom dessa gränser, på gott och ont. Men någon entydig bild handlar det inte om. Bland dessa postmoderna ungdomar finner vi å ena sidan svårkontrollerade individer som inte är rädda för att utmana auktoriteter, en generation som kanske på allvar kommer att kräva "makt att bestämma". Å andra sidan har vi en långt större grupp av tämligen välanpassade individer som till exempel söker sig till den organiserade idrotten som en slags förövning till ett vuxet och synnerligen normaliserat liv.

Refenser

- Ambjörnsson, R. (1988). *Den sköt-samme arbetaren. Idéer och ideal i ett norrländskt sågverksamhäll 1880–1936*. Stockholm: Carlssons.
- Amná, E. (2005). "Scenöppning, scenvridning, scenförändring. En introduktion." I E. Amná (Red.). *Civilsamhället: Några forskningsfrågor*. Stockholm: Riksbankens Jubileumsfond/Gidlunds.
- Antman, P. (Red.). (1993). *Systemskifte*. Stockholm: Carlssons.
- Berggren, H. (1995). *Sektlets ungdom. Retorik, politik och modernitet 1900–1939*. Akademisk avhandling. Stockholm: Tidens förlag.
- Berggren, H. & Trägårdh, L. (2006). *Är svensken människa? Gemenskap och oberoende i det moderna Sverige*. Stockholm: Norstedts.
- Blomdahl, U. (1990). *Folkrörelserna och folket*. Stockholm: Carlssons.
- Boli, J. (1991). "Sweden: Is There a Viable Third Sector?" In R. Wuthnow (Ed.), *Between States and Markets: the Voluntary Sector in Comparative Perspective*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Carlberg, A. (2002). *Vuxna betyder allt – är vi vuxna uppgiften?* Stockholm: Hjalmarson & Högberg Bokförlag.
- Dahl, T. (1999). "Skapandet av en trafikant – belyst genom skolradions trafikprogram 1934–1959". I B. Sandin (Red.). *Medier och modernisering. En antologi om utbildningsprogram och samhällsförändring*. Skrifter om utbildningsprogrammets historia utgivna av Stiftelsen etermedierna i Sverige, 1.
- Ekström von Essen, U. (2003). *Folkhemmets kommun: socialdemokratiska idéer om lokalsamhället 1939–1952*. Akademisk avhandling. Stockholm: Atlas.
- Engberg, J. (1986). *Folkrörelserna i välfärdssamhället*. Akademisk avhandling, Statsvetenskapliga institutionen, Uppsala universitet.
- Folkrörelse- & föreningsguiden (1999). Stockholm: Utbildningsförlaget Brevskolan.
- Fryshuset. Beskrivning av organisation och verksamheter på dess webbplats i november 2007.
- Heckscher, G. (1946). *Staten och organisationerna*. Stockholm: Kooperativa förbundets bokförlag.
- Hirdman, Y. (1989). *Att lägga livet tillrätta*. Stockholm: Carlssons förlag.
- Jeppsson Grassman, E. & Svedberg, L. (1995). "Frivilligt socialt arbete i Sverige – både mer och mindre". I E. Amná (Red.). *Medmänsklighet att hyra? Åtta forskare om ideell verksamhet*. Örebro: Libris.
- Jeppsson Grassman, E. & Svedberg, L. (1996). "Voluntary Action in a Scandinavian Social Welfare Context. The Case of Sweden". In *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, 25, pp.415–427.
- Jeppsson Grassman, E. & Svedberg, L. (1999). "Medborgarskapets gestaltningar". I E. Amná (Red.). *Civilsamhället*. SOU 1999: 84.
- Jeppsson Grassman, E. & Svedberg, L. (2007). "Civic Participation in a Scandinavian Welfare State: Patterns in Contemporary Sweden". In L. Trägårdh (Red.). *State and Civil Society in Northern Europe. The Swedish Model Reconsidered*. New York: Berghahn Books.
- Johansson, H. (1952). *Folkrörelserna och det demokratiska statsskicket i Sverige*. Lund: Gleerup.
- Johansson, H. (1980). *Folkrörelserna i Sverige*. Stockholm: Sober Förlags AB.
- Landsrådet för Sveriges ungdomsorganisationer. Pressmeddelande från 2007-11-06: *Ungdomsministern slutar prioritera ungas tillgång till makt*.
- Lundkvist, S. (1967). *Folkrörelserna i det svenska samhället 1850–1920*. Uppsala: Almqvist & Wiksell International.
- Lundström, T. (1995). "Staten och det frivilliga sociala arbetet i Sverige". I K.K. Klausen och P. Selle (Red.). *Frivillig organisering i Norden*. Bergen: Tano. 128.
- Lundström, T. (1996). "The State and Voluntary Social Work in Sweden". In *Voluntas*, 7, pp.123–146.
- Lundström, T. & Svedberg, L. (2003). *The Voluntary Sector in a Social Democratic Welfare State – The Case of Sweden*. *Journal of Social Policy*, 32, pp.217–238.
- Lundström, T. & Wijkström, F. (1995). *Från röst till service: den svenska ideella sektorn i förändring*. Sköndal institutets skriftserie nr 4.
- Ohlsson, L. B. & Swärd, H. (1994). *Ungdom som samhällsproblem*. Lund: Studentlitteratur.
- Olson, H-E. (1992). *Staten och ungdomens fritid. Kontroll eller autonomi*. Akademisk avhandling. Arkiv avhandlingsserie 40. Lund: Studentlitteratur.

- Olson, L.-E., Svedberg, L. & Jeppsson Grassman E. *Medborgarnas insatser och engagemang i civilsamhället – några grundläggande uppgifter från en ny befolkningsstudie*. Arbetsrapportserie nr. 39, Ersta Sköndal högskola.
- Petersson, O., Westholm, A. & Blomberg, G. (1989). *Medborgarnas Makt*. Stockholm: Carlssons.
- Petersson, O. et al. (1998). *Demokrati och medborgarskap*. Stockholm: SNS.
- Qvaresell, R. (1993). "Välgörenhet, filantropi och frivilligt socialt arbete". I *Frivilligt socialt arbete. Kartläggning och kunskapsöversikt*, SOU 1993:82.
- Regeringens proposition 2004/05:2. *Makt att bestämma – rätt till välfärd*. Regeringens ungdomspolitiska proposition.
- Rothstein, B. (1992). *Den korporativa staten*. Stockholm: Norstedts.
- Rothstein, B. (1994). *Vad bör staten göra?* Stockholm: SNS.
- Sabuni, N. (2007). *Tal LSU forum!* Tal 2007-10-31 till Landsrådet för Sveriges ungdomsorganisationer, se regeringens webbplats i november 2007.
- Sahlin, I. (1992). *Ungdomsprojekt. Retorik och Praktik*. Brå PM 1992:1.
- Sandin, B. (2003). "Barndomens omvandling – från säkert till likart". I B. Sandin & G. Halldén (Red.). *Barnets bästa: en antologi om barndomens innebörder och välfärdens organisering*. Stockholm: Stehag/Symposium.
- SOU (2003:92). *Unga utanför*. Stockholm: Fritzes.
- Stråth, B. (1992). *Folkhemmet mot Europa*. Stockholm: Tiden.
- Svallfors, S. (1996). *Välfärdsstatens moraliska ekonomi. Välfärdsopinionen i 90-talets Sverige*. Umeå: Boréa Bokförlag.
- Svallfors, S. (1999). *Mellan risk och tilltro*. Umeå Studies in Sociology, No 114. Sociologiska institutionen, Umeå universitet.
- Svedberg, L. (1996). "Frivillighet som ideologiskt slagträ och faktisk verksamhet". I *Ojämlighet från vagnan till graven, på väg in i 2/3-samhället*. Stockholm: FKF Fakta.
- Svedberg, L. (2001). "Spelar ideella och informella insatser någon roll för svensk välfärd?". I M. Szebehely (Red.). *Välfärdstjänster i omvandling*, SOU 2001:52.
- Svedberg, L. (2005). "Det civila samhället och välfärden – ideologiska önskedrömmar och sociala realiteter". I E. Amná (Red.). *Civilsamhället – några forskningsfrågor*. Stockholm: Riksbankens Jubileumsfond/Gidlunds förlag.
- Svedberg, L. & Trägårdh, L. (Red) (2006). *Det civila samhället som forskningsfält: Nya avhandlingar i ett nytt sekel*. Stockholm: Riksbankens Jubileumsfond & Gidlunds förlag.
- Svenska Kommunförbundet och Landstingsförbundet (2004). *Medborgare eller målsägare: sociala rättigheter och välfärdspolitiska dilemman*. Stockholm: Svenska Kommunförbundet och Landstingsförbundet.
- Sveriges Kommuner och Landsting (2005). *Alternativ till rättighetslagstiftning inom kommunal vård och omsorg: vad behöver ändras och varför?* Stockholm: Sveriges Kommuner och Landsting.
- Sveriges roll- och konfliktpelsförbund. Beskrivning av organisationen på dess webbplats i november 2007.
- Trägårdh, L. (1999a). "Det civila samhället som analytiskt begrepp och politisk slogan". I E. Amná (Red.). *Civilsamhället*. SOU 1999:84.
- Trägårdh, L. (1999b). *Bemäktiga individerna: Om domstolarna, lagen och de individuella rättigheterna i Sverige*. SOU 1999: 103.
- Trägårdh, L. (2002). "Welfare State Nationalism: Sweden and the Specter of 'Europe'". In L. Hansen & O. Wæver (Eds.). *European Integration and National Identity: The Challenge of the Nordic States*. London and New York: Routledge.
- Trägårdh, Lars (2006). "Från SSU:s folkrörelser till Timbros civilsamhälle". I H.A. Bengtsson (Red.). *I rörelse: en bok om folkrörelserna och demokratin*. Stockholm: Premiss.
- Trägårdh, L. (Red.) (2007). *State and Civil Society in Northern Europe: The Swedish Model Reconsidered*. New York: Berghahn Books.
- Unga Reumatiker. Beskrivning av organisationen på dess webbplats i november 2007.
- Ungdomsstyrelsen (2003). *De kallar oss unga. Ungdomsstyrelsens Attityd- och värderingsstudie 2003*. Ungdomsstyrelsen 2003:1. Stockholm: Ungdomsstyrelsen.
- Ungdomsstyrelsen (2005a). *Arenor för alla. En studie om ungas kulturoch fritidsvanor*. Ungdomsstyrelsen 2005:1. Stockholm: Ungdomsstyrelsen.

Ungdomsstyrelsen (2005b). *Unga och föreningsidrotten. En studie om föreningsidrottens plats, betydelser och konsekvenser i ungas liv*. Ungdomsstyrelsen 2005:9 Stockholm: Ungdomsstyrelsen.

Vetenskapsrådet (2003). *Svensk forskning om demokrati, offentlig förvaltning och folkrörelser. En kartläggning av forskningen under perioden 1990–2003* utförd av Vetenskapsrådet på regeringens uppdrag. (utredningen författad av J. Larsson).

Vogel, J. et al. (2003). *Föreningslivet i Sverige. Valfärd, socialt kapital, och demokratiskola*. SCB, Levnadsförhållanden rapport 98.

Wijkström, F. & Einarsson, T. (2006). *Från nationalstat till näringsliv*. EFI, Handelshögskolan i Stockholm.

Wijkström, F. & Lundström, T. (2002). *Den ideella sektorn: Organisationerna i det civila samhället*. Stockholm: Sober.

Zetterberg, H. (1995). "Civila samhället, demokratin och välfärdsstaten". I L. Trägårdh, (Red.). *Civilt samhälle kontra offentlig sektor*. Stockholm: SNS.

Noter

¹ Det finns en mycket omfattande internationell litteratur på detta område. För en allmän introduktion till och diskussion av de olika teoretiska inriktningarna samt de mer politiskt färgade och massmediala debatterna, se Trägårdh 1999a och 2007 samt även Amnå 2005 och Svedberg 2005. För den svenska forskningen om civilsamhället, med betoning på de senaste tio årens avhandlingar inom detta fält, se Svedberg och Trägårdh 2006.

² Vi kommer här nästan uteslutande att uppmärksamma just dessa organisationer och dessa slags engagemang men till sektorn brukar också hänföras informella nätverk och det som sker där, liksom vissa andra informella aktiviteter helt utanför de mer organiserade sammanhangen.

³ Samtidigt är avgränsningar mellan de nämnda sfärerna inte entydiga eller enkla. Som ett exempel kan nämnas alla de informella insatser som utförs vid sidan av de insatser som sker i organisationer och informella nätverk. En del av dessa insatser, t.ex. sådana som görs gentemot anhöriga i det egna hemmet, menar vi hör hemma i familjesfären, medan andra, t.ex. sådana insatser som görs gentemot grannar och vänner, snarare hör hemma i civilsamhällets sfär.

⁴ Detta framgår av en rad jämförande studier av den ideella sektorn, föreningsvärlden och det civila samhället, bland andra World Values Survey och the Johns Hopkins Non-profit Sector Project. Se bland annat Jeppsson Grassman och Svedberg 1999, Wijkström och Lundström 2002 samt Lundström och Svedberg 2003.

⁵ Detta var den ståndpunkt som ofta hävdades i debatterna i början av 1990-talet. För en samling som innehåller en rad inlägg från denna debatt, se Antman 1993. Även i den internationella forskningen kom samma uppfattning till uttryck, se t.ex. Boli 1991.

⁶ För en analys av vad de kallar den "svenska statsindividualismen", se Berggren och Trägårdh 2006.

⁷ Se Heckscher 1946 och Rothstein 1992.

⁸ Hirdman 1989.

⁹ Johansson 1952.

¹⁰ För en översikt av folkrörelserna se Lundkvist 1967 från det stora folkrörelseprojektet samt Jan Larssons genomgång i Vetenskapsrådet 2003. Kring skötsamhetsidealet, se Ambjörnsson 1988.

¹¹ För exempel på detta synsätt, se Greider, Antman och Lappalainen i Antman 1993.

¹² För en tongivande analys som innehåller såväl normativa som deskriptiva och analytiska element, se Rothstein 1994.

¹³ För en diskussion av Samarbetskommittén mot barnolycksfalls kamp mot olycksfall, se Dahl 1999.

¹⁴ Som Lundström och Wijkström uttrycker det: "Genom att ta initiativ till att starta nya verksamheter som sedan togs över av staten kom de ideella organisationerna att fungera som ett slags avantgarde för generell inriktade reformer" (Lundström & Wijkström 1995, s.34).

¹⁵ Till exempel vill Vänsterpartiet gärna lägga ner de religiösa friskolorna av detta skäl.

¹⁶ För en genomgripande analys av kommunerna och den kommunala självstyrelsen i detta perspektiv, se Ekström von Essen 2003.

¹⁷ Wijkström och Lundström 2002.

¹⁸ För en utveckling av detta resonemang, se Berggren och Trägårdh 2006.

¹⁹ Jeppsson Grassman och Svedberg 1999.

²⁰ För denna debatt, se Antman 1993.

²¹ För en analys av denna historia, se Trägårdh 2006.

²² För en historisk analys av Sveriges syn på Europa och EU med avstamp i folkomröstningen 1994, se Trägårdh 2002. Se även Stråth 1992.

²³ Även i de få fall där juridiskt utkrävbara rättigheter faktiskt existerar idag – framför allt då de lagar som ger funktionshindrade rättigheter till assistans – vill t.ex. Sveriges Kommuner och Landsting helst avskaffa dem, med hänvisning till att det blir för dyrt och budgetmässigt ohanterligt. Se Svenska Kommunförbundet och Landstingsförbundet 2004 samt Sveriges Kommuner och Landsting 2005. För en diskussion av de individuella rättigheterna i svensk politisk tradition, se Trägårdh 1999a.

²⁴ För Maktutredningen se Petersson, Westholm och Blomberg 1989. För vanmakt kontra rättigheter, se även Trägårdh 1999b.

²⁵ Se t.ex. Lundström 1995 och 1996 samt Qvarsell 1993.

²⁶ För en översikt se t.ex. Svedberg 2001.

²⁷ För systematiska genomgångar av detta, se t.ex. Svedberg 1996 och 2005.

- ²⁸ För översikter se t.ex. Jeppsson Grassman & Svedberg 2007, Svedberg 2005 samt Trägårdh 1999a.
- ²⁹ En viktig person som argumenterade för den förstnämnda linjen var Zetterberg (t.ex. 1995) och för den andra Greider (se t.ex. Antman 1993).
- ³⁰ Se t.ex. Svallfors 1995 och 1999 samt Jeppsson Grassman & Svedberg 1995.
- ³¹ Se SOU 1993:82, Jeppsson Grassman & Svedberg 1996, Svedberg 2001 samt en uppdatering från Wijkström & Einarsson 2006.
- ³² För en översikt se Svedberg 2001.
- ³³ Se Jeppsson Grassman & Svedberg 1995 och 1996.
- ³⁴ Se Svedberg 2005.
- ³⁵ Se t.ex. Johansson 1980, Olson 1992, Ohlsson & Swärd 1994, Berggren 1995 samt *Folkvärelse och föreningsguiden 1999*.
- ³⁶ De här presenterade uppgifterna är ungefärliga, då det framförallt inte verkar finnas några heltäckande uppgifter för de yngre ungdomarna när det gäller de tre dimensionerna på engagemang.
- ³⁷ Se t.ex. Ungdomsstyrelsens skrifter 2003:1, *De kallar oss unga* (2003) och 2005:1, *Arenor för alla. En studie om ungas kultur- och fritidsvanor* (2005a), regeringens proposition 2004/05:2 samt opublicerade data från en nationell befolkningsstudie av ideella obetalda insatser 2005, genomförd som regeringsuppdrag av Forskningsavdelningen vid Ersta Sköndal högskola, se Olsson, L.-E., Svedberg, L. & Jeppsson Grassman, E. (2005).
- ³⁸ Vogel et al., 2003, s.55, författarna egen kursiv.
- ³⁹ Se Svedberg 2001.
- ⁴⁰ Se t.ex. Blomdahl 1990 och Vogel et al. 2003. Det kan också påpekas att ett omfattande fusk med medlemssiffror och aktiviteter så småningom uppdagades, vilket kan ha påverkat de här presenterade uppgifterna i någon utsträckning.
- ⁴¹ Se t.ex. Jeppsson Grassman & Svedberg 1999 samt opublicerade data från nationell befolkningsstudie (se fotnot 37).
- ⁴² Denna utveckling med minskad andel unga män är värd att understryka, men har också sin motsvarighet i t.ex. gymnasieskolan.
- ⁴³ Med detta sagt kan vi ändå konstatera att både bland vuxna och bland de yngre ungdomarna och barnen slår klasstillhörighet igenom på så sätt att både utbildning och inkomst hos de vuxna eller ungdomarnas och barnens föräldrar ger utslag: lägre utbildning och lägre inkomst har ett samband med lägre engagemang.
- ⁴⁴ Se t.ex. Vogel et al. 2003, Grassman & Svedberg 1999 samt opublicerade data från nationell befolkningsstudie (se fotnot 37).
- ⁴⁵ Se t.ex. Ungdomsstyrelsens skrifter 2003:1, *De kallar oss unga*. (Ungdomsstyrelsens Attityd och värderingsstudie 2003).
- ⁴⁶ Se Sveroks webbplats.
- ⁴⁷ För en översikt av argumenten se t.ex. Grassman & Svedberg 2007. Se också Engberg 1986, Petersson, Westholm & Blomberg 1989 samt Petersson et al. 1998.
- ⁴⁸ Oppublicerade data från nationell befolkningsstudie (se fotnot 37).
- ⁴⁹ Se t.ex. Engberg 1986 samt Blomdahl 1990.
- ⁵⁰ Se Olson 1992 och Ohlsson & Swärd 1994.
- ⁵¹ Vår kursivering, regeringens proposition 2004/05:2 s.42.
- ⁵² Trondman i Ungdomsstyrelsens skrifter 2005:9 *Unga och föreningsidrotten* (2005b), s.11.
- ⁵³ Regeringens proposition 2004/05:2 s.34 och 115.
- ⁵⁴ Se t.ex. Berggren 1995 för en diskussion av denna tradition.
- ⁵⁵ Sahlin 1992.
- ⁵⁶ Intressant nog hänvisar Unga Reumatiker i sin presentation av sig själva på ett flertal ställen till att organisationens nuvarande utformning har tvingats på dem av den statliga folkvärelsepolitiken med sina mycket specifika krav på organisering och utformning av verksamheterna. Se organisationens webbplats.
- ⁵⁷ En del av denna utveckling tas upp i Carlberg 2002, i SOU 2003:92 *Unga utanför* och Fryshusets webbplats.
- ⁵⁸ Regeringens proposition 2004/05:2 s.114.
- ⁵⁹ För en diskussion av hur viktig alliansen mellan stat, barn och ungdomar har varit för framväxten och legitimeringen av välfärdsstaten, se Sandin 2003.

⁶⁰ Detta intryck förstärks och illustreras på ett närmast övertydligt sätt i det tal som den nuvarande ungdomsministern höll till Landsrådet för Sveriges Ungdomsorganisationer 2007-10-31 (se regeringens webbplats). I detta längre tal till ungdomsorganisationernas representanter nämns dessa organisationer endast vid något enstaka tillfälle, men till stat och offentliga instanser hänvisas ymnigt. I ett pressmeddelande från just LSU kommenteras ministrarnas tal och meddelandet avslutas med följande konstaterande: "Stat och kommun har en viktig roll i att satsa på ungas fritid och skapa rätt förutsättningar för den, men kan aldrig ersätta kraften i det frivilliga engagemanget." (se LSU:s webbplats).

⁶¹ Också i detta fall blir det naturligt att hänvisa till det tal som omnämns i fotnot 60. I det sägs att den förra regeringens mål för ungdomspolitikerna i stort ligger fast men att man velat göra några förtydliganden. Ett av dem är att begreppet makt har fått ersättas med inflytande. För att citera: "... 'alla ungdomar ska ha verklig tillgång till inflytande'. Inflytande har fått ersätta makt. Min uppfattning är att med makt följer också krav på ansvar. Ansvar som inte kan utkrävas eller avkrävas underåriga."

KAPITEL 3

Sporten

– hjärtat i verksamheten

Journalisten Thomas Östlund har gjort nedslag i olika delar av Sverige och pratat med människor som jobbar praktiskt med ungdomar. Följ med till den anrika fotbollsklubben BoIS i Landskrona som arbetar medvetet för att rekrytera invandrarungdomar och till Ny Arena i Skåne där medarbetarna jobbar för att unga med funktionshinder ska kunna leva ett aktivt liv. Två projekt där idrott är den gemensamma nämnaren och sporten hjärtat i verksamheten.

Fotbollen – enande kraft i splittrat Landskrona

När den anrika fotbollsföreningen Landskrona BoIS 2003 drog igång satsningen BoIS i Centrum skakade många på huvudet. Idag har tusentals ungdomar med invandrarbakgrund sparkat boll i projektet och den mesta kritiken har tystnat. Men fortfarande är Landskrona en delad stad.

– Vägen till integration är lång, säger Mats Persson, som är en av eldsjälarna bakom BoIS i Centrum.

Fotbollen och skolan. För Sokol Halili, 15, handlar livet just nu enbart om detta. Träning, läxor och ännu mera träning, och precis så vill han ha det. Sokol är född i Landskrona men föräldrarna har sina rötter i Kosovo.

– Folk som aldrig varit här i Landskrona har en massa åsikter. De tror att det är en kriminalitetsstad, men det stämmer inte.

Överdrivet, är Sokols enda kommentar till de senaste årens uppståndelse kring Landskrona.

Men kanske är det inte så konstigt att staden stått i fokus för den politiska debatten. Det senaste valet sände chockvågor över landet. Sverigedemokraterna fick 22 procent av rösterna och blev därmed kommunens tredje största parti.

Till skillnad från i andra städer är det inte i förortsområdena man hittar Landskronas invandrare. Här är det precis tvärtom. Stadens centrum befolkas till övervägande del av människor med utländsk bakgrund. Orsaken är det överflöd av billiga lägenheter som blev följden av sjuttio- och åttiotals industrinedläggningar. Svenskarna har begett sig till välmående villaförorter. Effekten har blivit en delad stad.

Två världar sida vid sida med få kontaktytor mellan människor.

I en sådan miljö är det lätt att motsättningar växer och främlingskapet ökar. Det starka mediefokus har gjort invandrarfrågan till ett hett samtalsämne.

– Det skär i mitt hjärta men jag måste säga som det är: vi bor i två grupper i den här stan, men vi möts aldrig, eller ytterst sällan. Det är ett delat samhälle, vi handlar till och med i olika affärer.

Det säger Mats Persson, infödd Landskronabo, konsult, ledamot i fotbollsföreningens styrelse och en drivkraft i ungdomsprojektet BoIS i Centrum sedan flera år tillbaka. Han vägrar att stillatigande se på medan den negativa utvecklingen fortsätter.

Fotboll på lek

Bois i Centrum kretsar kring den fotbollsplan av konstgräs som föreningen anlade 2003. Planen är projektets hjärta. Den ligger i direkt anslutning till Dammhagsskolan i centrala Landskrona. På den här grundskolan har nio av tio elever utländsk bakgrund.

Fotbollsträningen på Dammhagsskolan är mer lek än allvar. Självklart finns det barn som drömmer om en proffskarriär redan på lågsta-

diet, men för de allra flesta är det fråga om att ha något kul att göra efter skolans slut. Till BoIS i centrum är alla välkomna. De delas in i grupper och har träning ett par gånger i veckan. Ibland gör man lag och spelar små turneringar. Men BoIS i Centrum är skild från Landskrona BoIS övriga ungdomsverksamhet som är mer tävlingsinriktad.

Navet i projektet är ledarna Alojz Lukic och Benny Berggren, som båda har ett gediget fotbollskunnande. Alojz har spelat på elitnivå i Jugoslavien och Benny har varit ungdomstränare i 25 år. Deras bas är en liten lokal på nedre botten i Dammhagsskolan, precis invid fotbollsplanen.

– Vi anställde helt enkelt två av våra bästa ungdomstränare, säger Mats.

Integration via föreningsengagemang

Syftet med BoIS i Centrum är, som föreningen skriver på sin webbplats, att genom fotboll och Landskrona BoIS skapa möjligheter för barn och ungdomar men även vuxna med invandrarbakgrund, att komma in i det svenska samhället.

Fotboll som en väg in i det svenska samhället, kan det verkligen fungera?

Mats Persson tvekar inte en sekund. Projektet ger invandrarungdomar en chans till en vettig fritidsaktivitet, i stället för att bara dra omkring på stan efter skolans slut. Det blir samtidigt en introduktion till svenskt föreningsliv. Tidigare var det få av dem som hittade till Landskrona BoIS.

Visserligen är BoIS i centrum i sig inte integrerande, eftersom de flesta deltagare har invandrarbakgrund. Men genom en nära kon-

takt med ledarna och föreningen dras de in i ett socialt sammanhang.

– Integrationen sker inte här, den sker när ungdomarna kommer in i vår ordinarie ungdomsverksamhet, eller fortsätter med fotboll i någon annan förening, säger Mats.

Fotbollen är den självklara basen för BoIS i Centrum, men i takt med att verksamheten etablerats på Dammhagsskolan och i kommunen har uppgifterna vidgats. Mats leder projektets styrgrupp där det även finns representanter för bland annat skola, fältverksamhet och bostadsbolag.

– Vi har träffats en gång i månaden sedan starten. Vårt samarbete är absolut en av projektets framgångsfaktorer. Ibland har vi inte haft så mycket att ta upp och mötet har tagit tjugo minuter, men vi har ändå träffats regelbundet och det har varit det viktiga.

Mötena har också inneburit att olika personer som arbetar med ungdomar i kommunen kan uppdatera sig på vad som är på gång i staden – och diskutera vad som behöver göras. Ibland har man kraftsamlat kring enskilda eller grupper som strular och är på väg att hamna snett.

– Vi har punktmarkerat ungdomar för att få med dem i fotbollen. För en del har vi ordnat anpassad verksamhet, där ledarna ibland har fungerat som personliga assistenter.

En väg till jobb

Redan från början har det varit ett mål att nå även föräldrarna. På de regelbundna föräldramötena berättar man om vad BoIS i Centrum går ut på och vilka regler som gäller.

– I början hände det att föräldrarna sade upp sina barns fritidsplatser när barnen gick med i BoIS i Centrum, men det var ju inte meningen...

Tidigt föddes också idén om att anlita så kallade kompanjontränare till de fast anställda ledarna Benny och Alojz. Det har varit en form av praktikplatser för arbetslösa invandrare. Rekryteringen har skett via socialtjänst och arbetsförmedling. Målet är att BoIS i Centrum ska bli en språngbräda till ordinarie jobb. Mats berättar att av de 18 kompanjontränare som hittills varit i projektet har 14 gått vidare till arbete.

– Landskrona BoIS har ett stort kontaktnät. Vi har ju 350 sponsorer i stan. Vi kan gå till dem och säga: vi har en målare från Kosovo eller en snickare från Irak.

Projektet har även inneburit att många vuxna har tagit på sig ledaruppdrag i Landskrona BoIS ordinarie ungdomsverksamhet. När projektet startade hade bara fem av föreningens femtio ledare invandrarbakgrund. Idag är de hälften.

Kontroversiellt projekt

Satsningen på Bois i Centrum har inte varit okontroversiell. Några undrade varför så mycket skulle satsas på invandrarna. BoIS är tradition i Landskrona, starkt förknippad med stadens historia, en tid när Landskrona inte såg ut som det gör idag. Var det verkligen rätt att föreningen skulle arbeta för ökad integration?

– Satsningen var inte alls självklar i början – och är fortfarande inte självklar för en del, säger Mats.

Många var också tveksamma till projektets möjligheter att över huvud taget komma igång. Mats minns olyckskorparnas kommentarer:

– Planen kommer att stå i 14 dar, sen kommer allt att vara sönderslaget. Så sa folk, men så blev det ju inte. Vi har knappt haft någon skadegörelse alls.

I takt med projektets framgångar har den mesta kritiken tystnat. Många ser även den givna kopplingen mellan BoIS i Centrum och klubbens möjligheter att rekrytera nya framgångsrika spelare – en plantskola helt enkelt. Mats ser inget fel i det:

– Vi har en fantastisk källa att ösa ur för att få fram talanger.

I andra fotbollsföreningar har däremot bilden av Landskrona BoIS förändrats. Mats berättar om hur snacket kan gå när klubben ska möta mindre lag ute på den skånska landsbygden.

– När vi kommer till knatteturneringar i småbyarna häromkring kan man ibland höra kommentarer som håll i era grejor för nu kommer BoIS.

BoIS i Centrum har inte bara betytt mycket för deltagarna. Mats menar att det under åren skett något av en kulturförändring i klubben. Projektet har fört med sig en ökad social medvetenhet och befast idén om idrottens sociala ansvar. Den positiva uppmärksamhet projektet fått har givetvis bidragit till detta. Men helt lätt har det inte varit.

– Ger du dig in i nåt sånt här möter du svår social problematik, barn som lever under svåra omständigheter. Det gäller att ha en beredskap för det. I vanliga fall har ungarna ätit när de kommer till träningen, så är det inte alltid här, säger Mats.

Socialt projekt

Benny Berggren hade arbetat som hyvlare i 27 år när han blev tillfrågad om att bli ledare för BoIS i centrum. Han hade visserligen tränat ungdomslag i Landskrona BoIS under många år, men det här var ändå nytt för honom. Benny och hans kollega Alojz Lukic förstod snart att det här projektet inte bara gällde fotboll.

– I början hade vi en massa planer med träningsprogram, men vi insåg snabbt att här är det först och främst det sociala som gäller. Det gäller att kunna möta ungdomarna på rätt sätt. Vi har tydliga regler och kan också säga ifrån om det behövs. Men man måste också kunna lyssna.

Benny och Alojz möts med respekt bland eleverna. De är inte bara fotbollstränare, utan även extrapappor, förebilder och en resurs i skolans övriga arbete. De är ofta med på lektionerna, bland annat för att prata om värderingsfrågor.

– Invandrare eller svenskar ... alltså, jag kanske är naiv, men jag ser alla som ungdomar. Det är liksom min livssyn att alla är lika mycket värda. Men man måste också lära sig vissa regler för att det ska fungera i ett samhälle.

Fakta

- Landskrona har drygt 40 000 invånare. Nära en tredjedel (29,3 procent) har utländsk bakgrund, det vill säga är själva eller har båda föräldrarna födda utomlands.
- I senaste kommunalvalet blev Sverigedemokraterna, med 22 procent av rösterna, Landskronas tredje största parti, efter socialdemokraterna och folkpartiet. Kommunen leds nu av ett minoritetssamlingsstyre med moderaterna, folkpartiet och miljöpartiet.
- Fotbollsverksamheten BoIS i Centrum startade 2003. Mellan 120 och 150 av Dammhagsskolans cirka 500 elever är med i verksamheten. En tredjedel av deltagarna är flickor.
- BoIS i Centrum har fått pengar genom Ungdomsstyrelsens satsning bland annat för att skapa fler tillfällen för ungdomar att komma in i det svenska samhället.

Ny arena – blåslampa för allas rätt till bra fritid

– I Sverige är vi duktiga på att ge ekonomisk ersättning, men pengar är inte allt, säger Peter Nilsson, på projektet Ny Arena. Målsättningen för satsningen är att unga med funktionshinder ska ha samma möjligheter som andra till en aktiv fritid. En självklarhet kan tyckas, men verkligheten ser annorlunda ut.

Familj och vänner, arbete och en aktiv fritid. Att det är ingredienser i ett gott liv, skriver nog de flesta under på.

– Våra studier visar att många funktionshindrade ungdomar inte alls har en aktiv fritid, men att de gärna önskar att det fanns möjligheter, säger Peter Nilsson.

Nationella undersökningar pekar i samma riktning. Enligt Statistiska centralbyrån får 6 av 10 personer med rörelsehinder aldrig någon motion, jämfört med 1 av 10 i befolkningen i stort. En studie från Barnombudsmannen visar att varannan svensk kommun inte har några riktade fritidsaktiviteter för barn och ungdomar med funktionshinder.

Den dystra statistiken är bakgrunden till Ny Arena, den satsning som FIFH, *Föreningen idrott för handikappade* driver sedan några år tillbaka, för att fler ungdomar med funktionshinder ska få möjligheter till ett aktivt liv.

Sveriges största handikappidrottsförening

Malmöbaserade FIFH är Sveriges största handikappidrottsförening. Klubben är framgångsrik och har haft ett stort antal deltagare i Paralympics genom åren. Vid sidan av idrotten är man också involverad i andra satsningar inom handikappområdet, bland annat för att fler unga med funktionshinder ska få arbete.

I lokalerna på Pildammsvägen är det full aktivitet. Förberedelserna pågår som bäst inför Malmö Open, en stor internationell tävling som FIFH arrangerar årligen, med över 2 500 deltagare från ett tjugotal nationer.

Peter Nilsson, 32 år, har varit med i FIFH sedan han var 13 år. Anders Alm, 33 år, blev medlem i föreningen för några år sedan och arbetar nu med Ny Arena. Båda är levande exempel på att ett funktionshinder inte behöver innebära passivitet och utanförskap.

Peter har en cp-skada som orsakades av fyra minuters syrebrist vid förlossningen. Han har sedan länge spelat bordtennis och rugby i FIFH, där han numera även är anställd. I första hand jobbar han med ekonomi, men han verkar ha koll på det mesta som händer i föreningen.

Anders skadades i tonåren i en mopedolycka. Sedan dess är han förlamad i benen och sitter i

rullstol. Han har tidigare arbetat som personaladministratör och även informerat i skolor om trafiksäkerhet. Anders spelar rullstolsrugby och det var så han kom i kontakt med FIFH och Ny Arena. Sedan hösten 2006 är han anställd som projektledare.

– Vårt långsiktiga mål är att det ska finnas bra fritidsverksamhet för funktionshindrade, oavsett var du bor i Sverige, säger Peter.

Det målet är också utgångspunkten för Ny Arena. Att det finns en stor idrottsförening i Malmö är ju bra, för dem som bor där. Men både Anders och Peter vet att det inte är lika enkelt på mindre orter.

Fem kommuner i sydöstra Skåne och Kristianstad är med i projektet. Tillsammans med dem arbetar Ny Arena för att öka utbudet av fritidsaktiviteter på alla områden där det finns en efterfrågan. Insatserna bygger på en modell som kallas MOI och har tre ingredienser: mobilisering, organisering och implementering.

Kortfattat går modellen ut på att först mobilisera nyckelpersoner i kommunen, några som vill åstadkomma förändring. Den här fasen går till stor del ut på att kommunicera och bygga nätverk, med allt från kommunalrådet till knattelagstränaren. Därefter kommer organiseringsfasen, där man tillsammans upprättar konkreta planer för vad som ska göras och vem som ska göra det. Här kan det variera från kommun till kommun, beroende på behov och förutsättningar. Implementeringsfasen innebär kort och gott att verksamheten genomförs.

Enligt denna modell arbetar Ny Arena och redan nu har det kommit igång flera nya fritidsaktiviteter för funktionshindrade i kommunerna: Simning, bowling, bordtennis och integrerade idrottsläger för ungdomar med och utan funktionshinder är några exempel.

Nytt sätt att tänka

Ny Arena fungerar som en långsiktig rådgivare och samtalspartner – och ibland som blås-lampa. Självklart har FIFH även ett brett kontaktnät som de utnyttjar och låter kommunerna ta del av. Totalt är ett tiotal personer från FIFH engagerade i projektet. Det är utbildade idrottsinstruktörer som kontinuerligt besöker kommunerna och ser till att arbetet går framåt, ofta med en flora av metoder: utbildningar, skolbesök, föreningskontakter, prova-på-aktiviteter och konkret vägledning.

– Det gäller framför allt att få till ett nytt sätt att tänka. Många uppfattar funktionshindrade som en belastning. Vi vill att man ska se oss som en tillgång, säger Peter.

Tanken är alltså inte att Ny Arena ska genomföra själva fritidsaktiviteterna. Då skulle allt falla när projekttiden är slut. I stället vill man att kommuner och lokalt föreningsliv ska se till att ungdomar med funktionshinder får samma möjligheter som alla andra. Att det finns en ordinarie verksamhet som är redo att möta de behov som uppstår.

Ibland behövs det ett initiativ för att bilda en handikappidrottsförening, andra gånger kanske de idrottsföreningar som redan finns behöver tänka till för att även ungdomar med funktionshinder ska kunna vara med. Lösningarna varierar och behöver inte alltid kosta så mycket pengar.

Hittills visar erfarenheterna att det finns en god vilja, ofta i kombination med en stor osäkerhet. Många människor är rädda för att göra och säga fel när de möter personer med funktionshinder. Konsekvensen blir att de vänder ryggen till, den goda viljan till trots.

– Det är känsligt att erkänna att man inte vet så mycket. Många har garden uppe i början, säger Peter.

Det bästa rådet han kan ge människor är att de ska erkänna sina brister.

– Våga fråga! Visst, det finns funktionshindrade som tar illa vid sig när man frågar, men sura och inätvända personer finns ju överallt. Det är vårt eget fel om vi känner oss förnärmade av att någon frågar om vårt funktionshinder.

Bli av med problemet

Många ungdomar med funktionshinder fastnar tidigt i ett läge där omgivningen tar hand om och tycker synd om. En ond cirkel, där de blir objekt för andras välmenande, men passiviserande, omsorger.

– Många tonårsungdomar som kommer hit till FIFH har aldrig fattat ett enda eget beslut i sitt liv. Andra ungdomar har bestämt allt och deras självförtroende är på botten, säger Peter.

De lite yngre kommer ofta tillsammans med överbeskyddande föräldrar, som inte vill lämna sina barn med blicken en sekund.

– Det händer att vi får be föräldrarna att hålla sig i bakgrunden. Efter ett tag märker de att barnen kan mer än de någonsin hade trott, säger Peter.

Både Anders och Peter menar att idrotten i sig har oerhört stor betydelse för att bryta en passiviserande tillvaro.

– I en lagidrott tvingas du ta ansvar och initiativ som du inte är van vid. Det tar man med sig ut i livet. Alla som sitter i rullstol vet vad lätt hänt det är att gående tar befälet över dig, säger Anders.

I hans sport, rullstolsrugby, är det ofta hårda tag som gäller. Att vara aktiv och ta för sig är ett krav för att nå framgång.

– Lär man sig att tacklas i rullstolsrugby, kan man också ta emot en del stötar ute på stan. Du blir tuffare som människa och vågar mer, säger han.

Peter berättar att det finns synskadade i föreningen som ger sig ut och cyklar mitt i stan.

– Då har det kanske gått lite för långt åt det andra hållet, men det verkar funka.

Problemet med passivitet, låg självkänsla och överbeskyddande föräldrar förstärks av offentliga institutioners sätt att betrakta ungdomar med funktionshinder, menar Peter.

– Många ser oss som ett stort problem. De tänker bara på att ge bidrag. Du får ersättning livet ut, kan de säga. Ett enkelt sätt att bli av med problemet.

Det finns också mer häpnadsväckande exempel på oförmågan att bemöta ungdomar med funktionshinder.

– I en kommun blev en kille som frågade efter fritidsaktiviteter hänvisad till äldreomsorgen.

Men sådant hör ändå till undantagen. Viljan finns, men däremot saknas kunskap och pengar.

– Vi har ingen handikappolet! säger många. Visst är det viktigt med tillgänglighet, men ännu viktigare är nog att sätta sig ner och verkligen tala om frågorna. Börja med den enkla tanken att alla i kommunen ska ha möjlighet till satsning och en aktiv fritid, säger Peter.

Fakta

- FIFH – Föreningen idrott för handikappade grundades 1956 och är idag Sveriges största handikappidrottsförening med cirka 700 medlemmar och ett trettiotal anställda. Föreningen har verksamhet inom 14 olika idrottsgrenar.
- Projektet Ny Arena pågår mellan 2006 och 2009. Projektet genomförs i samarbete med Svenska Handikappidrottsförbundet och ett fyrtiotal lokala och regionala samarbetspartners. Projektet har fått pengar från Ungdomsstyrelsen.
- Cirka 16 procent av Sveriges befolkning svarar att de har någon form av funktionshinder eller funktionsnedsättning. (se Handikappombudsmannens webbplats www.ho.se)

KAPITEL 4

Ungdomar – hot eller löfte?

På 1930-talet förfasade sig dåtidens vuxenvärld över ungdomarna som man menade flydde verkligheten. När det gällde de unga männen gick de bokstavligen upp bland molnen, där de drömde om flygfärder i fantastiska maskiner och inte alls om jordnära, försörjande verksamheter. Den kvinnliga motsvarigheten var den frimodiga, barnsliga yrhättan eller modedockan som uppfattades som yttlig, slösaktig och ointresserad av andra än sig själv.

I det här kapitlet har vi låtit Eva Gullberg och Kent Waltersson som båda är historiker att göra en betraktelse över vilken roll civilsamhället har haft i det förebyggande och främjande arbetet med ungdomar.

Framförallt har de studerat hur ungdomarna uppfattats av vuxna i sin omgivning och av samhället. De har också undersökt vilka organisationer som ungdomar har engagerat sig i och vilka föreningar som varit engagerade i unga.

Inledning

Vi har valt att undersöka vilken roll civilsamhället har haft i det förebyggande och främjande ungdomsarbetet genom att gå igenom historisk forskning. Resan börjar ungefär hundra år tillbaka i tiden och slutar på 1970-talet.

Det här är några av frågorna vi ställt:

- Vilka aktörer i civilsamhället har engagerat sig?
- Vilka former har detta engagemang antagit?
- Vilka olika förhållningssätt till ungdomar har funnits bland de engagerade?
- Hur har dessa förhållningssätt och attityder förändrats under den aktuella perioden?

Texten är en kortfattad sammanfattning av en utförligare och mer detaljerad forskningsöversikt.¹

Två skilda bilder

Det som slår oss när vi gått igenom forskning där ungdomar står i fokus är att studierna främst uppehåller sig vid vuxnas beskrivningar av två olika typer av ungdomar. Den första bilden som målas upp handlar om bråkiga, oregleriga, asociala och missanpassade ungdomar som visar upp oönskade och farliga beteenden som kriminalitet, lösdriveri, upprorsmakeri – eller med den etikett man tidigare benämnde sådana uttryck med – vanart.² Den andra och rakt motsatta bilden beskriver istället ungdomar som ansvarstagande, seriösa, allvarsamma medborgare som visar ett stort samhällsintresse och därför förtjänar respekt och framskjutna positioner i samhället.³ För att lyfta fram och förklara de här motsatsbilderna kommer vi att ge några historiska exempel på hur ungdomarna uppfattats av vuxna i sin omgivning och på hur de har agerat utifrån samhälleliga förutsättningar.

Från sommarkolonier och skolmåltider till arbetsstugor

Sommarkoloniverksamheten och skolmåltiderna startade båda som välgörenhetsprojekt under slutet av 1800-talet. Föreningen för Stockholms skollofskolonier grundades 1885 och uppgifter om verksamheten spreds via olika medier till Göteborg, Gävle och Norrköping som startade kolonier redan innan sekelskiftet år 1900. Idén kom ursprungligen från Schweiz och Frankrike, spreds vidare till Amerika innan städerna i Sverige fått upp ögonen för att de klena, sjuka, undernärda och dåligt uppfostrade barnen från arbetarklassen. Barnen kunde nu skickas ut i naturen för återhämtning på alla upptänkliga vis. Barn- och ungdomskolonierna ligger väl i linje med den friluftsrörelse som fick stort genomslag under slutet av 1800-talet, i takt med att länderna industrialiserades och urbaniserades, och de ansågs kunna förebygga dålig hälsa och framtida problem, inte minst vad gällde den sedliga standarden.⁴

I Ann-Charlott Müngers studie om Stockholms sommarlovskolonier beskrivs hotet kring de unga medborgarna i relation till stadens farligheter i form av smutsigt vatten och luft, trånga gränder, gårdar och prång med dåliga möjligheter till lek, idrott och rekreation, närheten till dåliga vuxna förebilder som prostituerade, lösdrivande luffare och dryckesglada, tobakskonsumerade och nöjeslystna medborgare. Gatorna, fabrikerna, hamnarna, järnvägen och byggarbetsplatser är ytterligare exempel på platser som hotade de ungas fysiska och moraliska status. De fattiga barnen och ungdomarna i staden saknade ett gott och bra hem och närheten till naturen. Münger skriver om hur koloniverksamheten både kunde vara kontrollerande, disciplinerande såväl som stärkande, frigörande, emanciperande och hon stäl-

ler sig den intressanta frågan om aktörerna bakom huvudsakligen hade ett frivilligt, ideellt engagemang eller om de strävade efter professionalisering. Vilka var det då som engagerade sig i stadsungdomarnas väl och ve?⁵

Enligt minnesskrifter var det från början ett kungligt initiativ med dåvarande kronprinsessan, sedermera drottning Victoria, som ordförande i föreningen. Det var viktigt att visa upp kungahusets intresse för och beskydd kring verksamheten för att rikta uppmärksamhet på behovet av stöd till ungdomarna och på så vis möjliggöra att donationer och andra bidrag erbjöds från en då mer välvillig allmänhet. Stockholms församlingar fick i uppdrag att starta lokalföreningar och detta skedde i nära samarbete med folkskolestyrelserna. Föreningarna ordnade flera insamlingar och från och med 1905 organiserades den första så kallade Barnens dag där sedan årligen stora summor samlades in vilka huvuddelen gick till koloniverksamheten. Barnens dagsföreningen bildades 1909 och 1911 köptes Lingslätö, sedermera Barnens ö, in. År 1917 behandlades kolonifrågan i Sveriges riksdag för första gången men det skulle dröja en bit in på 1930-talet innan några åtgärder infördes och de första var inte av ekonomisk karaktär utan presenterades i form av råd och anvisningar. Under 1940-talet ingick sommarlovskolonierna i 1941-års befolkningsutredningsarbete och Socialstyrelsen blev så småningom tillsynsmyndighet men ända fram till i mitten av 1960-talet sköttes och finansierades verksamheten på filantropisk/välgörenhetsgrund.⁶

Arbetet ute på kolonierna handlade om att motverka ”vidare degeneration av arbetarklassen”⁷ och i början av 1900-talet vittnar föreningens strävanden om både sociala och politiska ambitioner. Koloniernas sunda miljö

skulle bekämpa social oro bredvid fysiskt klenhet och sjuklighet och man ville också minska framtidens kostnader för sjukhus, försörjningsinrättningar, fängelser och dårhus.⁸

Om kolonierna borgade för ett sunt levnadsätt med goda vanor vad gällde sömn och vila, fysiskt stärkande aktivitet, moralisk upprustning och mättande och/eller närande måltider ägde dessa enbart rum under sommarloven. En annan verksamhet som vilar på välgörenhetsgrund och som lever kvar idag, men som haft betydligt större finansiella och politiska konsekvenser än kolonierna, är skolbespisningen. Den här stödverksamhetens utveckling liknar koloniernas på många sätt.

I Eva Gullbergs studie om den svenska skolmåltidens framväxt beskrivs hur och varför skolbespisningar startade i flera stadskommuner, exempelvis Stockholm, Göteborg, Malmö, Gävle och Norrköping, kring sekelskiftet 1900. De svenska initiativen hämtade inspiration från Tyskland, Frankrike, Schweiz, Italien och Storbritannien och de var vid sekelskiftet behovsprövade verksamheter. Bespisningen var tidigt förknippad med allmosor, välgörenhet och fattigvård och barns och ungas fysiska standard avgjorde om barnen fick tillgång eller inte. Problemet med de hungriga och undernärda barnen uppmärksammades i takt med att det obligatoriska skolväsendet förändrades och förknippades med befolkningsfrågan och den moderna välfärden. Under 1930-talet betalades de första blygsamma statsbidragen ut och riksdagen röstade år 1946 för en reform som lett till en långsam utveckling mot fria, generella skolmåltider. Landet i sin helhet var skolmåltidsreformerat i slutet av 1960-talet och skolbespisningen hade då ingen koppling till välgörenhet och frivilligt engagemang, till skillnad från skollovskolonierna. Istället beskrevs

skolmåltiden som ett socialpolitiskt instrument och blev en mäktig symbol för den svenska välfärden.⁹

Det som måste åtgärdas enligt skolläkare, lärare och representanter från fattigvården, handlade om att fattigdom och arbetslöshet, oförmåga och bristande insikt och bristande karaktär kunde leda till en dålig mathållning – främst bland de unga. En dålig mathållning kunde i sin tur leda till undernäring, till oförmåga att tillgodogöra sig undervisning – både teoretisk och praktisk – till hämmad kroppsutveckling, till minskad motståndskraft och därmed till sjukdom och för tidig död. Att riskerna och hoten förknippades med barnen och ungdomarna handlade om att de enligt tradition kom sist i matordningen. De som i allmänhet ansågs komma i främsta rummet var de arbetande familjeförsörjarna, männen och/eller fäderna, de som allt som oftast söp upp lönen innan den kom de andra familjemedlemmarna till godo vid matbordet. Dessutom beskrevs arbetarklassens husmödrar ofta som slarviga, oupplysta och dåligt rustade för att tillhandahålla en mätande, närande kost.¹⁰

Tydliga tecken syns på hur skolläkare, lärare, fattigvårdsinspektörer, dietister, kostekonomer, skolköksinspektriser och hushållskonsulenter engagerade sig för barns och ungas mat-, måltids- och näringssituation.

Utanför skolan uppmärksammades matfrågan i radion, som under 1930-talet blir till vad som kallats folkhemmets röst och folkbildare av stora mått. Här fanns de organiserade kvinnorna och framför allt husmödrarna.¹¹ Föreningar som Fredrika Bremerförbundet, Stockholms stads kvinnliga tjänstemannaförbund, Sveriges husmodersföreningar och deras riksförbund, KFUK, Vita Bandet, Svenska kvinnliga kontoristföreningen och Handarbetets vänner

bildade en kommitté vars arbete vittnar om att de program som gjordes om och för ungdomar, särskilt i mat och hushållshänsesående förlöjligade den viktiga frågan om att äta och sköta kroppen och hemmet i hygieniska termer.¹² Det är mycket troligt att kvinnorna i dessa föreningar engagerade sig både praktiskt och finansiellt i sammanhang som soppkök, insamlingar och aktiviteter kring ungdomars ätande och att de som lobbygrupp möjliggjorde att bespisningarna gick från välgörenhet till välfärdsinrättning.

En tredje verksamhet vars bakgrund liknar koloniernas och bespisningarnas är arbetsstugorna, föregångaren till dagens fritids. Arbetsstugorna utövade vad som i Ole Olssons studie kallas för pedagogisk filantropi och var en verksamhet som ordnades för barn och ungdomar efter skoldagens slut.¹³

I Stockholm drar arbetsstugsverksamheten igång under 1886 då stiftelsen Lars Hiertas Minne donerar 2 000 kronor. Verksamheten expanderade framåt och antalet barn och ungdomar inskrivna under 1910-talet uppgick till nära 3 000. Arbetsstugor växer samtidigt fram i Göteborg, Uppsala, Eskilstuna, Norrköping, Malmö och Västerås, och redan under 1910-talet finns även ett tiotal på den norrländska landsbygden. Alla stugorna sammanräknade var inte mindre än 7 000 barn och ungdomar inskrivna i landet runt åren kring 1915.¹⁴ Siffrorna kan jämföras med Stockholms koloniverksamhet kring 1915 där drygt 2 000 7–14 åringar skickades iväg samtidigt som ungefär 3 500 barn bespisades i Stockholms folkskolor.¹⁵ Tyvärr finns inga totala och säkerställda siffror att jämföra med när det gäller hela landets kolonier och bespisningar.

Finansieringen av arbetsstugorna startade av stiftelsen Lars Hiertas Minne och även stugor

utanför Stockholm fick medel härifrån. Det bildades tidigt en centralkommitté och denna tog emot större och mindre donationer och testamenterade medel från många håll, bredvid dessa kom också medel från församlingarna och fattigvården och småníngom från stadsfullmäktige.

Bidragen skulle fostra och hjälpa unga, friska och arbetsdugliga människor, ungdomar som inte visade tendenser till orkeslöshet, vanstílldhet och vanart. Detta uttryckte makarna Anna Hierta-Retzius och Gustaf Retzius med att "tuberkulösa eller blind-döfstumma barn eller idioter som stíndigt erhålla donationer och testamenten"¹⁶ utgjorde ett hot mot den svenska befolkningens utveckling. Dessa skulle inte kunna komma ifråga för arbetsstugornas verksamhet. Här syns en tydlig skillnad mot både koloni- och bespíningsverksamhet där tvírtom barns och ungas fysiska tillstånd skulle avgöra om de kunde komma í fråga för stöd.

De som finansiellt stödde arbetsstugorna var välbestíllda familjer med namn som Hierta, Retzius, Bildt, Hirsch, Palmstierna, Wachtmeister, Théel och drottning Sofia. Den verksamhet som ordnades var av praktisk karaktär och skulle uppfostra barn och ungdomar till att känna glädje í arbete, ordning, flit och sparsamhet. Men det finns också tecken på att målen kunde vara intellektuell utveckling och moralisk uppírustning. Även andra studier inom det pedagogiska fíltet visar att det praktiska arbetet utgjorde stomme í verksamheten för att kunna uppnå disciplin, pliktírogenhet, punktlighet och sparsamhet och flit. Det var viktigt att ungdomarna efter skoldagens slut inte drog runt på gator och torg. Staden beskrivs återigen som en farlig miljö för barn- och ungdom och vanart, sedeslöshet och kriminalitet spred sig, menade de engagerade, inte minst på grund av att det under 1800-

talet instiftats lagar som begrínsade barnarbete.¹⁷ Myndigheternas strívan efter att skydda barnen från förvärvsarbete, och därmed möjliggöra skolgång och frihet, gjorde att andra faror lurade í staden än på landsbygden. Detta har också lyfts fram av Mats Sjöberg som í en studie om agrar barndom, skola och arbete vid 1900-talets början visar att barns arbete på den egna och grannarnas marker och med djuren inte reglerades í samma utstríckning som det industriella och tjänsteinríktade í staden. Vuxna arbetade í större utstríckning tillsammans med de unga. Detta lantarbete skulle kunna jämföras med stadsflickors hushållsarbete som inte uppfattades som lika farligt som pojknarnas utríktade sysslor í form av hantlangning och springsjasande.¹⁸

Dessa nedslag í tre ungdomsorienterade verksamheter: feriekolonierna, skolbespíningarna och arbetsstugorna visar upp en stor del av de välgörenhetsinitiativ í civilsamhället som inríktade sig på frámjande och förebyggande åtgärder mellan 1900 och 1950. Åtgärderna visar upp en strívan mot att lindra hotet om en ohílsosam, svag, sjuklig och moraliskt degenererad framtida befolkning.

Äventyrare som flydde vardagen

I en antologi där Mats Franzén är redaktör diskuteras ungdom, modernitet och 1930-talsungdomarnas behov av egna mellanrum.¹⁹ Det här görs utifrån ungdomarnas fritids- och nöjesliv där både organiserat och oorganiserat leverne synliggörs. För att förstå mellanrummsproblematiken bör först kort nämnas vad ansvariga myndigheter uppfattade som hotfullt í relation till ungdomarna.

En stor del av regeringens och riksdagens arbete under 1930-talet upptogs av befolknings-

frågan, en fråga som så här i efterhand ofta förknippas med familjepolitik. Ungdomarna, de omogna, formbara, hotfulla men också löftesrika kom något i skymundan under tidigt 30-tal men i juni 1939 tillsattes en ungdomsvårdskommitté i riksdagen. Inledningsvis stod kriminalitet, lösdriveri och ett okontrollerat leverne i centrum för kommittén men så småningom försköts intresset till att handla om mer generell fritid. De politiska ungdomsförbunden knöts nu till arbetet (undantaget kommunisterna). Kommittén arbetade i tolv år och ett stort antal rapporter publicerades. De handlade om ungdomars psykiska hälsa, utvecklingsstörningar och arbetslivsfrågor, vilka berörde komplexa och ibland svårartade problem, men i tre av betänkandena behandlades frågor kring fritiden, föreningslivet och det offentliga nöjeslivet. Övergången mellan barndom och vuxenliv beskrevs nu mot slutet av 1930-talet, och på väg in i 1940-talet, som en nödvändig frigörelseprocess från föräldrarna och inte längre som en helt igenom farlig och förvildande process.²⁰

Enligt kommittén var det frigörelsen från föräldrarna som förklarade varför ungdomar föredrog att tillbringa sin lediga tid utanför hemmet. Men hur kunde samhället bidra till givande fritidssysselsättningar? Vad samhället sanktionerade måste stå i kontrast till den passivitet och olämpliga nöjesliv som fortfarande starkt förknippades med farligheter och hot. Staten skulle inte ordinera vilka aktiviteter som var lämpliga för ungdomar och främja dessa. Staten skulle inte heller driva en förbudslinje mot olämpliga verksamheter. Nej, ungdomen skulle istället, inom ramen för en sund fritidssysselsättning, ges ökade resurser och ökad valfrihet. Men hotet lurar ändå i värderande inslag. Fler dansbanor, kaféer och biografier stod inte precis högst på önskelistan.²¹ Kommittén såg för-

eningen som ett alternativ till å ena sidan hem och föräldrar, å andra sidan ett osunt nöjesliv. Föreningslivet var nu en del av en långsiktig uppfostringspolitik och vägen låg öppen för ett allt tätare samarbete mellan stat och frivillig verksamhet.

Vuxenvärldens attityder till ungdomarna synliggörs som sagt via Franzén med flera som menar att nöjes- och förströelselivet blev stötestenen där allting som hade att göra med ungdomarnas roll i folkhemsbygget kunde kritiseras. Det är i 1930-talets nu, bl.a. via litteratur- och filmstudier, som tvetydigheter, ambivalens och hotbilder kan skönjas. Ungdomarna utgjorde ett hot genom att dåtidens vuxenvärld förfasade sig över dessa äventyrare som man menade flydde verkligheten. När det gällde de unga männen gick flykten bokstavligen upp bland molnen, där de drömde om berömda flygfärder i fantastiska maskiner och inte alls om jordnära, ansvarstagande och försörjande verksamheter.²² De unga kvinnornas motsvarighet till sådana äventyrare var den frimodiga, barnliga yrhättan eller modedockan som uppfattades som ytlig, slösaktig och ointresserad av andra än sig själv.²³

Beskrivningar av unga män och kvinnor som ett hot mot en välordnat, genomorganiserat samhälle har en sak gemensamt och det är att de i huvudsak beskrivs som vilda, drivande löshästar eller som föreningslösa och beskrivningen skiljer sig starkt mot skildringen av dem som lade sin fritid på idrott i olika klubbar, lagmässigt eller individuellt. Franzén ställer frågan om sport skulle kunna uppfattas som en del av en modern ungdomskultur men eftersom den är beroende av ekonomiska anslag, lokaler, tränare och så vidare är den inte helt igenom en ungdomskultur i strikt mening. Som idrottshistorikern Johan Norberg påpekar

visar detta 1930-talets politiska ledarskikts ambivalens till idrotten. I 1939 års kommitté talas om föreningslivet och sportens betydelse för ungdomens fostran, men idrotten uppfattades inte automatiskt som en del av ungdomars föreningsverksamhet, trots att den engagerade stort antal. Den uppfattades främst som motvikt mot industrialiseringens och urbaniseringens avigsidor eftersom den hade en karaktärsdanande inverkan och en utjämnande roll mellan olika sociala skikt.²⁴ Ungdomsvårdskommittén pekade, precis som i det övriga föreningslivet, på betydelsen av att nå de ungdomar som inte tillhörde några idrottsföreningar, de så kallade problemungdomarna.²⁵

På vilka sätt, med vilka idéer och med vilken organisations-/finansieringsmodell i ryggen arbetade de aktörer som uppmärksammade de föreningslösa ungdomarna? Ungdomar som vare sig visade sig politiskt-, idrottsligt-, nykterhets- eller i väckelserörelsens arbete engagerade, eller intresserade av andra reguljära kulturyttringar som teater, musik och litteratur – eller friluftsliv och historia som i exempelvis scout-rörelsen och hembygdsrörelsen. Hans-Erik Olsons avhandling, från 1900-talets början och fram till 1960- och 70-talen då de flesta kommuner i landet tillsatt särskilda fritidsnämnder, visar att de fanns ett engagemang för de här ungdomarna.

I Olsons studie framträder fyra tidiga fenomen som tidigt engagerade många ungdomar: ungdomsförbund, sommarmöten, ungdoms- eller pojkkubbar och hemgårdar. Den första syftar inte på de politiska, idrottsliga eller andra ungdomsavdelningarna under sina moderorganisationer, utan i första hand den folkhögskoleanknutna landsbygdsföreelse som önskade samla all ungdom för att förhindra supande och vilt leverne. Sommarmötena organi-

serades av dessa förbund och hade som målsättning att samla ungdomar till förädlade nöjen där hembygdskänsla och fosterlandskärlek stod högt i kurs. De här mötena var populära i början av 1900-talet men ebbade sedan ut och 1909 var sista gången det gick av stapeln. En förklaring till detta var att förbunden var särskiljande i klass. Om drängar och pigor hälsades välkomna önskade storböndernas söner att avstå, vilket gjorde att tjänstefolket hellre avstod. En annan aspekt som bidrog till att de försvann kan ha att göra med den patriotism och därmed traditionalism som kännetecknade flera av förbunden och som uppfattades som om de tog avstånd från arbetarrörelsens ungdom. Ungdoms- eller pojkkubbarna uppstod i kontrast till de ovan nämnda i städerna och Olson anser att detta är föregångaren till den kommunala ungdomsgårdsverksamheten.²⁶

CSA, Centralorganisationen för socialt arbete, engagerade sig starkt i ungdomsfrågan redan vid 1900-talets början och det var främst Ebba Pauli som gjorde sig till ungdomarnas beskyddarinna. Pauli som själv predikade sparsamhet och skötsamhet var till en del initiativtagare till vad Olson kallar den fjärde grenen av uppfostringsrörelsen, nämligen hemgårdsrörelsen. Birkagården är ett exempel som startades 1912 av predikanten Nathanael Beskow i samarbete med Pauli, men den var tänkt som en plats för missionsarbete bland arbetarna och inte riktad till ungdomarna från början. Det stora hotet i detta sammanhang var arbetarklassens allt tydligare avkristning för att använda tidens språk. Flera hemgårdar startades under 1910-talet i Stockholm och Göteborg och verksamheten kom senare under 1930-talet att spridas vidare. År 1937 bildas Riksförbundet Sveriges Hemgårdar som idag går under Fritidsforum/Riksförbundet Sveriges Fritids- och Hemgårdar.²⁷

Det som förenar inriktningar inom det som Olson kallar för uppfostringsrörelsen var att initiativen var för ungdomarna medan de vuxna var avsändare. Han återger hur flera inom rörelsen hellre kallade det uppfostringsverksamhet än ungdomsverksamhet och han uppmärksammar också att det fanns kritik mot att ungdomarna bara tog emot och inte genomförde exempelvis möten själva. Ett annat gemensamt drag som skilde ungdomsuppfostringsengagemanget från exempelvis det politiska engagemanget var bristen på demokrati och betoningen på behovet av starka, framträdande, vuxna ledare. Det här står i konflikt med att verksamheterna ofta beskrevs i termer av att vara självuppfostrande och att ungdomarna själva skulle representera i styrelserna. Också Lars Trägårdh och Lars Svedberg påpekar detta och menar att de frivilligorganisationer som satsat på utsatta ungdomar under 1900-talet ofta beskrivits som utövare av kulturellt och socialt förtryck genom odemokratisk, godtycklig verksamhet utförd av amatörer. De ungdomsorganisationer som startats av de utsatta, till exempel ungdomar eller funktionshindrade, har däremot betraktats som något positivt. De har ofta varit inriktade på att ge en röst åt gruppen och skapa social samvaro.²⁸

Enligt Olson ska exempelvis föreståndarinnan i Kungsholmens ungdomsklubb ha regerat helt själv genom att utesluta medlemmar och på Birkagården bestämde Beskow och Pauli i stort sett allt eftersom skriftliga paragrafer stod lägre i kurs än ledarkontrollen. Ledarna antogs veta vad ungdomarna behövde bättre än ungdomarna själva. Den liberala/konservativa uppfostringsideologin under 1900-talets första decennium hade för avsikt att främja ett gott uppförande och förebygga social oreda genom att ta bort gatan, fabriken, bion och dansbanan,

alla arbetarklassrelaterade aspekter, som socialiseringsagenter i ungdomarnas tillvaro. Det stora hotet som förknippades med de föreningslösa ungdomarna handlade om deras fäbless för häng och dans i parkerna framför organiserade möten.²⁹

Under 1940-talet kommer sedan förslag på att ungdomsgårdarna kunde bli heltäckande fritidscentra där aktiviteterna kunde knytas till idrotts- och badanläggningar och på så vis locka många fler besökare, men något statsstöd för samlingslokaler av den här föreningslösa sorten fann riksdagen då inga motiv för.³⁰

Den uppfattning som, i arbetet med och bakom hemgårdar och ungdomsgårdar, gör sig tydlig i mitten av 1900-talet handlar om att föreningslivet sågs som vägen in i socialt och samhälleligt ansvarstagande. Men hur skulle man kunna locka gänget från gatan med dagordningar och omröstningar? Spännande, överraskande och glada punkter av mer underhållande karaktär trodde man kunde locka de föreningslösa. Detta menar Olson avslöjar hur föreningsmänniskorna såg på de föreningslösas fritid: som tråkig, meningslös och utan mål, men samtidigt kunde man se en nedgående trend under 1940-, 50- och 60-talen i att gå med i etablerade så kallade idébaserade föreningar, som exempelvis de religiösa, från ungdomarnas sida. Det friare och mer uppsluppna nöjeslivets lockelser var för starka.³¹

Jonas Frykman skriver om några typiska gestaltningar av ungdomar och därmed olika livsstilar. Här återfinns landsbygds- och storstadsungdom, mediebilder, ungdomsmoralens olika väktare och omoralens påträngande uttryck. Frykman vill förklara rötterna till 1930- och 40-talens moraliska panik över ungdomarnas beteenden, som omnämndes i så dramatiska termer som en kulturens undergång, och går

till budskapens förkunnare som bestod av "oroade präster, läkare, lärare, redaktörer och socialarbetare[...]den bildade medelklassen som använde pressen som sitt språkrör."³² Boken visar hur ungdomen växer fram som en egen social kategori med början under 1930-talets slut.

Det som orsakade den moraliska paniken var de influenser utifrån som jazzmusik med tillhörande foxtrotdans, amerikanska filmer och kolorerad veckopress utgjorde och som så dramatiskt skilde sig från tidigare epokers insupande av stimulans och nöjen. Protesterna mot detta nya massproducerade, populära och lättillgängliga inflöde kom inledningsvis från präster inom svenska kyrkan och andra religiöst engagerade men när det kom upp i rikspolitiken blev uppslutningen i arbetet med att stävja denna omoraliska vandel betydligt bredare. Det går att känna igen andra studiers ungdomsgestaltningar benämnda i termer som: den omogne studenten eller den farliga flickan och dessa kunde samlas i hotande, pockande, skrämmande flockar. Det som mötte ungdomarna i filmerna och i pressen beskrevs som en fäfångans marknad eller en erotiskt laddad lyxvärld, ljusår ifrån den krassa verklighet som var de flestas vardag. Vem skulle uppbära landet och dess kultur i framtiden? Undrade de oroade och pekade på orsaker till detta onda i termer av trångboddhet, dubbelarbetande mödrar och ansvarslösa fäder. Vart skulle ungdomarna ta vägen om inte till gatans farliga gränder där de rotade sig "tillsammans i horder utan tillsyn och ledning".³³ Hotet hade nu gått över till att tydligare handla om ungdomarnas mentala och kulturella särskiljning från vuxenlivet.

En annan av ungdomens arenor som bredvid gatan, som ju tillhörde stadens farligheter, utgjordes av landsbygdens och orternas dans-

banor. Dessa fungerade som ungdomarnas samlingsplats, bredvid idrottsplatsen eller tåg- eller busshållplatsen. En tidig sociologisk studie från 1940-talet visar att landsorten ofta hade problem med ungdomsarbetslöshet och därtill brist på biografier, badhus, ungdomsgårdar och studiecirkel. Detta sammantaget gjorde dansbanan än mer attraktiv som samlingsplats.³⁴ Stadsungdomen däremot var mer privilegierad när det gällde nöjesutbudet och även dansställena var fler och mer varierade. Frykman ser den upprörda debatten som ett tecken på att den ungdomskritiserande sidan var både fångade i men också förändrare av sin kultur, beroende på vilket perspektiv som intogs. Lät man ekonomiska aspekter vara dominerande var man förmodligen mer välvilligt inställd till den populära, främmande och massproducerade kulturen. Intogs ett ideologiskt eller moraliskt perspektiv på ungdomarnas intresse och aktiviteter uttryckte man sig betydligt tveksammare eftersom det inte stämde överens med rådande ideal om uppförande och samhällsengagemang.³⁵

Tillbaka till Olson så visar han att ingången i 1950-talet innebar att det tidiga seklets moralpanik var över men att hotet nu kom i termer av amerikanska influenser i musik-, klädstil och dryckesvanor: jazz, jeans och Coca-Cola.³⁶ Men hur skulle nu staten och kommunerna agera i ungdomsgårdsfrågan och uppfattades egentligen de yngre i befolkningen som så mycket av ett hot mot samhällsordningen längre?

Svaret på den sista frågan är inte entydig men nämnas kan ett nytt hot som träder fram i början av 1950-talet, och ännu tydligare under 1960- och 70-talen. Detta var användningen av flera nya berusningsmedel, bredvid alkoholen. Hasselakollektivets grundare K-A Westerberg med flera uttryckte en oro för att 1960- och 70-

talens låt gå mentalitet riskerade att skapa en ungdomskultur genomsyrad av narkotiska preparat. Under den här perioden startade förutom Hasselakollektivet flera nya organisationer exempelvis Riksförbundet för Narkotikafritt Samhälle (RNS) och Föräldrar mot Narkotika (FMN).³⁷ Värt att nämna i det här sammanhanget är en idé från 1970-talet som gick ut på att föreningslivet skulle utföra delar av arbetet i skolan, inte minst kring upplysning av olika slag.³⁸

Uppenbarligen uppfattades fortfarande de föreningslösa ungdomarna som ett stort problem. De befarades befinna sig i riskzonen för missbruk och därmed kriminalitet. De uppfattades också som en grupp som myndigheterna hade stora svårigheter att kontrollera och få insyn i. Det som i drogsammanhang befarades vara en skadlig ungdomskultur var emellertid inte nytt, det var innehållet i hotet som ändrat karaktär. Men som Frykman antyder, ungdomen har utmejslats och även börjat uppfattas, både av vuxengenerationen och av sig själv, som en särskild social kategori. Han anknyter i viss mening till Erling Bjurströms studie: *Generationsupproret. Ungdomskulturer, ungdomsrörelser och tonårsmarknad från 50-tal till 80-tal*. Men Bjurström vill liksom vi vill betona är att ungdomen inte är en grupp utan många personer som samtidigt visar upp otaliga inriktningar/identiteter, och som förändras i snabb takt.³⁹

Ungdomar i föreningar = lovande vuxna?

Det här avsnittet tar sin utgångspunkt i den föreningsorganiserade ungdomen som skildras som löftesrik, hoppingivande och bärare av framtidens samhälle. Antalet organisationer som organiserat ungdomar har varit mycket stort och vi analyserar inte samtliga i detalj utan har i stället valt att redovisa tidigare forskning kring några olika slags ungdomsorganisationer: arbetarrörelsens barn- och ungdomsorganisationer, landsbygdens barn- och ungdomsorganisationer, scoutrörelsen och kyrkliga organisationer samt idrottsrörelsen.

Innan vi redogör för föreningslivets utveckling frågar vi oss hur ungdomsbegreppets omvandling till ett positivt laddat fenomen gick till. Vilka krafter var tongivande? Hur såg det förändrade innehållet ut? För att besvara sådana frågor har vi läst historikern Henrik Berggrens analys av ungdomens omvandling från sekelskiftet 1900 och några årtionden framåt. Det är de engagerade, politiskt aktiva ungdomarna som står i centrum hos Berggren. Ungdomen lyftes i detta sammanhang fram som något mycket *hoppingivande*, nära sammankopplat med framsteget, folkhemmet, det nya och moderniteten. Berggren har beskrivit hur offentligheten närmast dyrkade den uppväxande generationen och förhålligandet av ungdomen gick tvärs igenom klass- och partigränser.⁴⁰

Under mellankrigstiden eskalerade utvecklingen och ungdomarna efterfrågades allt mer av sin omgivning. Ungdomsbegreppet kompletteras med en vardagsdimension, det vill säga framtiden var inte längre utopisk och avlägsen utan något som kunde påverkas här och nu. Berggren har också pekat på att ungdomens genus förändrades under perioden. 1930-talets

ungdomsbegrepp utvecklades och omfattade unga kvinnor, även om det manliga fortfarande dominerade.

Berggren menar att det var det socialdemokratiska ungdomsförbundet, SSU, som till stor del skapade den nya och integrerande *ungdomsidentiteten*. En identitet som innebar att ungdomen blev en viktig del av/i moderniseringen av samhället generellt. Denna integrering bidrog också till en mer praktisk, pragmatisk och tillåtande hållning, vilket i sin tur innebar att sådant som associerades till ungdomskultur blev politik. Det vill säga mycket av det som kom att utgöra ungdomens fritid.⁴¹

Vilka ungdomar var med i föreningar och vad gjorde de?

De studier som 1939 års ungdomsvårdskommitté lät genomföra ger en hel del intressanta fakta från 1940-talet. Enligt dessa beräkningar var en majoritet, ungefär tre av fem ungdomar, medlemmar i någon förening. Långt fler pojkar än flickor var organiserade och landsbygdens flickor var oftare med i någon förening än stadsflickorna. Också för pojkarna fanns de här skillnaderna men de var mindre. Många av flickorna lämnade, till skillnad mot pojkarna, föreningslivet i tonåren.⁴²

Var femte flicka och pojke (ingen skillnad) ägnade minst en veckoväll åt någon kulturell verksamhet. Det kunde vara amatörteater, studiecirkel, musik, korrespondenskurser och så vidare. Dessa aktiviteter var betydligt vanligare i staden än på landsbygden. Flickorna ägnade sig ofta åt att sy och sticka medan pojkarna slöjdade och byggde modeller. Idrotten var i huvudsak en pojksfär, knappt en av tjugo flickor hade idrott som hobby. Fritiden innebar till stor del könsuppdelad verksamhet. Kommittén hade

också till uppgift att utröna om ungdomar (läs storstadsungdomar) ägnade sig åt vidlyftigt nöjesliv. Aktiv fritid stod mot nöjen.⁴³

En rad forskare har visat att medlemmarna ända sedan folkrörelsernas barndom främst rekryterades från högre arbetarklass och lägre medelklass. Däremot varierar detta mellan olika typer av föreningar. Sedan 1940-talet har barn och ungdomar i de högre socioekonomiska grupperna varit överrepresenterade i föreningslivet. I Statens ungdomsråds omfattande studie från 1970-talet konstaterades att medlemskapet var mycket ojämnt fördelat både vad gäller socialgrupper och kön. Till exempel var arbetarklassens barn underrepresenterade överallt utom i fackliga organisationer och inom idrotten.⁴⁴

Politik var en starkt växande fritidssysselsättning och under mellankrigstiden växte de politiska ungdomsrörelserna till stora massorganisationer. År 1932 fanns det 147 000 medlemmar i politiska ungdomsförbund, vilket motsvarade nio procent av hela åldersgruppen 15–29 år. År 1943 fanns det 243 000 medlemmar vilket motsvarade nästan 16 procent av åldersgruppen. De två överlägset största var SSU, det socialdemokratiska ungdomsförbundet och SLU, bondeförbundets ungdomsorganisation.⁴⁵

I mitten av 1960-talet lät en statlig ungdomsutredning kartlägga ungdomars förenings- och fritidsliv.⁴⁶ Där konstaterades ett samband mellan föreningsengagemang och utbildningsnivå, ju högre utbildning, desto mer föreningsengagemang. Vidare pekade man på att den ungdom som var med i organisationer visade sig vara mer aktiv: De hade deltagit i fler aktiviteter och angivit många olika intressen. Utredningen innehåller en historisk periodisering över de större ungdomsorganisationernas ut-

veckling från 1800-talet till mitten av 1960-talet. Totalt tar utredningen upp 99 nya ungdomsorganisationer och av dessa hör den överlägset största gruppen, 45 stycken, till idrott, och de specialförbund kring olika idrotter som bildades. Därefter kommer religiösa (11), nykterhet (8), scouter (6), politiska (6), motor (3) till sist en skolorganisation. Totalt 19 organisationer nämndes under rubriken Annat i utredningen. Här återfanns till exempel friluftssport, fältbiologer, ridning, Röda korset, Unga Örnar och Vi Unga. Under slutet av perioden märktes en avmattning i antalet nybildade organisationer och därtill en sammanslagning inom scoutrörelsen och hos böndernas ungdomsorganisationer.⁴⁷

Sammantaget har 1930-, 40-, 60- och 90-talen inneburit en stark tillväxt av ungdomsorganisationer och medlemmar, även om det alltid kan finnas skäl att vara kritisk till medlemsantal och aktivitetsvolym (ekonomiskt stöd har ofta utgått från dessa parametrar). Dock skedde stora förändringar under senare delen av perioden. Allt färre blev aktiva i idéburna organisationer medan allt fler sökte sig till idrotten. Engagemanget i politiska ungdomsförbund rasade liksom i frikyrkliga ungdomsorganisationer.⁴⁸

Landsbygdens barn- och ungdomsorganisationer

I likhet med arbetarrörelsen i städerna kom bönderna att organisera sig i egna ideologiskt inriktade organisationer. I Kent Walterssons studie, *Bildning för livet. Framtidsstrategier och bildningssträvanden i Tengene JUF 1930–1960*, analyseras ungdomars föreningsengagemang på landsbygden. Jordbrukareungdomens förbund, JUF, bildades redan 1918 men verksamheten kulminerade i mitten av 1930-talet med som mest över 500 avdelningar och 30 000 inskrivna medlemmar. Ungdomen skulle nås av den nya organisationen och sättas i tjänst för att rädda och utveckla landsbygden. Framförallt var det den egna skolningen som betonades men verksamheten var bredare än så, med teater, tävlingar, utflykter, fester, lekar och mycket, mycket mer på programmet. Organisationen bildades av etablerade personer från samhällets övre skikt. JUF började med andra ord som en uppifrånorganisation. Redan från början betonades det partipolitiska oberoendet och organisationen framställdes närmast som en jordbruksfacklig ungdomsorganisation. JUF blev öppen för alla åldrar men med tiden utvecklades en särskild juniorverksamhet, unga odlare och sedermera 4 H-klubbar.⁴⁹

De lokala ungdomarna använde JUF för egna syften. För det första fanns en grundläggande strävan att bli en bättre människa, ett *självbildningsideal*. Det uttrycktes i läsandet och skrivandet men också i de ständigt närvarande nöjesinslagen. För att bli en bättre människa och få en framskjuten plats i samhället behövdes också humor och glädje. För det andra fanns en strävan att vara en del i ett annat sammanhang, ta ansvar för den kollektiva utvecklingen, det vill säga ett *medborgerligt inriktat ideal*. För det tredje fanns det en strävan efter att vårda

och föra kulturarvet vidare, ett *nyhumanistiskt ideal*. Till sist, men inte minst, strävade ungdomarna på landsbygden efter att bli *bättre yrkesmän/yrkeskvinnor*.⁵⁰

Politik var, som framgått ovan, en starkt växande fritidssysselsättning och den andra stora organisationen bland landsbygdens ungdomar var SLU, Svenska Landsbygdens Ungdom, bildad 1919. Starten var lite trevande men vid 1930-talets slut hade organisationen 80 000 medlemmar. Både JUF och SLU tog sin utgångspunkt i landsbygdsbefolkningen och dess kultur. Men det fanns betydande skillnader. Medan JUF betonade sin partipolitiskt obundna roll var SLU Bondeförbundets ungdomsorganisation och sedermera Centerpartiets ungdomsförbund. Svenska Landsbygdens Ungdom kan alltså ses som en motsvarighet till socialdemokraternas ungdomsförbund, SSU. Under 1940-talet blev SLU den stora organisationen med som mest 115 000 medlemmar.⁵¹

I de mer välgörenhetsinriktade föreningarna handlade mycket om att göra något för barn och ungdomar. I landsbygdens och arbetarrörelsens organisationer, dominerade ett synsätt där verksamheten gjordes av barn och ungdomar.

Det är slående hur både JUF, Unga Odlare/4H och SLU/Vi Unga tycks ha levt sida vid sida med andra barn- och ungdomsorganisationer, utan något påtagligt samarbete, men också utan några synliga konflikter. Göran Sidebäck menar i *Kampen om barnets själ* att böndernas barn- och ungdomsverksamhet, på samma sätt som arbetarrörelsens, främst har varit riktad till den egna klassens barn och med element av motfostran och försvar. Med tiden kom böndernas barn- och ungdomsorganisationer dock att bli alltmer lika de andra barn- och ungdomsorganisationerna, även om till exempel 4H och Vi

Unga behållit de praktiska inslagen med anknytning till jordbrukets vardag. Under 1970-talet omorienterades verksamheten som innebär att man alltmer vände sig till alla barn, både i staden och på landsbygden.⁵²

Arbetarrörelsens organisationer

De politiska ungdomsförbunden genomgick en enastående utveckling under 1920-, 30- och 40-talen. SSU, grundat 1917, var störst. Medlemsantalet ökade stadigt och i mitten av 1930-talet var det över 100 000 ungdomar som var medlemmar.⁵³

Man kan säga att SSU representerade en slags ordentlighetens linje, grundad i arbetarrörelsens strävan efter självdisciplin. De ideal som predikades var bildning, disciplin, ansvar, skötsamhet. Ideal som låg nära det som fanns i böndernas ungdomsorganisationer. I samtida SSU-material återfinns exempel på starkt avståndstagande från olika kulturyttringar, såsom veckopress, ett oreflekterat nöjesliv och den moderna schlagermusiken. Det var dessa ungdomar som skulle bygga det framtida samhället, och då gällde det att stå väl förberedd.⁵⁴

Det är viktigt att påminna om att SSU inte enbart ägnade sig åt politik i snäv mening utan i många fall kanaliserade ungdomens nöjesintressen. Även de politiskt organiserade ungdomarna valde att delta i den framväxande masskulturen, vare sig det handlade om att spela eller gå på fotboll, dansa de nya danserna, se på bio eller ge sig ut på campingsemester. SSU liksom andra ungdomsorganisationer som ville nå bredare ungdomsgrupper, var tvungna att omvärdera sin syn på masskulturen. Det skedde på två sätt, dels genom att erkänna den, dels genom att förändra den egna verksamheten så att den blev konkurrenskraftig. Det var inte

längre nöjeslivet i sig som var problemet utan dess kommersiella exploatering: Gärna dansbanor men inte privata dansbaneägare med vinstintresse. Om det fanns ungdomsproblem var lösningen inte förbud och mer moral, utan mer stöd till ungdomsorganisationerna!⁵⁵

För barnen och de yngre ungdomarna fanns Unga Örnar som bildades 1931. Femton år senare var medlemsantalet 12 000 medlemmar. Medlemstalet höll sig länge på en blygsam nivå jämfört med scoutrörelsen, och den stora tillväxtperioden inträffade på 1960-talet och på 1970-talet var över 50 000 medlemmar i Unga Örnar. De första åren fanns en strid om organisationens inriktning som handlade om huruvida den skulle vara opolitisk och neutral eller tydligt propagandistiskt och partipolitiskt inriktad. I slutet av 1920-talet uttalade sig ledande partiföreträdare för den opolitiska linjen Torsten Nilsson ville inte ha någon kommunistliknande vulgär agitation, utan istället en allmänmänsklig uppfostran. Valter Åman ville ha en rörelse som var en lycklig kombination av en friluftsrörelse och en ungdomsrörelse.⁵⁶

Under 1930- och 40-talen dominerades verksamheten av läger och studier. Inte sällan utgjorde lägren ett slags minikommuner med beslutande församlingar, lägerkonsum, tävlingar och seminarier. Utan tvekan skulle dessa barn förberedas för ett samhälleligt engagemang och då var organisationsvana betydelsefullt. Under 1950-talet kan man skönja en mer politiktillvänd verksamhet och en debatt fördes om organisationens roll i förhållande till en, som många upplevde, borgerlig skola, kyrka och press. Under 1960- och 70-talen politiserades organisationen allt mer. Man drev olika kampanjer, demonstrerade och började ställa skolpolitiska krav. Målsättningsparagrafen ändrades också i mer politisk inriktning. Målet var

att arbeta för ett samhälle med politisk, social, ekonomisk och kulturell demokrati.⁵⁷

Scoutrörelsen och kyrkan

Även om landsbygdens och arbetarrörelsens ungdomsorganisationer dominerade från 1920-talet och några årtionden framöver så var de inte ensamma på arenan. Samhälleliga organisationer som kyrkan, skolan och de borgerligt dominerade massmedierna stod för en ideologi med rötter i 1800-talets betoning av nationalism, gudsfruktan, auktoritetstro, välgörenhet och klassarbete. Med social fostran skulle arbetarklassen integreras i samhället. I kontrast till arbetarrörelsens och landsbygdsorganisationernas klassmässiga organisering skapades organisationer på samförståndets grund. Svenska Arbetareförbundets bildande 1899, idrottsrörelsens expansion, välgörenhetsorganisationernas aktiviteter och inte minst scoutrörelsens tillväxt kan ses ur ett sådant perspektiv. Man fick tidigt en slags missionerande roll i förhållande till (arbetarklass) ungdomarna.⁵⁸

Söndagsskolorna samlade många barn, både inom frikyrkorna och i statskyrkan. Men under 1920-, 30- och 40-talen blev det allt mer uppenbart att dessa inte fängade upp de äldre barnen, och särskilt inte pojkarna. Detta upplevdes som ett problem både inom de kyrkliga organisationerna och på annat håll.⁵⁹ Scoutverksamheten, som vilade på religiös grund, blev den verksamhet som skulle vinna ungdomen. Den var från början starkast i städerna och större samhällen. Från slutet av 1920-talet till mitten av 1940-talet expanderade verksamhet och medlemstal. Nya grupper erkändes som scouter (nykterhetsrörelsens pojkscouter) och verksamheten utvidgades både uppåt och nedåt i åldrarna. Perioden efter andra världskriget

kännetecknades av stagnation. En förklaring till detta skulle kunna vara att rörelsen hade kommit i otakt med tiden. Tidsandan, vanorna, modet och så vidare ändrades medan scouterna bedrev en slentrianmässig verksamhet i gamla hjulspår. Det kan också tänkas att krigsslutet i sig hade en demobiliserande verkan. Hur mycket attraherade uniformerad barn- och ungdomsverksamhet med ett världskrig i ryggen? Under senare delen av 1950-talet expanderade verksamheten igen, och den här expansionen varade till mitten av 1970-talet. Babyboom med ökat antal barn, fler ledare, sammanslagen pojk- och flickverksamhet och förbättrade statsbidrag kan förklara uppgången. Som så många andra ideella organisationer har scouterna drabbats av stora medlemsförluster under 1970- och 80-talen.⁶⁰

Under början av 1900-talet var scouterna en rörelse som dominerades av samhällets övre skikt. Med tiden försvagades kopplingen och scouterna är i dag främst en natur- och friluftsrörelse som vilar på en religiös grund utan att ha någon uttalad syn på samhälle och politik. Att scoutrörelsen haft ett starkt stöd av etablerade grupper i samhället, eller att den från början ogillats av arbetarrörelsens organisationer, säger lite om rörelsens sociala sammansättning. Det är svårt att få fram några empiriska uppgifter om detta men Sidebäck har gjort ett försök. Bland ledarna dominerade präster och lärare. År 1945 kom hela 44 procent av kårcheferna från någon av dessa yrkesgrupper. Ett par årtionden tidigare hade militärerna haft en stark ställning.

De olika scoutförbundens sociala profil skiljde sig åt. De mer folkrörelsepräglade scouterna (IOGT, NTO, Frälsningsarmén) hade en högre andel ledare med arbetarbakgrund medan Svenska Scoutförbundet och KFUM var mer

överklassbetonade. Sidebäck drar slutsatsen att scouterna blivit en alltmer medelklassbetonad rörelse under 1900-talet. Scouterna har engagerat ungdomar från alla delar av samhället.⁶¹

Hur såg då scouternas program ut? Uppenbarligen attraherades många ungdomar av scouting som oftast var förlagd ute i naturen och hade inslag av spänning men med en starkt fosterande prägel. Naturintresset har sedan början av 1900-talet varit en central del i verksamheten, och fyllts med kunskap om djur och växter men också överlevnads- och beteenderegler. Idrotten kom att spela en liten roll i scoutverksamheten. Den fysiska aktivitet som förordades ingick i stället i ett mer omfattande program för fostran och livsföring. Den filantropiska traditionen har, som tidigare nämnts, varit stark och den har kommit till uttryck i scoutlagen genom formuleringar som en scout är vänlig, uppmärksam och hövvisk samt hjälper andra, särskilt de svaga eller en scout är vänlig och hjälpsam. Rättesnörena omsattes till handling genom olika hjälpprojekt inom och utom landet.⁶² Till skillnad från till exempel SSU och SLU var detta en ledarledd verksamhet där kårledarna spelade en stor roll. Ett ledarskap där präster, lärare och militärer länge dominerade. Detta vittnar om en verksamhet för ungdomarna, mer än av dem själva.

Idrotten i folkrörelsefamiljen

Den moderna svenska idrottsrörelsen fick sitt första genombrott i slutet av 1800-talet. Först ut var gymnastikföreningarna. Därefter följde föreningar för speciella idrottsgrenar, såsom rodd, skridsko, cykel och friidrott. Johan R Norberg menar att forskningen haft svårt att acceptera idrottsrörelsen som en fullvärdig medlem av folkörelsefären och nämner statsvetaren Michele Michelettis texter där idrottsrörelsen

nämns i förbigående på några få rader.⁶³ Först från mitten av 1970-talet återfinns en rad studier med inriktning på idrottsrörelsens struktur, innehåll, utbredning, sammansättning och folkrörelsekaraktär. I *Idrottens väg till folkrörelse* hävdar Jan Lindroth idrotten som folkrörelse. Enligt Lindroth äventyrades inte den tidiga idrottsrörelsens självständighet vare sig av förbindelse med kungahus eller med statsmakterna.⁶⁴ Betydligt mer tveksam till idrottens folkrörelsestatus är Hans-Erik Olson som snarare ser idrotten som en del av staten. Olson menar att idrotten förlorade sin självständighet redan på 1910-talet, som en följd av att man accepterade statligt ekonomiskt stöd och därmed även sitt inflytande.⁶⁵

Relationen mellan staten och idrottsrörelsen har även diskuterats av Tommy Lundström och Filip Wijkström. De menar att idrotten själv gärna markerar sin folkrörelsekaraktär och att det i det offentliga samtalet finns en bild av idrotten som ingår i Folkrörelsesverige. Samtidigt ska inte idrotten betraktas som en helt egen social rörelse utan en rörelse som också anpassar sig till rådande ideologier, värden och normer, och inte minst – till de rådande ekonomiska stödsystemen.⁶⁶

Norberg pekar på att efterkrigstidens statliga idrottspolitik har kännetecknats av en slags tredje väg. Det hade varit fullt möjligt att idrotten följt samma utveckling som fattigvård och barnomsorg, det vill säga en riktning bort från frivilliga organisationer och familj till ett ökat statligt inflytande. En annan möjlig väg hade varit att staten minskat sitt offentliga stöd och förpassat idrotten till marknadssektorn. I stället vann den linje som innebar att idrottsrörelsen behöll en relativ självständighet men med ett stort statligt ekonomiskt stöd. Utformningen av det statliga stödet har snarare förstärkt idrottens folkrörelsekaraktär.⁶⁷

Hur har då staten bedömt idrottens värde? Under årens lopp har de offentliga beslutsfattarna många gånger betonat idrottens samhällsnytta. Men det går inte att hävda att det någonsin funnits någon enhetlig syn på idrotten som samhällsfenomen. Norberg menar att det går att skönja vissa generella mönster eller epoker under 1900-talet. Under mellankrigstiden expanderade idrotten kraftigt och fick en allt starkare populärkulturell framtoning. Kritiken lät inte vänta på sig och en närmast enig riksdag menade att idrotten urartat och gått från andlig fostran med fysiska medel till spektakel och nöje.⁶⁸

Mats Franzén betraktar idrotten som en del av ungdomskulturen. Han rör sig från 1930-talet och framåt och menar att olika sporter hade olika förutsättningar. Inom fotbollen fanns till exempel större möjligheter att utveckla en egen ungdomskultur eftersom vuxenstyrningen var liten, medan gymnastiken gav litet utrymme för egna ungdomsinitiativ. Med undantag för gymnastiken var vuxennärvaron frapperande låg inom idrotten. Franzén för också ett resonemang om att idrotten bildar ett komplext mönster i avseende på klass och kön. Möjligheten (friheten) var stor i den idrott som huvudsakligen engagerade arbetarklasspojkar, dvs. fotbollen, medan kontrollen var störst i den idrott som rekryterade kvinnlig arbetarklass, dvs. gymnastiken.⁶⁹

Från 1930-talet blev det alltmer tydligt att idrotten hörde hemma i den framväxande ungdomskulturen, mellan allvar och nöje, idealitet och kommersialism. Efter andra världskriget fick idrotten en samhällsacceptans utan tidigare motstycke. Fortfarande betonades idrottens betydelse för ungdomars hälsa och karaktärsdanning, men också andra argument tillkom. Nu

lyftes idrottens förtjänst som fritidssysselsättning, en skola för demokratisk fostran samt skydd mot ungdomsbrottslighet och fylleri. Kort och gott: den tidigare idrottsretoriken hade givit plats åt en folkhemsidrott.⁷⁰

Den nya och bredare synen på idrott kulminerade under 1960-talet med 1965 års idrottsutredning Idrott åt alla. Här betonades idrottens betydelse för alla ur en rad olika perspektiv, till exempel som förebyggande hälsovård, fritidssysselsättning och som viktig ungdomssysselsättning. I idrotten var det fullt möjligt och önskvärt att förena elit och bredd, prestation och motion, lek och allvar och från 1970-talet och framåt har idrotten utan tvekan genomgått stora förändringar. Motionerandet har brett ut sig, och många har ersatt sitt medlemskap i en idrottsförening med ett gymkort eller ett oorganiserat motionerande. Samtidigt har en professionalisering och kommersialisering av framförallt elitidrotten ägt rum. Statens idrottspolitik kännetecknas fortfarande av en idrott åt alla-linje men även här märks förändringar, uttryckt i en tydligare ambition att mer i detalj styra anslagens inriktning. Under senare år har staten försökt styra idrotten inom områden som dopning, insatser för kvinno-, invandrar- och handikappidrott samt en utvecklad barn- och ungdomsverksamhet.⁷¹

Slutord

Under första halvan av 1900-talet gav en uppfostrings- och kontrollideologi vika för en framväxande förtroendepolitik. Ett befolkningshygieniskt eller ohälsosamt hot efterträddes av ett föreningslöst dito som vann mark genom att ungdomen både högljutt och visuellt demonstrerade ett trängande behov av egna mellanrum där de fick lära sig själva utan vuxnas inblandning. Förtroendepolitiken mötte starkt mothugg när hotvägorna åter framtonade under 1960- och 70-talen. Då handlade hotet om en hippie-, mods- och punkkultur som många gånger var drogrelaterad. På ett sätt kan 1970-talet sägas vara det decennium som kännetecknas som det senaste där föreningslivet fortfarande klart dominerade när det gäller ungdomars fritid. Kommunerna runt om i landet hade då tillsatt fritidsnämnder, byggt ut fritids- och ungdomsgårdsverksamheten och banat väg för en större valfrihet för ungdomar att själva välja fritidssysselsättning. Sammantaget har 1900-talet, i synnerhet 1930-, 40-, 60- och 90-talen, inneburit en stark tillväxt av ungdomsorganisationer och medlemmar. Intressant att notera är att föreningslöshet fortfarande idag på 2000-talet förknippas med ett visst utanförskap, och i någon mening med en okontrollerbar autonomi på gott och ont. Vilka verksamheter och uttryck är idag egentligen inriktade på *för* och/eller *av* ungdomar? Och vad främjas i dessa verksamheter? Ordning, valfrihet, trygghet eller framtidstro?

Referenser

- Areschoug, Judith (2005). "Ska du med och dra en braja, Micke?", i Bengt Sandin et al *Samhällets experter och samhällsproblem. Utbildningsprogram om narkotika och läs och skrivsvårigheter*, Stiftelsen Etermedierna nr 10 2005.
- Berggren, Henrik (1995). *Seklets Ungdom. Retorik, politik och modernitet 1900–1939*. Diss. Tiden, Stockholm.
- Bjurström, Erling (1980). *Generationsupproret. Ungdomskulturer, ungdomsrörelser och tonårsmarknad från 50-tal till 80-tal*, Wahlström & Widstrand, Stockholm.
- Blomdahl, Ulf (1990). *Folkrörelserna och folket – med utblick mot framtiden*, Carlsson, Stockholm.
- Boëthius, Ulf (1999). "Mot grinningen! Ungdom och modernitet i Alvar Zacks flygböcker", i Franzén et al (1999). *Från flygdröm till swingscen. Ungdom och modernitet på 1930-talet*, Arkiv, Lund.
- Czaplicka, Magdalena (1999). "Yrhättor, backfischer och unga damer – ett flickboksgalleri", i Franzén et al (1999). *Från flygdröm till swingscen. Ungdom och modernitet på 1930-talet*, Arkiv, Lund.
- Franzén, Mats et al (1998). *Från flygdröm till swingscen. Ungdom och modernitet på 1930-talet*, Arkiv, Lund
- Franzén, Mats, "Fart och fläkt", i Franzén Mats et al (1998). *Från flygdröm till swingscen. Ungdom och modernitet på 1930-talet*, Arkiv, Lund.
- Frykman, Jonas (1988). *Dansbaneländet – Ungdomen, populärkulturen och opinionen*, Natur och Kultur, Stockholm.
- Gullberg, Eva (2004). *Det välnärda barnet. Föreställningar och politik i skolmältidens historia*, Carlsson, Stockholm.
- Jönsson, Ulf (1997). *Bråkiga, lösaktiga och nagelbitande barn: Om barn och barnproblem vid en rådgivningsbyrå i Stockholm 1933–1950*, Diss. Linköping universitet
- Lindroth, Jan (1974). *Idrottens väg till folkrörelse. Studier i svensk idrottsrörelse till 1915*, Studia historica Upsaliensia, Uppsala.
- Lundström, Tommy och Filip Wijkström (1995). *Från röst till service? Den svenska ideella sektorn i förändring*, Sköndalsinstitutet, Stockholm.
- Micheletti, Michelle (1994). *Det civila samhället och staten. Medborgarsammanslutningarnas roll i svensk politik*, Fritze, Stockholm
- Münger, Ann-Charlott (2000). *Stadens barn på landet – Stockholms sommarlovskolonier och den moderna välfärden*, Diss. Linköpings universitet.
- Nordberg, Karin (1998). *Folkhemmets röst. Radion som folkbildare 1925–50*. Diss. Umeå universitet, Symposium, Stockholm.
- Norberg, Johan R (2004). *Idrottens väg till folkhemmet. Studier i statlig idrottspolitik 1913–1970*, SISU idrottsböcker, Stockholm.
- Olson, Hans-Erik (1992). "Är idrotten en folkrörelse?", i *Sveriges centralförening för idrottens främjandes årsbok 1992*.
- Olson, Hans-Erik (1992). *Staten och ungdomens fritid. Kontroll eller autonomi?*, Arkiv, Lund.
- Olson, Ole (1999). *Från arbete till hobby. En studie av pedagogisk filantropi i de svenska arbetsstugorna*. Diss. Linköpings universitet.
- Sandin, Bengt (1986). *Hemmet, gatan, fabriken eller skolan. Folkundervisning och barnuppfostran i svenska städer 1600–1850*. Diss. Arkiv, Lund.
- Sandin, Bengt et al (2005). *Samhällets experter och samhällsproblem. Utbildningsprogram om narkotika och läs och skrivsvårigheter*, Stiftelsen Etermedierna nr 10 2005.
- Sidebäck, Göran (1992). *Kampen om barnets själ. Barn- och ungdomsorganisationer för fostran och normbildning 1850–1980*. Diss. Carlsson, Stockholm.
- Sjöberg, Mats (1996). *Att säkra framtidens skördar. Barndom, skola och arbete I agrar miljö: Bolstad pastorat 1860–1930*. Diss. Linköpings universitet.
- SOU 1951:41 *Ungdomen möter samhället. Ungdomsvårdskommitténs slutbetänkande*.
- SOU 1966:47 *Ungdomens förenings- och fritidsliv. Organisationer och medlemmar*.
- Svedberg, Lars och Lars Trägårdh (2007). "Unga, civilsamhället och välfärd", i Fokus-07. *En analys av ungas hälsa och utsatthet*, Ungdomsstyrelsen, Stockholm.
- Trägårdh, Lars i SOU 1999:84, *Civilsamhället*. Demokratiutredningens forskarvolym.
- Waltersson, Kent (2005). *Bildning för livet. Framtidsstrategier och bildningssträvanden i Tengene JUF 1930–1960*. Diss. Linköpings universitet, Linköping.

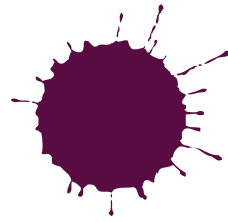
Noter

- ¹ Forskningsöversikten *Ungdomar som hot eller löfte – En historisk översikt kring civilsamhällets roll i främjande och förebyggande arbete med ungdomar* är under bearbetning av Ersta/Sköndahl högskola.
- ² Exemplivs: Sandin, Bengt (1986). *Hemmet, gatan, fabriken eller skolan. Folkundervisning och barnuppfostran i svenska städer 1600–1850*. Diss. Arkiv förlag, Lund. Olson, Hans-Erik (1992.) *Staten och ungdomens fritid. Kontroll eller autonomi?* Arkiv förlag, Lund, Jönsson, Ulf (1997). *Bråkiga, lösaktiga och nagelbitande barn: Om barn och barnproblem vid en rådgivningsbyrå i Stockholm 1933–1950*. Diss. Linköping universitet, Mürger, Ann-Charlott (2000). *Stadens barn på landet – Stockholms sommarlovskolonier och den moderna välfärden*. Diss. Linköpings universitet, Gullberg, Eva (2004). *Det väl-närda barnet – föreställningar och politik i skolmältidens historia*. Diss. Linköpings universitet, Carlssons, Stockholm.
- ³ Exempelvis: Norberg, Johan R, (2004), Berggren, Henrik (1995).
- ⁴ Mürger (2000). introduktionskapitel.
- ⁵ Mürger (2000). introduktionskapitel.
- ⁶ Mürger (2000), s.36–38.
- ⁷ Mürger (2000), s.38.
- ⁸ Mürger (2000), s.39.
- ⁹ Gullberg (2004), kapitel 1–2.
- ¹⁰ Gullberg (2004), s.45–50.
- ¹¹ Nordberg, Karin (1998).
- ¹² Gullberg (2004), s.114–123.
- ¹³ Olson, Ole (1999).
- ¹⁴ Olson (1999), s.60–71.
- ¹⁵ Mürger (2000), s.57, Gullberg (2004), s.37–41.
- ¹⁶ Olson (1999), s.74 citerandes makarna Retzius samling av manuskript och brev i Kungliga Vetenskapsakademiens arkiv (KVA).
- ¹⁷ Olson (1999), s.129–135.
- ¹⁸ Sjöberg Mats (1996).
- ¹⁹ Franzén et al (1998) , s.14
- ²⁰ Beskrivningen av 1939-års ungdomsvårdskommitté är hämtad ur Norberg (2004), s.214ff.
- ²¹ Norberg (2004), s.214 ff.
- ²² Boëthius, Ulf (1999), i Franzén et al (1999), s.58–111.
- ²³ Czaplicka, Magdalena (1999), i Franzén et al (1999), s.112–180.
- ²⁴ Franzén, Mats (1999). *Fart och fläkt. Ungdom, sport och modernitetens ambivalenser*, i Franzén et al (1999), s.199–239.
- ²⁵ Norberg (2004), s.217ff. Beskrivningen av vad som passade bäst för olika kategorier av föreningslös ungdom är hämtad från SOU 1947:12, s.169.
- ²⁶ Olson, Hans-Erik (1992). *Staten och ungdomens fritid. Kontroll eller autonomi?*, Arkiv, Lund. s.58ff.
- ²⁷ Olsson (1992).
- ²⁸ Svedberg, Lars och Trägårdh, Lars (2007). ”Unga, civilsamhället och välfärd”, i Fokus-07. *En analys av ungas hälsa och utsatthet*, Ungdomsstyrelsen, Stockholm.
- ²⁹ Olsson (1992).
- ³⁰ Olson (1992), s.137ff.
- ³¹ Olsson (1992).
- ³² Frykman, Jonas (1988), s.10.
- ³³ Frykman (1988), s.23.
- ³⁴ Frykman (1988), s.26–27.
- ³⁵ Frykman (1988).
- ³⁶ Olsson (1992), s.150 ff.
- ³⁷ Areschoug, Judith (2005), s.17ff.
- ³⁸ Här syftas på SIA-skolan, men någon referens anges ej eftersom ingen vidare fördjupning sker.
- ³⁹ Bjurström, Erling (1980), s.9–13.
- ⁴⁰ Berggren (1995).
- ⁴¹ Berggren (1995).
- ⁴² SOU 1951:41, s. 71ff.
- ⁴³ SOU 1951:41, s.81ff.
- ⁴⁴ Blomdahl, Ulf (1990), s.166f.
- ⁴⁵ Berggren (1995), s.118. *För en förteckning över politiska ungdomsförbund och medlemsantal under 1930-talet*, se Berggren s.263f.
- ⁴⁶ SOU 1966:47.
- ⁴⁷ SOU 1966:47.

- ⁴⁸ Svedberg och Trägårdh (2007), s.122.
- ⁴⁹ Waltersson (2005).
- ⁵⁰ Waltersson (2005).
- ⁵¹ Sidebäck, Göran (1992).
- ⁵² Sidebäck (1992).
- ⁵³ Franzén (1998).
- ⁵⁴ Franzén (1998).
- ⁵⁵ Berggren (1995), s.186ff.
- ⁵⁶ Sidebäck (1992), s.281.
- ⁵⁷ Sidebäck (1992), s.86f.
- ⁵⁸ Sidebäck (1992), s.86f.
- ⁵⁹ Sidebäck (1992), s.37.
- ⁶⁰ Sidebäck (1992), s.82ff.
- ⁶¹ Sidebäck (1992).
- ⁶² Sidebäck (1992).
- ⁶³ Norberg (2004). Micheletti, Michelle (1994).
- ⁶⁴ Lindroth, Jan (1974).
- ⁶⁵ Olson, Hans-Erik, "Är idrotten en folkrörelse?", i *Sveriges centralförening för idrottens främjandes årsbok 1992*, s.147. Se även Olson Hans-Erik, "Idrotts- och friluftslivets politiska ekonomi", i Andersson Johnny, red (1991), *Turbulens i rörelsen*, SISU, Stockholm.
- ⁶⁶ Lundström, Tommy och Filip Wijkström (1995).
- ⁶⁷ Norberg (2004).
- ⁶⁸ Norberg (2004), s.455.
- ⁶⁹ Franzén, Mats, "Fart och fläkt", i Franzén, Mats, red (1998), s. 199ff
- ⁷⁰ Norberg (2004), s.453ff. Trägårdh, Lars i SOU 1999:84.
- ⁷¹ Norberg (2004), s.468f.

A photograph of a mossy forest floor. A narrow, light-colored path winds through a dense carpet of vibrant green moss. In the foreground, a large, brown, dried leaf with prominent veins is partially visible. The background shows a slightly elevated, moss-covered hillside under a bright, overcast sky. The overall scene is lush and natural.

KAPITEL 5

Lägerliv

– på landet och i förorten

Det föregående kapitlet handlade bland annat om scoutrörelsens framväxt och landsbygdens ungdomsorganisationer. Här kan du istället läsa om scouternas framtidsfrågor och om ett sommarläger som engagerade ungdomarna i en liten nordlig svensk by.

Journalisten Thomas Östlund har besökt Hassela och intervjuat Åsa Olsson som är engagerad i projektet Scouting för alla där man arbetar för att rekrytera invandrarungdomar.

Sommarlägret som gav Hassela ett lyft

Något måste hända i Hassela tyckte ungdomarna. Svaret blev sommarlägret Myggbiten.

– Nordanstigs kommun ligger i utkanten av Sverige och Hassela i utkanten av Nordanstig.

Så beskriver Annelee Larsson, 33, sin hemby. Kanske speglar uttalandet den känsla som många Hasselabor känner. Man befinner sig helt enkelt lite vid sidan av.

Under knappt ett års tid var Annelee anställd för att planera och genomföra projektet Myggbiten. Själv är hon inflyttad Hasselabo sedan tio år tillbaka. Hon berättar att byn delar samma öde som andra svenska småorter – sjunkande invånarantal med allt sämre service som följd. ”Här händer ingenting” är en standardfras bland ungdomarna i Hassela.

– Folk vill bo kvar här, men har på något sätt ändå tappat framtidstron, säger Annelee.

Projektet Myggbiten var ett sätt för Hasselaborna att återfå lite av gnistan. En möjlighet att visa för sig själva och omvärlden att även en liten ort mitt i den djupa Hälsingeskogen kan kraftsamla.

Nu får det vara nog

En sommar dag 2005 skådar den då 50-åriga sommargästen Johan Fallenius ut över en nedläggningshotad by och tänker att ”nu får det vara nog”.

De följande två åren är historien om hur en idé blir verklighet. Det speciella med Myggbiten är att väldigt lite var bestämt från början – egentligen bara att något skulle hända. Det hölls möten i skolan och i byns samlingslokaler. Idéer bollades fram och tillbaka.

Slutligen enades man om ett läger som skulle locka ungdomar mellan 13 och 18 år från hela landet till Hassela. Upplägget spikades, och gick ut på att varje deltagare skulle välja en lägerprofil, en specialinriktning med olika aktiviteter. På förmiddagarna skulle deltagarna vara i ”sin” profil och på eftermiddagarna delta i gemensamma aktiviteter – bad, lekar och annat som hör lägerlivet till. Ungdomar från Hassela skulle få kommunala sommarjobb på lägret och därmed involveras i det praktiska arbetet. Tre veckoläger skulle genomföras, med 21 lägerprofiler och totalt 400 deltagare.

I stort sett blev det som planerat – med ett viktigt undantag. I stället för 400 deltagare kom det 40.

Ett misslyckande?

– Visst såg det mörkt ut ett tag. Nu känner du dig väl misslyckad, sa folk till mig. Men så här i efterhand går det inte att känna så, eftersom alla som var med var så nöjda, säger Annelee.

Att det inte kom så många deltagare utifrån uppvägdes också av att så många Hasselabor deltog. Lägre höll till på Stjärnan, en gammal festplats i utkanten av byn, och under lägerveckorna blev det en naturlig samlingsplats från tidig morgon till långt fram på natten. Idén med olika profiler föddes av ungdomarna. Aktiviteterna var foto, vildmark, häst, teater, dans och rock.

De flesta deltagare utifrån kom från kommuner i närområdet, men lägre hade deltagare från bland annat Stockholm, Örebro och Uddevalla. Flera av dem hade hittat Myggbiten på internet och anmält sig.

Av och för ungdomar

Det är inte alltid som ungdomsprojekt växer fram underifrån men Myggbiten har verkligen engagerat människorna i Hassela.

Niklas Andersson, 17, är en av dem som sommarjobbade med projektet. När det planerades gick han i nian. Nu läser han upp engelska för att kunna komma in på en gymnasielinje med skidturism som inriktning.

– Alla tyckte att det var en bra idé. Att folk utifrån skulle få se att Hassela fanns. Så vi började jobba med det tillsammans.

I Niklas dåvarande klass gick 16 elever. Så gott som alla var på ett eller annat sätt involverade i Myggbiten. Niklas är ingen storstadskille men tänker ändå inte stanna i Hassela. Han vill längre norrut mot skidorterna i Jämtland.

– De som drar tycker att det är dött här. Man vill ut, bort från Hassela.

Att det blev färre lägerdeltagare än planerat var inget som störde Niklas:

– Det var tillräckligt. Fyrahundra hade varit alldeles för många...

Förmåga att ta ansvar

Gång på gång framhåller Annelee ungdomarnas engagemang och arbetsinsats under lägre.

– Jag körde på känsla. Och gav dem en massa ansvar. Här har ni kycklingfiléer, ris och grönsaker, nu ska det bli middag för femtio personer sa jag och gick därifrån.

Myggbiten kom från ungdomarna. Det här var deras grej. Och sina egna grejer vill man inte förstöra.

Men också projektet Myggbiten har haft sin beskärda del av motgångar missförstånd och konflikter.

En av de tuffaste dagarna var när beskedet kom att sex av de mest aktiva ungdomarna inte skulle få kommunala sommarjobb på lägre. Flera av dem hade uppfattat att de blivit lovade jobb. När tiden var inne för att tillsätta platserna föll just dessa ungdomar utanför de ramar som anger vilka som har rätt till sommarjobb.

– De var jätteledsna och hoppade av. Man måste vara väldigt försiktig med vad man lovar, säger Annelee.

Thord Wannberg, kommunchef i Nordanstig, är medveten om problemet med sommarjobben som inte blev av, men försvarar sig med att Myggbiten ändå fick en oproportionerligt stor del av det totala antalet kommunala sommarjobb:

– Det var ju några som kom i kläm, men vi har tydliga regler och kunde inte beakta bara ett projekt.

När det gäller ungdomars uppväxtvillkor i allmänhet är Thord Wannbergs grundfilosofi att Nordanstig ska vara en attraktiv kommun att

växa upp i och återvända till.

– Det är inget märkligt att ungdomar lämnar oss ett tag, ser sig om i världen och skaffar sig utbildning. Det vi ska göra är att bygga upp en känsla av att vilja och kunna återvända.

Det är också i det perspektivet som han tilltalas av Myggbiten.

– Genom projektet engagerades många ideella krafter på orten. Säkert bidrog det till att bygga upp den här känslan.

För en liten kommun är varje besökare utifrån värd mycket.

– Jag är övertygad om att alla som var där kommer att bära med sig minnet av den här veckan ut i livet.

Jantelag och missunnsamhet

När Myggbiten förbereddes skakade många Hasselabor på huvudet. Annelee berättar om den dag då planeringen hade gått snett och hon beklagade sig för en kvinna. Svaret glömmer hon inte i första taget:

– Men Annelee, du tror väl ändå inte att någon i byn vill att du ska lyckas med det här. Du kommer ju inte ens härifrån.

Nu, med facit i hand, är hon glad att hon tackade ja till erbjudandet att, som hon säger, vara myggdrottning under ett år av sitt liv.

Grundtanken då, att göra något som ungdomarna i byn kunde känna stolthet över?

– Alla tyckte att det kändes väldigt tomt när Myggbiten var över. Det är väl också ett bevis på stolthet. Tanken från början var ju att man inte skulle behöva åka härifrån för att det skulle hända nåt. Och nu hände det faktiskt nåt.

Fakta

- Hassela ligger i Nordanstigs kommun i norra Hälsingland. Kommunen har 9 800 invånare.
- Kommunen har ingen centralort. Kommunkontoret finns i Bergsjö och andra större samhällen är Jättedal, Harmånger, Gnarp och Hassela.
- I Hassela bor 887 personer, varav 124 är mellan 10 och 19 år.
- Myggbiten drevs formellt av Hasselagården, en paraplyorganisation för föreningarna i Hassela. I praktiken fungerade projektet som ett stort nätverk där näringsliv, föreningar, kommun och enskilda ställde upp med olika insatser. Lägret genomfördes sommaren 2007.

Mångfald

– en överlevnadsfråga för scouterna

Scouterna vill rekrytera ungdomar med utländsk bakgrund. Det är lättare sagt än gjort för en traditionsbunden organisation med medelklasstämpel.

– Om vi inte gör något nu kommer vi att ha svårt att finnas kvar om hundra år, säger Åsa Olsson, en av projektledarna för Scouting för alla.

- Scouterna tappar medlemmar.
- För få barn och ungdomar med utländsk bakgrund är med.
- Om inget drastiskt görs riskerar scouterna att bli en marginaliserad ungdomsrörelse i otakt med tiden.
- Scouterna måste öppna sig för nya grupper – och välkomna impulser utifrån.

Så kan man i korta drag sammanfatta den analys som ligger bakom Scoutrådets satsning Scouting för alla.

Åsa Olsson har tidigare arbetat som lärare men är nykomling i scouterna. Hon har däremot länge varit starkt engagerad i mångfaldsfrågor, bland annat var hon med att starta organisationen Skolor mot rasism.

Åsa berättar att Scoutrådets mångfaldsstrategi står på två ben. Att få in nya grupper i scoutrörelsen är viktigt, men inte tillräckligt. De nya medlemmarna måste också känna att de har en plats – och att de får ta plats.

Vita fläckar

Scouternas medlemstapp yttrar sig i första hand i svårigheter att nyrekrytera medlemmar. Det finns också flera vita fläckar på den svenska scoutkartan. I storstädernas mångkulturella områden får man leta länge efter livskraftiga scoutkårer. Därför var det naturligt att Scouting för alla skulle satsa just på de här områdena.

I stadsdelarna på norra Järfvafältet i Stockholm och i Hyllie i Malmö har helt nya scoutkårer bildats. Anställda projektledare har rekryterat och utbildat ledare. Verksamheten har etablerats och pågår nu för fullt.

I Göteborg har man genomfört öppna läger med ungdomar från olika stadsdelar. Även det är ett led i att locka till sig ungdomar som knappast självmant skulle ha knackat på dörren till scoutlokalen.

I Fisksätra i Nacka utanför Stockholm fanns en scoutkår, men trots att den låg i ett mångkulturellt område, deltog nästan bara infödda svenskar i verksamheten. Projektet har varit vägvisare i förändringsarbetet.

– Många inser att vi har svårt att nå barn och ungdomar med utländsk bakgrund. Men därifrån är steget långt till att göra något i den egna kåren.

På en del håll saknas insikten, vilket Åsa förklarar med att man främst, och av naturliga skäl, ser till den egna kårens utveckling.

– Vi har inga problem, hos oss står ungarna i kö. Så resonerar många. Men man måste också komma ihåg att det handlar om människor som ställer upp på sin fritid. Ingen kan kräva att de ska ta ansvar för hela scoutrörelsens utveckling.

De har medvetet valt att satsa på kårer som vill, men inte riktigt vet hur. Det finns också olika hjälpmedel för kårer som vill komma vidare. Utbildning av mångfaldsinformatörer, spel, övningar och handböcker är exempel.

En traditionsbunden rörelse

Det är självfallet att förändringar utmanar. Det gäller också arbetet med Scouting för alla. Scouterna är en etablerad och traditionsbunden rörelse – på gott och ont. Att skapa identitet och inre sammanhållning är viktigt, menar Åsa. Vad är det då som håller en rörelse samman?

– Just det måste vi fråga oss: Vad är kärnan i scouting? För mig är det självklart att det är scoutmetoden och våra grundvärderingar. Strunt samma om vi har blå dräkt eller inte, knyter knopar eller inte...

Det här är lätt att instämma i, i alla fall i teorin. Men när ett gäng scouter träffas är det lätt hänt att cirkeln sluts. Många känner varandra sedan tidigare och delar minnen. Allt sådant sänder ut mer eller mindre uttalade signaler om att så här gör vi. Underförstått är budskapet att den som är ny ska anpassa sig till rådande normer. Sådana subtila men exkluderande faktorer måste synliggöras och ifrågasättas, menar Åsa. Då kommer man också att upptäcka att uttalanden som – *Vi är ju öppna för alla* och – *Det är väl bara att komma på våra möten*, inte är fullt så oproblematiske.

Sveriges Muslimska Scouter

Scoutrörelsen är världsomspännande och i Sverige finns även organisationen Sveriges Muslimska Scouter, som har kårer i bland annat Rosengård i Malmö. Samarbetet med dessa kårer har väckt tankar om integration i samhället i stort. Är det bra eller dåligt med homogena grupper, som de muslimska scouterna är ett exempel på?

– Vi har vridit och vänt mycket på den frågan. Vi tror att det är omöjligt att integreras på lika villkor om inte den svensk-muslimska scoutrörelsen först skapar en egen stark identitet, säger Åsa som medger att frågan är komplicerad.

– Vi vill i alla fall bereda vägen för en integration som inte bara handlar om att dom ska lära sig att bli som vi.

Det går också att vända på perspektivet:

– Hur många av våra svenska scoutkårer är inte homogena? Titta på kristna scouter eller nyktra scouter. Det är homogena grupper som vi inte alls reagerar lika starkt på.

Även från ett föreningsperspektiv har kontakterna med de muslimska scoutkåren gett tankeställare. I föreningslandet Sverige finns många skrivna och oskrivna regler som sällan ifrågasätts:

– När en mamma med utländsk bakgrund frågar varför staten ska ha reda på om mitt barn går till scouterna en dag i veckan, är det inte alltid lätt att förklara.

Byråkrati och administration kan ta död på människors lust att engagera sig ideellt. Kanske skulle vi börja ifrågasätta en del av det vi orefleterat accepterar.

– Vi är ju här för att ha kul med barnen, tänker många scoutledare, samtidigt som de drunknar i rapporteringslistor, bokföring, protokoll och projektansökningar, säger Åsa.

Kunskap och självtillit

Erfarenheterna från de olika projekten i Malmö, Göteborg och Stockholm handlar mindre om kulturkrockar och mer om att få människor att våga ta plats. De nya ledarna med utländsk bakgrund har vuxit under resans gång och har allt mer tagit rollen som förebilder.

– Deras dåliga självförtroende var den största utmaningen. Det tog tid att få dem att våga kliva in i en aktiv ledarroll.

Åsa ser kunskap och självtillit som en nyckel till integration. Så länge stora grupper nya svenskar befinner sig i ett konstant underläge blir det aldrig ett möte på lika villkor. Men visst har även grundläggande värderingar ställts mot varandra i projekten, där scouterna hävdar det självklara med att ha verksamhet där tjejer och killar är tillsammans. Sådana konflikter är inget man kan – eller ska – blunda för, säger Åsa och återkommer till vikten av att ha scouternas människosyn i fokus.

– Men det har varit svårt ibland, till exempel har vi haft några pojkar som har tagit ansvar för sina systrars beteende under aktiviteterna.

Projekten inom Scouting för alla har vad Åsa kallar för en exitstrategi. Målet är att kårerna ska leva vidare av egen kraft, den dag projektpengarna är slut. Det är inte minst en skyldighet gentemot de människor i storstädernas förorter som genom åren sett åtskilliga storstilade satsningar födas och dö.

– Vi har också mött den misstron. Många känner sig svikna.

Utan anställda projektledare på plats hade verksamheten varit omöjlig.

– Skulle vi släppa taget nu så skulle allt falla. En sak har vi lärt oss och det är att all förändring tar tid.

Och då är vi tillbaka till grundfrågan: Hur ska scoutrörelsen se ut om tio år eller femtio år? Scouting för alla visar möjligheter – men också svårigheter.

– Det finns ett sug efter att förändra den här rörelsen, så att vi speglar Sverige som det ser ut idag. Vi är på god väg och tar ett medvetet steg i taget.

Fakta

- Svenska Scoutrådet är en samarbetsorganisation för Sveriges fem scoutförbund: Frälsningsarméns scoutförbund, KFUK-KFUM:s scoutförbund, Nykterhetsrörelsens scoutförbund, SMU Scout och Svenska Scoutförbundet.
- Svenska Scoutrådet arbetar med internationella arrangemang och representerar svensk scouting i de globala scoutorganisationerna. Man driver också frågor och projekt som är gemensamma för de fem svenska förbunden.
- Scoutrörelsen grundades i England 1907 och finns idag i 160 länder.

KAPITEL 6

The challenge ... is to find the proper balance between the efficiencies of markets and the inventiveness of the voluntary sector, and the legitimate role of the state in raising revenues, setting standards and allocating resources.

(Smith & Lipsky 1993, s.231–232 Nonprofits for Hire. The Welfare State in the Age of Contracting)

Främjande ungdomsverksamhet

i civilsamhället, staten och kommunerna

Synen på ungdomars fritid som något problematiskt går hundra år tillbaka i tiden. När Sverige urbaniserades och arbetarklassen växte fram under 1900-talet restes det krav på att staten skulle skydda ungdomar som inte var med i någon förening. Hoten som hägrade var bland annat dansbaneeländet och biografen.

Inom fritidssektorn pågår en dialog. Ska fritidsverksamhet för ungdomar fungera förebyggande eller främjande?

Inom ungdomsarbetet brukar förebyggandebegreppet handla om att se till att inget illa inträffar. Det kommer från hälso- och sjukvården.

Att främja handlar istället om att stimulera en positiv utveckling. (Ungdomsstyrelsen 2008, *Mötesplatser för unga – aktörerna, vägvalen och politiken*, s.206)

I det här avsnittet har vi valt att fördjupa oss i främjandebegreppet. Inom ramen för regeringens satsning *Förebyggande och främjande ungdomsverksamhet* har forskaren Anders Kassman undersökt främjandebegreppet och det civila samhällets sociala arbete.

Inledning

Fritiden är en viktig arena för mötet mellan staten och civilsamhället. Många ungdomar är med i föreningar för att idrotta, ägna sig åt någon aktivitet eller försöka påverka politiskt. Staten stödjer föreningslivet för dess egen skull men också för att främja dess positiva effekter för samhället som helhet och för enskilda ungdomars utveckling. Främjande ungdomsarbete kan bedrivas såväl av ideella föreningar som av myndigheter och omfatta vitt skilda förhållningssätt, verksamheter och målgrupper. Intuitivt förknippar vi gärna främjande arbete med honnörsord som frivillighet, utveckling, öppenhet och en strävan efter att betona det positiva i olika situationer. Inom forskningen är begreppet främjande inte så vanligt förekommande. Det är inte heller särskilt vanligt förekommande bland politiker och beslutsfattare.

När Ungdomsstyrelsen kallade sitt nya stora projekt med insatser för utsatta ungdomar för Förebyggande och främjande ungdomsverksamhet, gav det mig en anledning och ett tillfälle att försöka ta reda på hur forskningen ser på begreppet främjande. Även om just begreppet främjande inte används inom forskningsvärlden så finns det mycket forskning som använder sig av liknande begrepp, och bakom dessa finns olika teorier om vad som är viktigt att tänka på i det praktiska arbetet.

Beteckningen ungdomsverksamhet är liksom främjandebegreppet lite otydligt. Det som ligger närmast till hands utöver idrott och föreningsliv är väl kanske fritidsgårdarna och deras verksamhet. Det är också fritidsledare som oftast använder sig av främjandebegreppet, och därför ägnas mötet mellan fritidsledare och ungdomar särskild uppmärksamhet i denna forskningsöversikt (Kassman 2008). Historiskt sett finns även en stark koppling mellan före-

ningslivet och fritidsgårdarna. Föregångarna till dagens kommunala fritidsgårdar drevs av ideella föreningar och ett motiv bakom öppnandet av de kommunala gårdarna var att finna sysselsättning åt dem som inte själva sökte sig till föreningslivet (Olson 1992).

Syfte och avgränsningar

Syftet med den här forskningsöversikten är att lyfta fram teorier och forskningsinriktningar som knyter an till främjandebegreppet och diskutera vad dessa betyder för den praktiska ungdomsverksamheten i mötet mellan stat och civilsamhälle. Jag har främst koncentrerat mig på forskning med relevans för främjandeverksamhet bland unga. Men jag har också sökt forskning om förhållandet mellan civilsamhället och staten. Den litteratur som valts ut finns med därför att den bidrar till förståelsen för hur olika forskningsinriktningar och traditioner ser på främjande ungdomsverksamhet och särskilt i förhållandet mellan stat och civilsamhälle. Jag har även koncentrerat mig på att undersöka vad forskningen säger om det praktiska arbetet med ungdomar. Jag försöker dessutom nyansera diskussionen genom att synliggöra problem inom olika forskningsriktningar. Översikten ska inte uppfattas som en heltäckande översikt över området utan mer som en inblick i ett antal forskningsmiljöer och traditioner som existerar sida vid sida utan att alltid intressera sig för varandra. Det handlar bland annat om mer eller mindre kända begrepp som socialt kapital, empowerment, resiliens och liknande men även om ett begrepp som jag inte tidigare funnit i den svenska forskningen men som tycks relevant i sammanhanget – Positive Youth Development (PYD) eller översatt till svenska positiv ungdomsutveckling. Forskningen kring detta begrepp är intressant, efter-

som den kombinerar ett intresse för främjande ungdomsarbete, ofta bedrivet inom civilsamhället, med ett tydligt vetenskapligt intresse. De verksamma inom detta sammanhang tycks sträva efter ett samarbete mellan forskning och praktik som ter sig hoppningivande eftersom det ofta råder brist på sådan koppling. Just inom fritidsområdet blir denna brist extra tydlig, eftersom det är ett stort steg mellan den akademiska forskningen vid universitet och högskolor och den folkhögskolebaserade fritidsledarutbildningen (Berggren & Olofsson 1995, Svenneke Pettersson & Havström 2007).

Det finns flera områden som jag inte tagit upp, vilket jag själv upplever som en brist i översikten. Det viktigaste är kanske de olika former av föräldravandringar och liknande som blivit vanligare under senare år. Denna form av privata initiativ måste betraktas som intressanta när det gäller åtgärder för unga i skärningspunkten mellan civilsamhälle och stat. Ett annat fenomen som inte har undersökts tillräckligt är klientrörelser, självhjälpgrupper och mentorsprogram, tydliga uttryck för initiativ hemmahörande inom civilsamhället. Översikten rymmer inte heller forskning kring situationell prevention, vilket även det skulle ha berikat diskussionen, eftersom den typen av åtgärder inte är lika starkt fokuserade på att påverka individer åt det ena eller andra hållet utan i stället utgår från den fysiska miljön.

Stöd, utveckling och kontroll

Enligt forskarna i socialt arbete, Lars Ohlson och Hans Swärd (1994), finns det framför allt två perspektiv som gör sig gällande i debatten om samhällets insatser gentemot ungdomar. Ett som betraktar olika åtgärder ur en positiv synvinkel och menar att de behövs för att skydda och fostra ungdomarna och ett mer kritiskt som

menar att många insatser hindrar unga från att utveckla sina egna liv på bästa sätt. Företrädare för den mer positiva tolkningen menar att samhället har ansvar och skyldighet att vidta åtgärder. Särskilt viktigt är samhällets stöd till utsatta grupper:

Insatserna har syftat till att återupprätta de unga och ge dem en värdig och meningsfull livssituation. Genom att förbjuda skadliga inslag och stimulera den goda kulturen och de goda sysselsättningarna sker en förädling av ungdomarna och de lotsas in i vuxenvärlden. Det gäller helt enkelt, enligt detta perspektiv, att hjälpa ungdomarna genom en svår och problematisk period i deras liv då mycket kan gå snett. Särskilt gäller det de ungdomar som från början haft sämst förutsättningar. Därför bör inga medel lämnas oprövade. (Ohlsson & Swärd 1994, s.91)

Kritikerna menar tvärtom att ungdomsinsatser snarast bör tolkas som uttryck för vuxnas strävan att kontrollera ungdomars vardag:

Särskilt bland medelklassen har det, enligt kritikerna, funnits en rädsla för en ungdomsvärld utanför de vuxnas kontroll. Därför har vuxensamhället bara sett de negativa sidorna i ungdomarnas revolt och inte de mer positiva sidorna av utopier och frihetslängtan som också har funnits där. Ungdomen i dagens samhälle blir helt enkelt manipulerade av myndigheterna och kommersialismen och fräntas möjligheterna att göra egna erfarenheter, skapa egna frizoner och utveckla ett eget ungdomsliv. (Ohlsson & Swärd 1994, s.91)

Dessa två perspektiv gör sig hela tiden gällande i diskussionen kring olika aktörers insatser. Ungdomskulturforskningen försöker kringgå den ofta stereotypa beskrivningen av unga och deras problem genom att utgå från ungas egna kulturyttringar. Ett exempel på detta är när samhälls- och kulturforskaren Ove Sernhede (2002) skriver om hip-hopens överbyggande möjligheter efter den stora branden i Göteborg 1998:

De kommunikationsmönster och umgängesformer som utvecklas i denna typ av ungdomskulturer kan ses som uttryck för en strävan att motverka den utveckling som under det senaste decenniet delat upp det svenska samhället i 'vi och dom'. En kultur som denna bär på erfarenheter och kunskaper som är av central betydelse för arbetet att skapa ett tolerantare och mer solidriskt samhälle.

(Sernhede 2002, s.15)

Budskapet är att unga människor måste ges större utrymme och möjligheter att själva skapa sin kultur och på så sätt utveckla det framtida samhället. Vuxna kan enligt ungdomskulturforskningen lära sig mer av unga än många tror. Thomas Ziehe förde i boken *Ny ungdom* (1986) fram sina tankar om ungdomars kulturella friställning som fått ett stort inflytande på den svenska ungdomskulturforskningen. Den snabba samhällsomvandlingen innebär enligt Ziehe att föräldragenerationens normer, värderingar och kulturella föreställningar inte längre är giltiga för dagens ungdomsgeneration. Ungdomens kulturella friställning ställer stora krav på de unga själva att utveckla nya normer och värderingar och ge mening åt sina liv. Fritiden blir extra viktig i de ungas identitetsarbete eftersom det är den enda tid som de förfogar över helt själva.

Kultursociologerna Mats Trondman och Nihad Bunar analyserade tillsammans med en lång rad medförfattare ungas situation i slutet av 1990-talet i boken *Varken ung eller vuxen. Samhället idag är ju helt rubbat*. De menade att en stor del ungdomsforskningen saknade ett klassperspektiv, vilket riskerar att stå i vägen för de problem unga står inför i övergången till vuxenlivet. Risken är att ungas problem individualiseras, att de isoleras och stigmatiseras, när de i själva verket har det gemensamt att de står inför sämre möjligheter än tidigare generationer. De visade bland annat att ungas val av fritidssysselsättning, tycke och smak återspeglar ungdomarnas klassbakgrund och urskiljde två olika utbildnings- och kulturvägar, en för de högutbildades barn och en för de lågutbildades. De menade i mycket grova termer att det är möjligheterna för barnen till de lågutbildade som på flera vis beskrivits under senare delen av 1990-talet, samtidigt som motåtgärderna individualiserats (Trondman och Bunar 2001).

Fritidsledare och främjandebegreppet

Utbildningsledaren och före detta fritidsledaren Torsten Laxvik har tillsammans med en rad deltagare från kurser som han hållit skrivit två böcker inom ramen för sitt arbete på Fritidsforum som är fritids- och hemgårdarnas riksförbund. Fritidsledarens roll är enligt Laxvik att initiera och uppmuntra utvecklingsprocesser utan förutbestämt ändamål. Det finns enligt Laxvik inga färdiga svar för det främjande arbetet utan bara frågor som kan få människor att öppna ögonen. Laxvik hänvisar till Kenneth Westin vid Skarpnäcks folkhögskola för att klargöra vad ett främjande arbetssätt innebär. Westin brukar enligt Laxvik tala om fyra perspektiv i mötet mellan människor:

- rehabiliterande när ett brott har begåtts och någon ska botas
- motverkande när ett brott håller på att begås och någon ska hindras
- förebyggande när man förväntar sig att något brott kommer att äga rum och någon ska fås på andra tankar
- främjande när någon ska utvecklas.

Laxvik menar att det är viktigt att dessa olika roller särskiljs och att olika aktörer bör göra sig gällande för olika uppdrag. Det största problemet med att sammanblanda förebyggande och främjande arbete är enligt Laxvik att fritidssektorn annars riskerar att bidra till en olycklig och självförstärkande stämplingsprocess. Fritidsledarna förleds lätt att äska större resurser genom att utmåla vissa problem som större än vad de faktiskt är och att samtidigt föra fram sig själva som det enda botemedlet. Detta riskerar även enligt Laxvik att påverka ledarnas förhållningssätt gentemot besökarna. Han menar att ungdomar som förväntas vara problem lätt blir problem. Dessutom är bra fritidsgårdar enligt Laxvik ofta på sikt en mycket bättre förebyggande åtgärd än direkta förebyggande åtgärder (Laxvik 2001).

Staten, civilsamhället och den ideella sektorn

Begreppet civilsamhället spreds i Sverige under 1990-talet. Det var under åren med en politisk väg av nyliberalism, med kritik av den svenska välfärdsstaten och kärva ekonomiska tider. När begreppet introducerades, användes det för att dela upp samhället i två sektorer. Civilsamhället och staten. Inom civilsamhället var det framförallt de ideella organisationerna som utgjorde en tydlig kontrast och konkurrent till staten. Efterhand kompletterades modellen genom att marknaden lades till som en tredje sfär och senare har även familjen tillkommit som en fjärde (Trägårdh 1995, Wijkström & Lundström 2002). Gränserna mellan dessa sfärer är ofta otydliga och har heller aldrig helt klargjorts av forskarna. Avsikten med distinktionen mellan sfärerna får väl snaras tolkas som olika försök att särskilja civilsamhället från de övriga eftersom det är denna sfär som forskarna inom fältet intresserar sig för. Den civila samhällssfären rymmer den ideella sektorn, och det är främst denna som intresset riktas mot. Även om en hel del andra begrepp förekommer så har många svenska forskare kommit att använda begreppet ideell sektor, eftersom det rymmer de flesta andra begreppen av betydelse – sociala rörelser, social ekonomi, folkrörelser och föreningsliv.

I en jämförande undersökning bestämde den internationella forskargruppen sig för att en organisation ska uppfylla fem kriterier för att betraktas som ideell.

En ideell organisation ska

- vara **formell**, det vill säga institutionaliserad till viss grad genom att till exempel ha en styrelse, skrivna stadgar samt möten eller aktiviteter med viss regelbundenhet.
- vara **privat**, det vill säga i institutionell mening separerad från staten.
- **inte dela ut** sitt ekonomiska **överskott** (non-profit-distributing), det vill säga inte ge en del av det ekonomiska överskottet som vinst till någon form av ägare eller huvudmän.
- vara **självstyrande**, det vill säga förmögen att själv kontrollera den egna verksamheten och inte vara en del av till exempel ett vinstdrivande företag.
- ha inslag av **idealitet**, det vill säga att organisationen måste ha någon form av bidrag eller frivillig medverkan av betydelse från privatpersoner, till exempel genom ideellt arbete eller privata gåvor (Wijkström & Lundström 2002, s.8).

Staten och civilsamhället

Samhället kan alltså delas upp i fyra sfärer som vi alla har olika relationer till i våra olika roller. Historiskt sett är det dock missvisande att måla upp en konflikt mellan staten och civilsamhället. Staten och de sociala rörelserna har utvecklats sida vid sida och i hög grad gagnat varandras utveckling (Micheletti 1994, Lundström 1995). De traditionella folkrorelserna som arbetarrörelsen, nykterhetsrörelsen, idrotten och fackföreningarna har drivit på välfärdsreformer och förstatligandet av flera verksamheter. Motiven har ofta varit att göra aktiviteterna mer allmänt tillgängliga och mer jämlikt utformade,

vilket har lett till snabb utbyggnad. Välfärdsstatens framväxt har också gått hand i hand med ökat medlemskap i frivilligorganisationerna:

På områden som barn- och ungdomar, idrott, kultur och vuxenundervisning, kan välfärdsstatens framväxt ha inneburit att utrymmet för frivilliga aktiviteter faktiskt ökat. De statsbidrag till föreningar som introducerades långt tidigare, men slog igenom under efterkrigstiden har dessutom varit betydelsefulla faktorer för föreningarnas expansionsmöjligheter.
(Lundström 1995, s.87)

Den offentliga sektorn har lämnat omfattande ekonomiska bidrag till den ideella sektorn under lång tid. En genomgång av stödet till den ideella sektorn visade att år 2003 fördelades sammantaget cirka 21 miljarder kronor i form av offentliga bidrag. Kommunerna stod för det största stödet, 12,7 miljarder, staten för 6,5 miljarder och landstingen för 1,8 miljarder (Statskontoret 2004). I dessa skattningar ingår enbart bidrag och inte ersättningar för mer specificerade uppdrag som också är en vanlig stödform.

Olika samhällsfunktioner

De ideella organisationerna förväntas fylla ett antal viktiga samhällsfunktioner: De kan utgöra ett avantgarde, ett komplement, ett alternativ eller en ersättning till den offentliga sektorns olika verksamheter (Blennberger 1993).

Att utgöra ett avantgarde innebär att de ideella organisationerna kan driva på utvecklingen inom offentlig sektor och snabbare upptäcka och utveckla metoder inom flera fält. De kan ge röst åt olika intressegrupper. De ideella organisationerna kan också ses som viktiga kom-

plement till myndigheternas verksamheter, och de kan inom vissa områden uppfattas som alternativ för att öka medborgarnas valmöjligheter. Slutligen kan de ideella organisationerna ses som ersättning för de offentliga verksamheterna, en roll som ofta inte setts som önskvärd av frivilligorganisationerna själva som hellre ser sig fylla de övriga rollerna parallellt med en stark statlig välfärdssektor (Lundström 2004).

Statistiska centralbyrån (SCB) genomförde 2003 en analys av föreningsdeltagandet under perioden 1992–2000. Statistiska centralbyrån utgick från tre funktioner som föreningslivet kunde fylla. Föreningslivet kunde ha betydelse för välfärdsförsörjningen, för att skapa socialt kapital och som demokratiskola. När det gällde välfärdsförsörjningen pekade SCB på behov av både välfärdstjänster och information som föreningslivet kunde komplettera den offentliga sektorns insatser med. SCB menade bland annat att föreningslivet kunde stärka individens resurser genom att tillföra tjänster inom områden, där kollektiva lösningar passade bättre, och på så sätt öka livskvaliteten (Vogel et al. 2003).

Statistiska centralbyråns forskare menade att föreningslivet kunde bidra till att skapa socialt kapital i och med den interaktion som föreningsdeltagandet innebär. I föreningslivet lär man sig att samarbeta kring gemensamma mål, att konfronteras med olika livserfarenheter och värderingar, att bereda och gemensamt fatta beslut och att organisera vardagslivet i kollektiva former. Sådana erfarenheter bygger ett ömsesidigt förtroende, ett socialt kapital, som kan få stor betydelse även utanför föreningslivet (Vogel et al. 2003).

Föreningsdeltagandet kunde också antas bidra till en mer direkt demokratisk fostran i och med deltagandet i föreningslivets beslutsprocesser:

Föreningslivet är ... bra för den representativa demokratin eftersom det så att säga på köpet *utvecklar den kompetens och de dygder som behövs i ett gemensamt beslutsfattande*, nämligen förmågan att formulera sig, värdera, argumentera och besluta. Föreningslivet tillför vidare samhället *en social infrastruktur av fria offentliga rum där alternativa politiska dagordningar kan upprättas*. Medlemmarna myndiggörs och får nya möjligheter att göra sig hörda.

(Vogel et al. 2003, s. 11, kursiv i original)

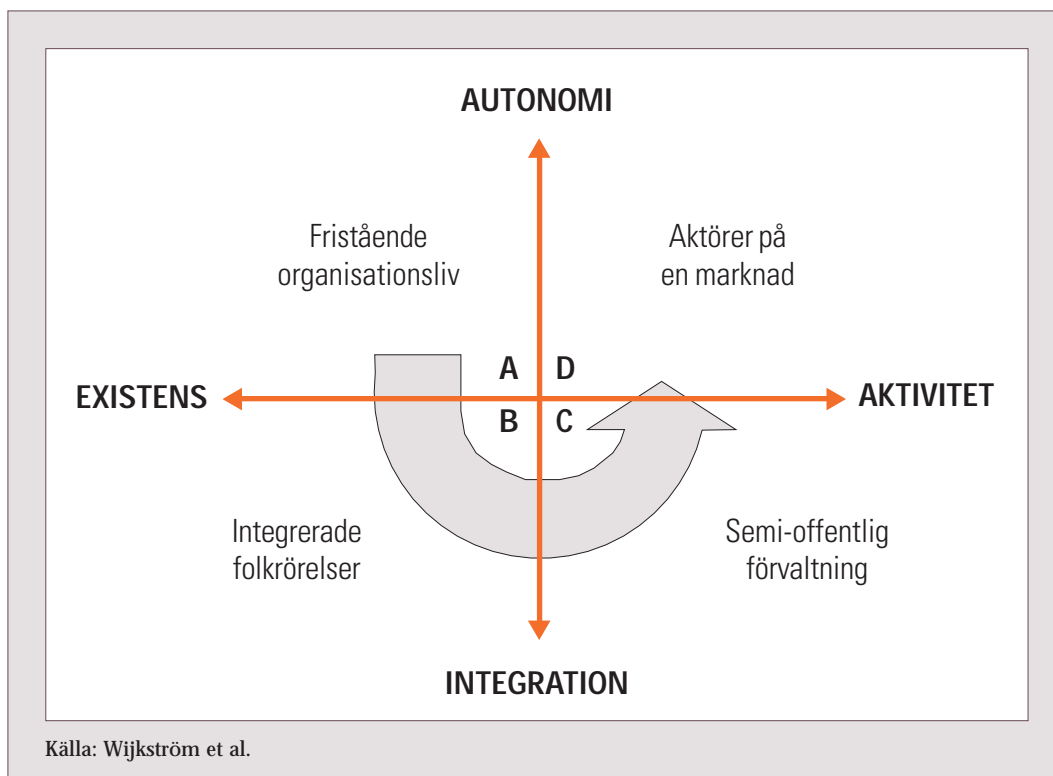
Sociologen Ingrid Sahlin uppfattade statens stöd till föreningslivet mer som ett försök att kontrollera ungas fritid, vilket utvecklats i samspel mellan de båda parterna under hela 1900-talet. I och med den långa gemensamma historien har föreningslivet kommit att få ett märkligt cementerat värde i det svenska samhället (Sahlin 1992, s. 136). Sahlin genomförde i början av 1990-talet en genomgång av lokala förebyggande ungdomsprojekt som pågick med statligt stöd under 1980-talet. Hennes analys pekade på att föreningarna ofta hade en dubbel roll som förebyggare av brottslighet och missbruk och som mål i sig själva. En viktig förklaring till det höga anseendet var att föreningarna samtidigt delade, konkretiserade och förmedlade den dominerande samhällssynen och de rådande strukturerna utan att vara underkastade samma grad av insyn som statens och kommunens egna verksamheter och samtidigt uppfattades deltagandet ske på frivillig basis:

Den ordnade aktiviteten och möjligheten till vuxeninsyn är båda beroende av en bestämd tidsmässig och rumslig lokalisering, som ungdomsföreningen erbjuder. Där förs

anteckningar om vad som görs och hur, i vilken lokal och på vilka tidpunkter, och om vilka och hur många som deltagit; det förs register över medlemmar och statistik över aktiviteter. Ungdomsföreningen förutsätter vuxnas medverkan, samtycke och kontroll och den har otaliga kanaler och band till staten och den centrala nivån liksom till lokala beslutsfattare. Föreningens mål och stadgar är offentliga och kan regleras av stat och kommun genom bidragsvillkor. (Sahlin 1992, s.136)

Ändrade relationer mellan stat och civilsamhälle

Relationerna mellan staten och civilsamhället har förändrats under senare år. De ideella organisationerna ägnar allt större del av sin verksamhet åt välfärdsproduktion och allt mindre del åt att driva sakfrågor och ge röst åt olika befolkningsgrupper (Wijkström & Einarsson 2006, Lundström & Wijkström 2002). Utvecklingen har inneburit en förskjutning, där organisationer och föreningar får förfrågningar om uppdrag och tjänster som stat och kommun inte finner utrymme att genomföra.

Figur 1. Fyra idétraditioner bakom statens förhållande till föreningslivet.

Wijkström & Einarsson (2006) menar att det finns en rörelse över tid i förhållandet mellan staten och den ideella sektorn – från att organisationerna varit fristående (ruta A), via integrerade folk rörelser (B) och en semi-offentlig förvaltning (C), mot att de nu börjar betraktas som aktörer på en marknad (D). Wijkström & Einarsson lyfter fram två parallella processer som bidrar till denna utveckling. Den första är den pågående professionaliseringen inom den ideella sektorn, och den andra utgörs av förändringar i uppfattningen om inför vem eller vilka man i en organisation står ansvarig och hur olika resultat ska redovisas (Wijkström & Einarsson 2006). I internationell jämförelse har Sverige traditionellt haft en låg grad av professionalisering inom den ideella sektorn, vilket hänger samman med sektorns inriktning och sammansättningen av organisationer:

Vi kan grovt anta att i en ideell sektor som inriktar sig på produktion av tjänster inom välfärdstatens kärnområden – sjukvård, utbildning, och social omsorg – där kan vi också förvänta oss krav och förväntningar på en högre professionalisering. Det omvända gäller då i de länder där man i den ideella sektorn av tradition fokuserar på produktion av 'röst' eller medlemstjänster inom till exempel idrott och rekreation. Organisationerna i en sådan sektor, som till exempel den svenska, förlitar sig i högre grad på människors (i fallet Sverige, medlemmarnas) ideella insatser. (Wijkström & Einarsson 2006, s.45)

Professionaliseringsprocessen bidrar till överföring av idéer, tänkesätt och lösningar mellan olika sektorer, och den dominerande sektorn har under senare tid varit marknaden. Mark-

nadslösningar har överförts såväl direkt från vinstdrivande företag som via den offentliga sektorn och dess användande av målstyrningsmodeller och annat i linje med New Public Management (Wijkström & Einarsson 2006). Wijkström och Einarsson diskuterar även hur användandet av olika kontrakt och redovisningsformer bidragit till förändringar i relationerna mellan staten och föreningarna. Reformeringen av statens styrformer, inspirerade av marknaden, har möjliggjort att föreningars och organisationers tjänster kan bli aktuella för upphandling av välfärdstjänster. Men detta har även bidragit till att föreningar och organisationer tvingas förändra redovisningsformer och skriva kontrakt med återrapporteringskrav gällande resultat som tidigare uppfattats som mindre viktiga för medlemmarna. Sammantaget bidrar dessa processer till en rörelse inom den svenska ideella sektorn från röst till service, vilket även innebär ett närmande till situationen i många andra EU-länder och USA. Även om föreningslivets traditionella roll finns kvar och uppvisar ökande medlemstal, så är det den nyare uppgiften som serviceproducent som uppvisar starkast tillväxt:

Formerna för människors inflytande, medverkan och delaktighet i det svenska civilsamhället och dess organisationer är under förändring. Detta samtidigt som också de idéburna organisationernas roll, position och betydelse tycks förändras i samhället. De formella medlemmarna – en helt central komponent i folk rörelsetraditionen – tycks minska i betydelse som arbetskraft och resurs för organisationerna. De ersätts av avlönade anställda och i högre utsträckning av frivilliga utan något formellt inflytande i organisationerna. Parallellt på-

går både en professionalisering av organisationernas verksamhet och en utveckling där alltmer verksamhet kontrolleras och styrs via utvärderingar och revisioner genomförda av aktörer utanför den egna organisationen.

(Wijkström & Einarsson 2006, s.81–82)

Statsvetaren Erik Amná diskuterar civilsamhällets återkomst under senare tid bland annat som resultatet av välfärdsstatens misslyckande:

När den offentliga sektorn och de politiska partierna misslyckas med sina åtaganden så inbjuds civilsamhället som en partner, tack vare dess kostnadseffektiva metoder och dess goda rykte. Dessutom tillför den oavlönade, ofta kvinnliga, frivilliga, arbetskraften en extra bonus. (Amná 2006, s.8)¹.

Men det är enligt Amná inte de gamla folkrörelserna som återkommer utan nu har rollen för organisationerna i civilsamhället förflyttats från input- till outputsidan i den politiska processen. Organisationerna utför oftare starkt specialiserade tjänster i stället för att vara breda och öppna folkrörelser som själva sätter sina mångfasetterade agendor. En följd av detta är även, enligt Amná, att organisationerna blir sämre som demokratiskolor (Amná 2006, s.9). Förvaltningsekonomen Staffan Johansson ser samtidigt i sin analys av den ideella sektorns förhållande till välfärdsstaten en ljus framtid för föreningslivet i båda dessa roller:

Sett ur de ideella organisationernas perspektiv framstår framtiden som ljus. De allt mer differentierade kommunerna erbjuder en expanderande marknad för sociala ideella organisationer. Det finns fortfarande utrymme för traditionella medlemsbaserade ideella föreningar att vara komplement och intressebevakare. Dessutom inbjuds dessa organisationer i allt fler kommuner också att verka som serviceproducenter, som alternativ eller ersättning för verksamhet som tidigare bedrivits i kommunal regi. Men mycket är sig likt. Den svenska ideella sektorn hör fortfarande hemma i en skandinavisk modell, men den är i flera avseenden inte så homogen som policydokumenten föreskriver, och den kan sägas vara på glid mot en mer genomsnittseuropeisk modell för relationer mellan offentlig och ideell sektor. (Johansson 2005, s.40)

Civilsamhället och staten har en parallell historia

Sett i ett europeiskt perspektiv utvecklades den svenska välfärdsstaten relativt sent. De stora reformerna genomfördes efter andra världskriget (Pierre & Rothstein 2003). Staten och kommunerna expanderade kraftigt fram till 1980. Därefter har utvecklingen stagnerat eller minskat (Statskontoret 2000). Välfärdsreformerna genomfördes i ett expansivt skede i svensk historia då stat, kommuner, byråkrati, industri och folkrörelser utvecklades parallellt och förstärkte varandra (Pierre & Rothstein 2003). Utvecklingen har bromsats upp i och med internationella förändringar så som konjunktursvängningar, Sveriges anslutning till EU och den allmänna globaliseringsprocessen, men även nationella och lokala förändringar som krav på ökat inflytande från regioner, kommuner

och enskilda individer har spelat in. Enligt Rothstein och Pierre befinner sig välfärdsstaten i otakt (2003). Nya tider ställer nya krav på en välfärdsstat som etablerades under helt andra förutsättningar och vars institutioner förändras långsamt. När välfärdsstaten byggdes upp, hade Sverige en relativt homogen befolkning. Staten bestämde själv hur stort budgetunderskottet skulle vara, barn gick i den skola som var närmast och staten styrde med hjälp av lagar och regler.

Staten ger omfattande bidrag till ungdomsorganisationer för att ge fler ungdomar möjlighet att engagera sig och stödjer också många vuxenorganisationer som engagerar sig för ungas sak. Civilsamhället förväntas bidra med nya idéer, sysselsättningsalternativ, demokratisk fostran och socialt kapital. Kritiker menar att det finns ett dolt underliggande motiv i samhällets åtgärder för unga, åtgärder som formas av rädsla för ungdomarnas expressiva uttrycksätt och brist på förståelse för deras val av livsstil. Vuxna uppfattas inte alltid ha samma insikter i vilka livsval och utvecklingsprocesser som är viktiga i det senmoderna samhället. Staten försöker styra på mer raffinerade vis genom utvärderingar och måluppföljning (Pierre 2000). Försöken att kartlägga interna processer och skilja på beställansvar och utföransvar inom stat och kommun har öppnat för möjligheterna att upphandla tjänster från andra aktörer. Att bli upphandlad innebär en ny situation för många av civilsamhällets aktörer i jämförelse med tidigare mer fritt formulerade och egeninitierade verksamhet.

Främjande ungdomsverksamhet

Detta kapitel utgör en översikt över forskning om främjande insatser för ungdomar. Intresset riktas främst mot insatser som bedrivs inom fritidsområdet. Där det funnits referenser till civilsamhället ägnas detta särskild uppmärksamhet. Huvudfrågan för kapitlet är dock vad som menas med främjande insatser bland ungdomar.

I det första avsnittet behandlas forskning om fritidsgårdar och ledarnas betydelse för verksamheten vid dessa. Det andra avsnittet tar upp forskningen om samhällsarbete och empowerment som båda på lite olika sätt handlar om att föra fram underprivilegierade gruppers intressen och mobilisera grannskapet kring deras problem. Det tredje avsnittet tillägnas betydelsen av att främja det friska eller positiva hos enskilda individer i stället för att enbart koncentrera sig på att förebygga problem och annat elände. I det fjärde avsnittet diskuteras begreppet socialt kapital och hur det kan bidra till att främja ungas utveckling.

När det funnits översikter och texter på svenska, har jag använt mig av dem. Ibland har jag istället gått till primärkällorna, ofta beroende på att de svenska populärversionerna inte givit tillräcklig information om vad slutsatser och resultat baseras på.

Fritidsgårdar, ungdomar och ledarnas betydelse

Forskning om ungdomar kan handla om vitt skilda företeelser. I Forskningsrådet för arbetsliv och socialvetenskaps senaste utvärdering delas ungdomsforskningen upp i ungdomskulturforskning och annan forskning om ungdomar (Jonsson et al. 2003). Forskning om ungas fritid ligger ibland nära ungdomskulturforsk-

ningen men får ändå sägas höra till den övriga forskningen i utvärderarnas uppdelning. På statlig nivå finns inte fritidspolitik som något eget sammanhållet politikområde, men de flesta kommuner har en nämnd för kultur- och fritidsfrågor. Både staten och kommunerna ger samtidigt omfattande stöd till föreningslivet och de flesta kommuner har en eller flera fritidsgårdar. Ända från starten har fritidsgårdarna byggts upp för att sysselsätta de ungdomar som inte är med i några föreningar och som myndigheterna därför har uppfattat vara i behov av särskilda åtgärder.

Detta avsnitt tar upp den senaste tidens forskning om fritidsgårdar och dess betydelse som främjande ungdomsverksamhet och vilka problem som också finns i verksamheten.

Mats Trondman – Kloka möten

Kultursociologen Mats Trondman har undersökt mötet mellan fritidsledare och ungdomar vid ett café med gratis tillgång till internet i en mellanstor svensk stad i slutet av 1990-talet. Han kallar det Café Klokheten. Han har undersökt hur delaktighet kan användas som en metod i vuxnas arbete med ungdomar som saknar självförtroende och en känsla av att vara värd något (Trondman 2003, s.14).

Det är min avsikt att visa att kloka vuxna kan bidra till att göra ungdomar i riskzon klokare och därmed mer socialt produktiva i sina sätt att förstå och hantera sig själva, sina livsvillkor och framtidsperceptioner. (Trondman 2003, s.130)

Resultaten visar enligt Trondman att;

... 'stammisarna' tack vare den vardagliga delaktighetskulturen blivit bättre på att göra sig själva och andra till objekt för sina egna tankar. De kan se sig själva och andra utifrån, som något man kan tala om, förstå, upplysa hantera och förändra. Och detta 'objektgörande' av den egna subjektiviteten, av den man är och det man känner tycker och gör, har samtidigt som den bidragit till att göra 'stammisarna' förnufts- och känslomässigt klokare också stärkt deras jaguppfattning och självförtroende.

(Trondman 2003, s.195, kursiv i original)

Det är min och 'stammisarnas' övertygelse att förändringarna i deras sätt att förstå och känna sig själva och de konkreta förändringarna i deras sätt att leva sina liv kan förklaras av deras möte med personalen och verksamheten på Café Klokheten. Inte minst har Klokheten lyckats få en rad ungdomar i riskzon att känna tillhörighet och därmed delaktighet, vilket skapar förutsättningar för att vilja ha inflytande. (Trondman 2003, s.196, kursiv i original)

I Trondmans bok ges ledarna en nyckelroll i arbetet med att stödja deltagarnas utveckling mot att bli kloka vuxna:

En sak är säker: de kloka vuxna har lyckats förverkliga sina huvudtankar i praktiken på ett sådant sätt att ungdom i riskzon till följd av mötet med metoden vardaglig delaktighetskultur utvecklar mer socialt produktiva förståelseformer och hand-

lingar. Med kloka vuxna blir ungdom i riskzon klokare. (Trondman 2003, s.197)

Det som Trondman benämner vardaglig delaktighetskultur handlar mycket om inflytande, vilket han beskriver på följande vis:

Inflytande är således ett sätt att vara och umgås, ett ömsesidigt utbyte av erfarenheter genom att de som i vardagen kommunicerar med varandra dras till varandra, vill vara med varandra, lyssnar på varandra, låter sig prövas och utmanas av varandra, lär sig något av varandra och gör något för varandra. Vardagligt direktinflytande är följaktligen inget annat än en vardaglig delaktighetskultur: en levd form för hur man är som människa och kommunicerar med andra – en förvärvad klok habitus som försöker ge ungdom i riskzon en möjlighet att förvärva kloka habitus. (Trondman 2003, s.120)

Richard Lerner med flera
– Positiv ungdomsutveckling,
(Positive Youth Development, PYD)

I USA har det under senare år vuxit fram ett antal nya begrepp och idéer om ungdomars behov av hjälp och stöd för att utvecklas till välmående och engagerade vuxna. Det finns inom idéströmningen en uttalad ambition att främja goda utvecklingstendenser som var ett komplement till mer tillfälliga åtgärder som inskränkts till att förebygga ett problem i taget:

... unga uppfattas som resurser att utveckla. Den nya vokabulären lyfter fram de styrkor som alla ungdomar besitter och använder sig av begrepp som utvecklingsresurser, ... moralutveckling, ... samhällsengagemang, ... välgång, ... och växande... Dessa begrepp bygger på uppfattningen att alla ungdomar har en potential att utvecklas framgångsrikt och hälsosamt och att alla ungdomar har kapacitet att utvecklas positivt. (Lerner et al. 2005, s.20)²

Idéerna grundar sig på utvecklingssystemteoretiska resonemang där samspelet mellan individen och hennes omvärld står i fokus. Människans formbarhet genom livsloppet betonas, även om tidiga erfarenheter tillskrivs större betydelse än senare. Formbarheten gör att det i livets alla skeden finns utrymme för systematisk förändring till en mer positiv utvecklingsprocess.

Det allmänna fokuset på enskilda ungdomsproblem har enligt forskarna medfört att positiv utveckling kommit att bedömas utifrån avsaknaden av problembeteenden. Om en ung människa inte dricker, röker eller praktiserar osäker sex så har det bedömts som lyckat. Allt för lite möda har lagts på att faktiskt reda ut vad en positiv utvecklingsprocess innebär, och det är framför allt detta som forskningen kring positiv ungdomsutveckling vill bidra till. Här finns således en mycket tydlig inriktning på främjande.

Ett viktigt bidrag från denna forskning är betoningen på att formulera, operationalisera, mäta och utvärdera vad forskarna menar vara de viktiga beståndsdelarna i en positiv utveckling (Jelicic et al. 2007, s.224).

Kompetens (<i>Competence</i>)	Att man har en positiv uppfattning av sina handlingar inom sociala, akademiska, kognitiva och yrkesmässiga områden. Med social kompetens menas förmåga att kunna relatera till andra (bland annat konflikthantering). Kognitiv kompetens består av kognitiv förmåga (bland annat beslutsfattande). Betyg, närvaro och provresultat är delar av den akademiska kompetensen. Yrkeskompetens består av yrkesvanor och karriärplanering.
Förtroende (<i>Confidence</i>)	En inneboende känsla av övergripande positivt egenvärde och effektivitet, personens övergripande självuppfattning i motsats till domänspecifika uppfattningar.
Kontakt (<i>Connection</i>)	Positiva band till människor och institutioner som återspeglas i ömsesidigt utbyte mellan individen och hans vänner, familjen, skolan och samhället och där båda parter bidrar till utbytet.
Karaktär (<i>Character</i>)	Respekt för sociala och kulturella regler, vana vid korrekt uppträdande, en uppfattning om rätt och fel (moral) och integritet.
Medkänsla (<i>Caring and Compassion</i>)	Känsla av sympati och empati gentemot andra.
Källa: Jelčić et al. 2007.	

Figur 2. De fem komponenterna i positiv ungdomsutveckling (The Five Cs).

I samspel mellan empirisk forskning och praktikers språkbruk har forskningen kommit fram till att en positiv ungdomsutveckling karaktäriseras av fem komponenter³ – kompetens, förtroende, kontakt, karaktär och medkänsla – som i sin tur bidrar till en sjätte central komponent: deltagande. En ung person kan återpegla och förstärka beteenden som ryms inom de fem komponenterna genom att bidra positivt till sitt själv, sin familj, sitt område och slutligen till civilsamhället:

... när unga uppfattar att de bör bidra till sig själva och sin omgivning och handlar enligt dessa uppfattningar så kommer de både att reflektera och bidra till ytterligare framsteg i sin egen positiva utveckling, och även till sin sociala omgivning. Teoretiskt så kommer det att uppstå en anpassning mellan individ och kontext (Lerner et al. 2005, s.23)⁴.

För att undersöka hur de olika komponenterna relaterar till olika bakgrundsvariabler, hur de hänger samman inbördes och om de kan

användas för att förklara positiva respektive negativa utvecklingsprocesser använder sig forskarna av ett longitudinellt material. Barn, från och med tioårsåldern, och deras föräldrar har fått fylla i enkäter med frågor om fritidsvanor, sociala omständigheter och liknande. Än så länge har bara de två första undersökningssomgångarna, med ett års mellanrum, rapporterats (Lerner et al. 2005, Jelcic et al. 2007). I undersökningarna användes en mängd skalor och index för att mäta de fem komponenterna. Dessutom användes indikatorer på deltagande, hälsa, välbefinnande, riskbeteenden, negativa utfall och bakgrundsfaktorer.

Med enbart ett års uppföljningstid och med så pass unga människor tycker man att det borde vara svårt att upptäcka och precisera positiva och negativa processer, men forskarna tycker sig se tydliga resultat. De som hade högre poäng på skalorna över de fem komponenterna i årskurs fem hade också högre poäng på måttet för deltagande och färre tecken på depressioner och riskbeteenden, när könsskillnader kontrollerats. Dessa tidiga resultat pekar även på att positiva utfall inte enbart återspeglar avsaknad av problembeteenden utan att det är fråga om två teoretiskt och empiriskt åtskilda processer. Det vill säga att undersökningen visar en positiv process med samband mellan höga PYD-poäng och det positiva utfallet deltagande, och en negativ process med låga PYD-poäng som leder till negativa utfall som riskbeteenden och depression.

Resultaten talar alltså för att främjande insatser av denna typ kan ha både förebyggande effekter (minskat riskbeteende) och främjande effekter (ökat positivt deltagande). Slutsatserna är baserade på en mycket ung population, där riskbeteende är sällsynt, och i analyserna saknas dessutom kontroller för bakgrundsfaktorer.

Forskarna manar därför till viss försiktighet i tolkningen av resultaten men menar ändå att de ger visst stöd för en främjande ansats och de menar att beslutsfattare och andra bör ta med detta i sin planering av ungdomsprogram. Man bör i större utsträckning planera när man ska fokusera på förebyggande respektive främjande och när en kombination av de båda är på sin plats. Man bör även överväga i vilka lägen man ska försöka reducera problem och i vilka lägen man ska försöka förbereda unga för att bidra till sin egen och andras utveckling.

När ska olika insatser kombineras? Vilka förutsättningar behövs för att ta fram det bästa ur ungas engagemang? När i ungas utveckling är olika insatser lämpliga? För vilka ungdomar? Hur skiljer det sig för dem som bor i olika i bostadsområden och som har olika andra förutsättningar? Sådana frågor ser forskningen kring positiv ungdomsutveckling som centrala för finansiärer, påskyndare och beslutsfattare att ta ställning till och för den fortsatta forskningen inom fältet att analysera vidare (Jelcic et al. 2007).

Joseph Mahoney, Håkan Stattin med flera – Kritik mot de svenska fritidsgårdarna

Samtidigt som tankarna kring Positive Youth Development utvecklats i USA har de svenska fritidsgårdarna fått utstå hård kritik i ett antal artiklar från en grupp forskare med koppling till Örebrouniversitet (se till exempel Mahoney et al. 2001, Mahoney et al. 2004). De svenska fritidsgårdarna beskrivs som raka motsatsen till de ideal som lyfts fram inom den amerikanska forskningen. De saknar struktur och individuell kompetensutveckling. Den främsta kritiken har att göra med att de samlar ungdomsgrupper som befinner sig i olika skeden av en avvikande karriär under ett och samma tak utan kompe-

tent ledarskap. Forskarna menar att det visserligen finns variationer men att i det stora hela har de svenska kommunala fritidsgårdarna fungerat på det här sättet sedan slutet av 1960-talet.

Mahoney et al. har följt alla de 498 ungdomar i Örebro som 1968 var 13 år och själva i enkäter uppgav hur ofta de besökte någon av stadens fritidsgårdar till vuxen ålder. Dessutom svarade föräldrar och lärare på frågor om ungdomarnas uppträdande, familjens socioekonomiska status och liknande. Ungdomarna uppgav även vilka de helst umgicks med. De fick dessutom göra test för att mäta akademiska prestationer. Materialet kompletterades med uppgifter om registrerad och mer allvarlig brottslighet. Forskarna har haft möjlighet att följa ungdomarna under 20 års tid. Resultaten måste betecknas som mycket nedslående för fritidsgårdarna och dess besökare. Huvudresultaten visar att fritidsgårdarna ofta lockar till sig besökare med mångfasetterade problem och att de som besöker fritidsgårdarna har betydligt högre brottslighet än jämförbara grupper som inte besökt gårdarna. Resultaten pekar på att fritidsgårdarna faktiskt lyckas nå en mer utsatt grupp, men att de inte lyckas bidra till en positiv utvecklingsprocess. Tvärtom förvärras problemen för besökarna.

I en senare artikel har forskarna följt ett annat urval i samma stad under en annan tid. I den undersökningen följdes 1 163 åttondeklassare i Örebro län under två år, 1999 och 2000. Undersökningen bygger helt och hållet på självrapporterade uppgifter om fritidssysselsättning, attityder till skolan, avvikande beteende, brottslighet, relationer till skola och föräldrar (Mahoney et al. 2004). Syftet med undersökningen var att undersöka de svenska fritidsgårdarnas roll i en negativ utvecklingsprocess som beskrivs på följande vis:

1. Fritidsgårdarna lockar till sig besökare som har tidigare beteendeproblem och negativa erfarenheter från andra vuxenledda strukturerade verksamheter och omständigheter (till exempel familj och skola).

2. Denna selektionsprocess leder till en anhopning av ungdomar med avvikande beteende på fritidsgårdarna.

3. Ansamlingen av ungdomar med avvikande beteende leder till en ökning av avvikande beteende bland fritidsgårdarnas besökare.

Forskarna är alltså även i denna studie kritiska till de svenska fritidsgårdarnas verksamhet, men samtidigt nyanserar de kritiken i undersökningen genom att specificera synpunkterna till att särskilt gälla det mindre antal fritidsgårdar med särskilt hög andel besökare med avvikande beteende. Resultaten tydliggör behovet av att motverka tendenser som gör att vissa fritidsgårdar blir överrepresenterade av ungdomar med problembeteenden (Mahoney et al. 2004, s.559).

Leon Feinstein, John Bynner och Kathryn Duckworth – Fritidsmiljöer och deras effekter på framtida exkludering

En engelsk forskargrupp ledd av pedagogen Leon Feinstein var inriktad på att hitta exkluderande effekter som en följd av deltagande i fritidsaktiviteter. De använde sig av ett longitudinellt datamaterial för att följa 16-åringar tills de nått 30 års ålder. De hade även tillgång till en lång rad bakgrundsinformation som gjorde det möjligt att kontrollera skillnader i olika gruppers intresse för att delta i utbildning, deras föräldrars och lärares bedömning av deras beteende, uppgifter om kamratkrets och umgänge, studieframgångar, familjefunktioner,

inkomster och social klass (Feinstein et al. 2005). Forskargruppen påpekade att även om de hade tillgång till en mängd kontrollvariabler så finns det anledning att vara försiktig i tolkningen av resultaten. De resultat som de särskilt lyfter fram liknar dock de som den utvecklingspsykologiska forskningen kring de svenska ungdomsgårdarna kom fram till:

De som går på fritidsgårdar har sämre utfall som vuxna avseende social exklusion mätt på flera olika vis, även vid kontroll för många olika bakgrundsfaktorer. Bland dem med liknande beteende vid 16 års ålder, liknande framgång, ambitioner och kognitiv förmåga vid 10-års ålder, bland andra faktorer, så var det mindre troligt att de som gick på fritidsgårdar hade studieframgångar och mer troligt att de begick brottsliga handlingar än de som inte gick på gårdarna. För de som deltog i andra typer av aktiviteter vid 16 års ålder gällde det motsatta.

(Feinstein et al. 2005 ii)⁵

Forskargruppen kom alltså fram till negativa resultat för dem som deltog i de engelska fritidsgårdarna. De är samtidigt försiktiga med att dra alltför långtgående slutsatser från dessa resultat, eftersom de kan utgöra effekter av en långvarig och komplicerad selektionsprocess, men menar att även om forskningen inte förmår att fånga hela denna selektionsprocess så kvarstår resultaten att de engelska fritidsgårdarna inte förmådde att bryta den negativa utvecklingsprocess som var dess huvudsakliga målsättning att rå på.

Utöver detta huvudresultat studerade forskarna även effekterna av deltagande i andra ty-

per av fritidsaktiviteter. Flera av dessa uppvisade mer positiva resultat bland 30-åringarna. Som väntat, med utgångspunkt i deltagarnas sociala bakgrund, skolprestationer och familj, så lyckades till exempel scouterna, kyrkan och mer skolbaserade fritidsaktiviteter att bidra till en positiv utvecklingsprocess. Ett resultat som forskarna särskilt lyfter fram är att deltagande i idrott och så kallade community centers⁶ verkar ha förutsättningar att bryta effekterna av en negativ uppväxtmiljö. Dessa aktiviteter kunde attrahera ungdomar med olika socioekonomisk bakgrund och detta ser forskarna som en viktig delförklaring till att de klarade att bryta den negativa utvecklingsprocessen. Både idrott och community centers attraherade deltagare från alla socioekonomiska grupper och bidrog därmed till en plattform för möten över klassgränserna. Det kan vara en bidragande faktor till de goda resultaten.

Forskargruppen menar att valet av fritidsaktiviteter har stor betydelse för hur unga kommer att utvecklas som vuxna. De påpekar att den politiska utmaningen är att försöka finna fritidsaktiviteter som attraherar de unga som är i störst behov av dem men som samtidigt inte förvärrar deras situation. Det finns en påtaglig risk att de som redan är på god väg in i en exkluderingsprocess väljer fritidsaktiviteter med lägre grad av vuxeninsyn och struktur, vilket påskyndar deras negativa utveckling. De som kommer från mer gynnsamma förhållanden väljer andra mer strukturerade fritidsaktiviteter, som till exempel scouterna och kyrkan ordnar, vilket påskyndar deras positiva utveckling. Utmaningen är att finna aktiviteter eller kontexter som både attraherar unga i riskzonen och bidrar till positiv utveckling (Feinstein et al. 2005).

Samhällsarbete och empowerment – att främja utsattas röst

Samhällsarbete är i huvudsak ett passerat kapitel inom det sociala arbetet men bland fritidsledare tycks denna typ av arbete alltjämt vara en viktig inspirationskälla. Empowerment och samhällsarbete har det gemensamt att båda perspektiven uppmanar till eftertanke om maktrelationer och aktivt eftersträvar att lyfta fram utsatta grupperas röst. För dem som jobbar inom kommunal verksamhet kan detta uppfattas som motsägelsefullt eftersom de lätt hamnar i diskussioner om på vems sida de egentligen står. Vad händer om ungdomarnas intressen kolliderar med statens/kommunens? Även om man kan diskutera föreningslivets beroende av staten så är inte denna intressekonflikt lika uttalad när det gäller det samhällsarbete som utförs inom civilsamhället.

Kenneth Sundh och Päivi Turunen med flera – Social mobilisering

Det sociala samhällsarbetet i Sverige kopplas ofta samman med vänstervägen under 1970-talet och ses som en följd av 1960-talets vänsterradikala uppvaknande med studentrevolterna, kvinnorörelsen och miljörelsen. Titeln på en av de böcker, som publicerades under denna period, säger en hel del om hur socialarbetarna uppfattade sin roll:

... revolution på tjänstetid ... – Om ett samhällsarbete i Aspudden (Ahlberg et al. 1976).

Det var socialarbetarens uppgift att fungera som utsatta grupperas advokat, uppmantra och stödja deras motstånd mot de rådande strukturella förhållanden som höll dem nere och det var även socialarbetarnas uppgift att framföra

krav på förändring till makthavare och i den offentliga debatten (Olsson 1995). Detta är uppgifter som annars brukar förknippas med civilsamhällets organisationer. Den tidiga entusiasmen stötte emellertid på problem. Projekten höll inte vad de lovade. Makthavarna backade när alltför besvärliga krav ställdes och samhällsarbetarna fick rykte om sig att vara bråkmakare. Socialtjänsten svängde från att ha prioriterat strukturella åtgärder till att fokusera på mer individuella insatser och behandlingsmetoder (Lindholm 1995). Såväl Olsson som Lindholm menar dock att även om samhällsarbetet inte längre kan beskrivas som socialtjänstens stora och omdiskuterade metod så har det inte helt försvunnit. Bland annat har fritids- och föreningslivet tagit större ansvar med utgångspunkt i fritids- och ungdomsgårdar (Olsson 1995).

Forskaren i socialt arbete Matts Mattsson beskriver även det så kallade *Ej till salu-projektet* som ett viktigt samhällsarbete under 1980-talet. Ungdomsstyrelsens föregångare Statens ungdomsråd var en av de drivande parterna bakom detta, och nyckelordet var delaktighet. I rapporteringen kring projektet fick framförallt fritidssektorn och ungdomsorganisationerna en avgörande betydelse för utvecklingen av den lokala demokratin. Mattsson följde den del av projektet som genomfördes i Råslätt, ett miljöprogramsområde i utkanten av Jönköping. Enligt den utvärdering som genomfördes var projektet rätt misslyckat, eftersom det bland annat inte medverkade till ökad delaktighet bland barn och unga (Mattson 1995). Andra problem uppstod på grund av motsättningar mellan myndighetsrollen och folkrörelseförankringen bland den engagerade personalen, vilket ledde till svårigheter att avgränsa projektet och till olika uppfattningar om vilken typ av initiativ

som en samhällsarbetare kan och bör ta. Hur pass engagerad bör projektledaren vara? Ska man se samhällsarbetet som ett livsprojekt bedrivit av eldsjälur eller som ett rationellt planeringsarbete inom givna ramar? Denna typ av frågor är återkommande i beskrivningen av Ej till salu-projektet liksom i flertalet beskrivningar av liknande projekt.

Sociologen Sören Olsson sätter fingret på ett viktigt problem för samhällsarbetet i antologins slutkapitel när han skriver:

Det är viktigt för ett fortsatt samhällsarbete att göra upp med idén om den lokala gemenskapen
(Olsson 1995, s.312, kursiv i original).

Grannskapsarbetet kom bara att engagera begränsade grupper i förorten eller stadsdelen. Det fanns visserligen en del som var beredda att satsa på gemenskapen – men de var inte många. Och kraven stötte bort. Det kändes för folk när de tillfälligtvis besökte projektets lokaler: man borde bidra med något själv. Här låg också de stora besvikelser som många grannskapsarbetare upplevde. Varför kommer inte folk, varför ställer inte fler upp? Gemenskapsideologin gjorde ibland också att man inte kunde eller ville se motsättningar bland de boende. /.../ Också litteraturen om samhällsarbete, och i synnerhet grannskapsarbete, tyngs ned av dessa föreställningar om lokal gemenskap som utgångspunkt och mål i arbetet
(Olsson 1995, s.312).

Olsson pekar även på ett socialpolitiskt dilemma som blir centralt för olika typer av mobiliseringsinsatser. Den som försöker mobilisera människor gör anspråk på att veta vad

andra människor vill och behöver. Den som väljer att inte agera tycks å andra sidan stillatigande se på när folk far illa (Olsson 1995, s.323–324).

Boken innehåller också en definition av samhällsarbete skrivet av Alf Ronnby som är en av dem som varit med sedan 1970-talet:

De vidare målen, som ofta föresvävar samhällsarbetare, gäller vanligen strävan att skapa ett demokratiskt samhälle, där medborgarna på bred front deltar i samhällets olika styrelseformer och verksamheter, för att få ett aktivt inflytande över sina livsvillkor. Under detta aktiva deltagande i samhällslivet antas människorna utvecklas till aktiva, kunniga, medvetna, kompetenta och kreativa samhällsmedborgare. Detta i sin tur förväntas lägga grunden för en fortsatt demokratisk utveckling av samhället och åstadkomma välfärd och social rättvisa (Ronnby 1995, s.80).

Verner Denvall – För samhällets bästa

Forskaren i socialt arbete Verner Denvall skriver i sin avhandling *För samhällets bästa* (1994) om socialtjänstens medverkan i samhällsplaneringen. Samhällsarbetets rötter finns bland annat i så kallade settlements som bildades i London i slutet av 1800-talet. I Stockholm startades Birkagården 1912, en hemgård som uppfattas som föregångare till dagens fritids- och ungdomsgårdar. I mitten av 1960-talet växte grupper och organisationer fram som strävade efter att demokratisera och effektivisera det politiska systemet.

Det gällde att i solidaritet med förtryckta grupper bistå med expertkunskaper ...
(Denvall 1994, s.57).

Saul Alinsky och Paolo Freire blev viktiga inspirationskällor. Undervisning i samhällsarbete startades på socialhögskolorna mot slutet av 1960-talet. Socialarbetarna såg som sin uppgift att företräda svaga grupper, men det visade sig inte så lätt eftersom ett lokalsamhälle lätt sönderfaller i ett antal mindre grupper med skilda intressen. Vem ska man företräda då? Det blir lätt så att de professionella företrädarna trots sina föresatser ser sig själva som experter och att det är de som har insikt i de verkliga problemen. En viktig drivkraft bakom samhällsarbetet var motstånd mot det traditionella sociala arbetets individualiserande drag. Syftet var att arbeta proaktivt eller förebyggande på strukturell nivå så att behovet av individuella tjänster riktade till enskilda klienter kunde minskas (Denvall 1994, s.69).

Ole Petter Askheim, Bengt Starrin med flera – Empowerment i teori och praktik

Grundläggande för allt empowermenttänkande är att man har en positiv grunduppfattning om människan: Om man bara skapar rätt förhållanden så är alla människor kapabla att veta sitt eget bästa och handla efter det (Askheim 2007, s.19).

Enligt Ole Petter Askheim, hälso- och socialforskare vid högskolan i Lillehammer, finns det framför allt fyra sätt att se på empowerment. Man kan uppfatta empowerment som ett sätt att försöka etablera motmakt mot befintliga maktstrukturer, som en kritik av välfärdsstaten utifrån en marknadsorienterad synvinkel, som en terapeutisk position eller som ett försök till dold liberal styrning av autonoma individer.

Som försök att etablera motmakt är det viktigt för dem som leder verksamheten att hos individen eller gruppen skapa medvetenhet om förhållandet mellan deras egen situation och de samhälleliga förhållanden, som påverkar denna, och att visa att den enskilda individen inte är ensam om sina problem:

Utgångspunkten är ... att stärka individerna och grupperna på ett sådant sätt att de får kraft att ändra de villkor som gör att de befinner sig i en svag och maktlös position. Det handlar om att få igång processer, aktiviteter osv. som kan förstärka deras självkontroll, vilket i praktiken handlar om att människor får större självförtroende, bättre självbild, större kunskaper och färdigheter (Askheim 2007, s.20).

Inom den tradition, som fokuserar på kritik av välfärdsstaten från marknadsorienterat håll, finns inte denna starka fokusering på att medvetandegöra individer eller grupper utan här gäller det mer att undanröja hinder för mångfald och konkurrens. Välfärdsstaten uppfattas som en alltför byråkratisk institution som tenderar att omyndigförklara individen och frånta henne både initiativ och ansvar. Målet blir därför att inskränka statens handlingsutrymme och i stället införa marknadsmodeller:

Genom marknadsreglering av förhållandet mellan utbud och efterfrågan kan det utvecklas tjänster som är brukarorienterade och av hög kvalitet. De tjänster som kan tillfredsställa brukarnas behov kommer då att överleva; de som inte gör det kommer inte att förtjäna att leva kvar (Askheim 2007, s.23).

Askheim hänvisar till Aron Antonovskys teorier kring begreppet KASAM när han diskuterar empowerment som terapeutisk hållning (se nästa avsnitt för en utförligare diskussion om KASAM). Inom denna position uppfattas det som viktigt att klienten/brukaren ska bistås och hjälpas till insikt om sin situation. Terapeutens uppgift är att hjälpa brukaren/klienten så att hon eller han kan utveckla en tro på sin förmåga att bemästra sin situation och finna lösningar som passar utifrån individuell synvinkel:

En huvudpoäng är att ändra expertens roll från att vara styrande till att vara en samtalspartner på jämställd fot med den hjälpbehövande. Brukarkunskap och fackkunskap ska jämföras. Och fackmannen ska vara orienterad mot den enskilda hjälpbehövandes resurser, inte mot problem och brister. Den bemästringsorienterade terapin ska präglas av ett 'samarbets- och lösningsinriktat samtal' (Askheim 2007, s.27).

Den fjärde hållningen, empowerment som liberal styrningsstrategi, utgör främst en kritik mot särskilt de andra och tredje sätten att se på empowerment, men även mot den första, mer radikala varianten. Med inspiration från Foucault uppfattas olika empowermentstrategier som en förtäckt form av liberal styrning av mänskligt beteende och inte alls som någon hjälp till frigörande och motkraft:

Klienten framställs som en person utan vetenskap om sina faktiska möjligheter, och det sociala arbetets uppgift blir att lägga fram för klienten det vetande som är nödvändigt för att han ska kunna träffa självständiga och realistiska val. Önskemål som pe-

kar i riktning mot t.ex. stärkta sociala nätverk, utbildning, arbete och så vidare tas gärna som uttryck för den utstöttes vilja, medan detta i mindre grad gäller för utsagor som pekar i andra riktningar (Askheim 2007, s.30).

Forskaren i socialt arbete Rolf Rönning är inne på samma tankebana i sitt antologikapitel när han skriver:

... svaga grupper som önskar mer makt kan svårligen ... få det utan att någons makt försvagas. Bilden är emellertid inte helt entydig; inte minst på individnivå kan en person öka sin makt över den egna situationen utan att andra förlorar något (Rönning 2007, s.35).

Det undantag Rönning syftar på i citatet är att en individ kan öka sin känsla av makt utan att andra förlorar i makthänseende. Det kan också vara så att enskilda individer i högre grad kan bemyndigas att fatta egna beslut om sin egen situation som visserligen innebär att någon måste lämna ifrån sig makten men att detta gäller ett område som egentligen inte berör dem som behöver släppa ifrån sig makten och som troligen även leder till bättre resultat för alla. Ett exempel är att klienter själva får välja behandlingsinriktning och liknande.

Rönning hänvisar även till amerikansk forskning som visar att det finns en obalans i empowermentarbetet bland socialarbetare på så sätt att de oftare prioriterar mikronivån på bekostnad av makronivån (Rönning 2007, s.43). För ett framgångsrikt empowermentarbete måste man vara noggrann med att det individuella och strukturella arbetet går hand i hand. Han menar att socialarbetarna borde er-

känna sina dubbla roller som innebär att de samtidigt ska kontrollera och hjälpa sina klienter. De kan inte bortse från någon av dessa yrkesroller utan borde i stället reflektera över dem och tydliggöra både för sig själva, klienterna och andra att de båda rollerna samexisterar och att det är viktigt att samarbeta med klienterna inom vissa givna ramar men att de inte kan samarbeta fullt ut i samtliga frågor.

Sociologen Bjarne Övrelid beskriver i sitt antologikapitel problemen med att empowermentbegreppet tenderar att skapa skenbara förenklade motsättningar mellan olika begrepppar som självständighet–paternalism och tvång–frihet. I själva verket finns det inget fullständigt tillstånd av tvång eller frihet utan de intressanta frågeställningarna uppstår i gränsmarkerna mellan de olika extremerna. Dikotomierna är skapade för att rättfärdiga interventioner från välvilliga hjälpare som tror sig genomskåda sakernas verkliga tillstånd och uppfatta sig stå på de utsattas sida. Övrelid hänvisar till Foucault och menar att empowermentambitionerna närmast kan liknas vid den moderna statens styrning av medborgarna.

Staten styr inte genom direkt intervention utan genom att lägga till rätta för självstyre: den enskilda får ansvaret att forma sig själv och förverkliga sig själv, men inom ramarna av ideal, program, kunskapsformer och teknik som definieras av experter (Övrelid 2007, s.52).

Forskaren i psykosocial medicin Hugo Westerlund skriver i boken utifrån sina erfarenheter i föreningen *Det finns bruk för alla* som startades i syfte att stödja alla som saknar arbete eller som inte klarar ett ordinarie arbete. Föreningen lyckades uppfylla syftet men lyckades

mindre bra i sina försök till kollektiv mobilisering:

Individuell empowerment är inte detsamma som kollektiv mobilisering, men de två typerna av empowerment är relaterade till varandra. Maktlösa, svaga och marginaliserade människor blir ofta isolerade och vill ogärna torgföra sin upplevda förnedring. Genom att de blir del i ett kollektiv, inte minst i en social rörelse där människor kämpar för sina rättigheter, kan de bryta denna isolering och handlingsförlamning. Tillsammans med andra kan individen känna sig starkare och uppleva stolthet i själva kampen, som utgör en motkraft mot skamkänslor, vanmakt och därmed också klientifiering (Westerlund 2007, s.95, med hänvisning till Starrin 1997).

Slutsatserna efter Westerlunds mångåriga engagemang är dock mindre hoppgivande på strukturell nivå. Han menar att empowermentstrategier har större utsikter att lyckas på individuell nivå och bland grupper som befinner sig i utsatt position. De märker av även en liten förbättring – medan han saknar svar på hur man ska lyckas med empowerment på ett kollektivt plan.

I bokens slutkapitel försöker Ole Petter Askheim och Bengt Starrin summera den tjocka antologins slutsatser. Bland annat skriver de att socialarbetarna befinner sig i en konflikt mellan lojalitet gentemot brukarna och gentemot den förvaltning och myndighetsstruktur de arbetar inom.

Många gånger vill kanske socialarbetaren hjälpa men kan inte på grund av regler, förordningar, besparingskrav och informella normer (Askheim och Starrin 2007, s.209). Även de är

inne på att socialarbetarna bör bli mer medvetna om sina egna begränsningar och sin roll inom de myndigheter där de är verksamma. De pekar bland annat på dilemman som det sociala arbetet står inför och som tycks mer eller mindre olösliga. Hur gör man med en klient som är på väg att supa ihjäl sig men som tror sig kunna sluta själv? Hur gör man med en pensionär som inte vill ha någon vård men som inte kan klara sig själv?

De uppmärksammar även att det i bokens bidrag ofta talas om gemenskapens betydelse för individens empowermentprocess. Individens maktlöshet kan brytas med hjälp av kollektiva ansträngningar. Detta betraktelsesätt står i stark kontrast mot dagens mer individbaserade sociala arbete där fokus ligger på samspelet mellan klienten och den enskilda behandlaren. Den enskilda klienten anses behöva fast struktur, kontroll och övervakning för att kunna realisera sin individuella frihet på rätt sätt. Om hon inte gör det kan tvångsåtgärder bli aktuella.

En viktig utmaning för professionella som vill arbeta enligt empowermentperspektiv är därför också att förstärka band och allianser med intressegrupperingar och organisationer bland brukarna (Askheim och Starrin 2007, s.210).

De vill inte helt överge empowermenttanken men tycks förespråka en mer begränsad ansats där empowermenttiden mer kan liknas vid ett personligt förhållningssätt hos myndighetspersoner, vilket kan användas för att reflektera över förhållanden som annars tas för givna.

... Det finns likväl ett handlingsutrymme för ett empowermentbaserat socialt arbete. Detta utrymme förutsätter tillämpandet av en slags strategisk olydnad som innebär att man så långt som det är möjligt aktivt vågar argumentera för sin och klientens och/eller brukarens sak. Ett empowermentbaserat arbetssätt söker de handlingsalternativ, beprövade och oprövade, som kan ge utrymme för ett välfärdsarbete som förmår mobilisera både människor och materiella resurser i kampen om människovärde och respekt (Askheim och Starrin 2007, s.212).

Att arbeta med det friska hos utsatta grupper

Sociologen Aaron Antonovsky uppfattade det som ett paradigmskifte när han började ställa frågan: Vad främjar hälsa? I stället för att leta efter orsakarna till sjukdom, ohälsa och annat elände borde vi oftare fråga oss vad som ligger bakom hälsans mysterium. Vad leder fram till ett gott liv? Även om frågan utgör ett brott mot tidigare forskning så är det samtidigt tydligt att Antonovsky befinner sig inom ett traditionellt sätt att tänka när det gäller att leta efter samband mellan orsak och verkan. På samma sätt befinner sig resiliensforskarna inom ett traditionellt forskningssammanhang när de letar efter faktorer som bidragit till en god uppväxt trots svåra omständigheter. De har vänt på frågan men använder samma tillvägagångssätt för att svara på den.

Aaron Antonovsky – Hälsans mysterium

Aron Antonovsky var medicinsk sociolog och en av de teoretiker som ofta nämns i samband med ett främjande perspektiv framför allt inom folkhälsoområdet. Redan 1979 formulerade

han sina tankar kring begreppet Känsla av sammanhang förkortat KASAM (Antonovsky 1979). Men främst har hans bok *Hälsans mysterium* (1991) hjälpt till att sprida begreppet. Boken används som kurslitteratur och begreppet KASAM har nått stor uppmärksamhet genom bland andra Statens folkhälsoinstitut (se till exempel Hagström et al. 1998).

Antonovsky menade själv att det viktigaste han kunde bidra med var att ställa nya tankeväckande frågor och hans budskap var att vi oftare borde ställa oss den salutogenetiska frågan i motsats till den patogenetiska. Vi borde komplettera den befintliga forskningen genom att också undersöka hälsans ursprung:

Utifrån ett patologiskt synsätt försöker man förklara varför människor blir sjuka, vad det är som gör att de hamnar i en viss sjukdomskategori. Utifrån ett salutogenetiskt synsätt (som fokuserar på hälsans ursprung) ställer man en helt annan fråga: varför hamnar människor vid den positiva polen i dimensionen hälsa–ohälsa ... (Antonovsky 1991, s.12)

Antonovsky menade att varje person vid varje tillfälle befinner sig någonstans på en skala mellan två ytterligheter. Vi är aldrig rakt igenom sjuka eller friska, alltid är det nåt:

Vi kommer alla att dö. Och vi är alla, så länge det finns minsta liv i oss, i någon bemärkelse friska (Antonovsky 1991, s.24).

Antonovsky efterfrågade också ett vidare sätt att uppfatta sjukvårdens patienter och deras problem. Klinikern bör inte enbart se till patientens diagnostiserade sjukdom utan bör försöka analysera patientens sammansatta livssituation för att kunna hjälpa denne till ett friskare liv.

Det är inte bara fråga om att operera en knäskada, bota en astmasjuk eller liknande utan man bör även fråga sig hur patientens livssituation ser ut i sin helhet. Det salutogenetiska tänkandet riktar uppmärksamheten mot dem som det går bra för trots svåra omständigheter och de är oftast i majoritet även i riskpopulationer. Ett exempel som Antonovsky själv nämner är att forskningen visat att deprimerade löper dubbelt så stor risk att dö i cancer som icke deprimerade, vilket i och för sig är alarmerande och påkallar vidare forskning. Men samtidigt poängterar Antonovsky att det är en stor majoritet av de deprimerade som inte avlider. Det salutogenetiska synsättet kan komplettera det traditionellt patologiska genom att fråga vad det var som gjorde att det gick bra för dem som klarade sig. Det är ändå det som är det vanligaste utfallet.

Det salutogenetiska synsättet kan även bidra med att flytta fokus från sökandet efter enkla lösningar på sammansatta problem genom att bekämpa enskilda stressorer förklara som antas ligga bakom vart och ett av problemen. Antonovsky menade att detta sökande är ett förenklat och dåligt underbyggt tankesätt. Det salutogenetiska tänkandet öppnar för möjligheten att vissa stressorer till och med kan vara hälso-befrämjande för vissa individer i vissa situationer.

Men det är kanske det svar som Antonovsky ger på den salutogenetiska frågan som framför allt har fått stor spridning. Individer eller grupper av individer med en högre Känsla av sammanhang (KASAM) klarar sig enligt Antonovskys teori bättre än andra, allt annat lika. Antonovsky utarbetade även ett frågeformulär med 29 frågor som skulle användas för att mäta graden av KASAM (Antonovsky 1991, bilaga, s.227).

KASAM är i stor utsträckning ett kognitivt begrepp. Det handlar om hur en person bedömer, hanterar och agerar utifrån stimuli. En persons

KASAM byggs upp av tre relaterade komponenter – begriplighet, hanterbarhet och meningsfullhet – och det definieras på följande vis:

Känslan av sammanhang är en global hållning som uttrycker i vilken utsträckning man har en genomträngande och varaktig men dynamisk känsla av tillit till att (1) de stimuli som härrör från ens inre och yttre värld under livets gång är strukturerade, förutsägbara och begripliga, (2) de resurser som krävs för att man skall kunna möta de krav som dessa stimuli ställer på en finns tillgängliga, och (3) dessa krav är utmaningar, värda investering och engagemang (Antonovsky 1991, s.41, kursivering i original).

En persons KASAM utvecklas i samspelet med föräldrar och andra närstående, framförallt under barndomen och fram till ung vuxen ålder. Därefter krävs omvälvande förändringar för att förändra den:

Det är min bestämda uppfattning att KASAM bör betraktas som en stabil, varaktig och generell hållning till världen som utmärker en person genom hela vuxenlivet, såvida det inte sker genomgripande, bestående förändringar i hans eller hennes livssituation (Antonovsky 1991, s.220).

Antonovsky gav tyvärr inte mycket hopp till människor som arbetar med stöd och rehabilitering:

Utan mycket betydande, ganska radikala förändringar i de institutionella, sociala och kulturella miljöer som formar människors livserfarenheter, är det en utopi att förvänta sig att ett möte, eller till och med

en serie av möten, mellan en klient och en behandlare kan förändra KASAM i någon nämnvärd omfattning. Ens hållning till världen, formad under årtiondens lopp, är ett alldeles för djupt rotat fenomen för att kunna förändras i sådana möten (Antonovsky 1991, s.155).

Antonovsky skrev att rehabiliterande personal kan hjälpa personer som drabbats av en plötslig kris att snabbare återhämta sin KASAM, och detta är inte att ringakta, men förutsättningarna för att mer permanent höja en individs, eller grupp, KASAM är betydligt mer begränsade. Det skulle kräva alltför stora förändringar och med osäkert resultat. Han menade dock att det finns lovande exempel, där behandlaren under långa tider har omfattande kontroll över klientens livssituation, men att detta ännu inte, när boken publicerades, var ett tillräckligt utforskat område. Samtidigt varnade Antonovsky också för en övertro på hälso- och sjukvårdssystemens förmåga att främja hälsa och förebygga sjukdomar. Det salutogenetiska perspektivet riskerar att leda till en ohejdad expansion av insatser för att främja hälsa, eftersom det inte finns någon gräns för vad som bör beaktas i analysen av patientens situation:

Jag är fullt medveten om att en konsekvens av det salutogenetiska synsättet för den institutionella organisationen av ett samhälls hälso- och sjukvårdssystem är risken av en oändlig expansion av social kontroll i händerna på dem som dominerar detta system ... (Antonovsky 1991, s.32).

Antonovsky hade själv inget svar på hur man skulle komma runt detta problem.

Emily Werner och Ruth Smith

– Att växa mot alla odds

En longitudinell undersökning som ofta citeras genomfördes bland den understundom hårt prövade befolkningen på den Hawaiiiska ön Kauai, där 489 barn följdes från födseln till 40 års ålder. Undersökningen påbörjades 1955, då deltagarna föddes, och resultaten har rapporterats allt efter som (se till exempel Werner et al. 1971, Werner & Smith 1977, Werner & Smith 2001). De två psykologerna Emily Werner och Ruth Smith följde hur biologiska och psykosociala riskfaktorer, negativa livshändelser och skyddande faktorer påverkar utvecklingen till vuxen ålder. Efterhand som undersökningen fortskred koncentrerades undersökningen mer och mer på den grupp som trots olika biologiska och psykosociala risker klarade sig bra (Werner & Smith 2001).

Analyserna kretsar kring dem som trots en dålig start i livet lyckades ta sig ur sina problem, men det finns även en hel del resultat om dem som det gått sämre för. Sådana resultat kontrasteras genomgående mot dem med liknande förutsättningar som det gått bättre för. På ett ställe i boken beskriver Werner och Smith till exempel att det finns en liten grupp i materialet som står för majoriteten av brottsligheten som vuxna, att dessa påbörjade sin kriminella karriär tidigt, hade problem redan i skolan, bedömdes som bråkiga av föräldrar och lärare, växte upp i hem utan mor eller far, hade brustna äktenskap och att denna grupp även rymmer dem som i vuxen ålder misshandlade sina fruar och barn.

Sammantaget lyckades Werner och Smith med hjälp av enkla statistiska analyser att korrekt klassificera 83 procent av männen med problem i 40-årsåldern och 94 procent av männen med god anpassning i samma ålder. De använde i

dessa analyser olika riskfaktorer för att klassificera problemgruppen och skyddsfaktorer för att klassificera dem som klarade sig bra trots risker (Werner & Smith 2001, s.149 och 158).

Ett viktigt budskap från Werners och Smiths forskning är att det finns öppningar senare i livet för dem som växt upp med problem. Även om Werner och Smith, liksom många andra, lägger stor vikt vid de tidiga, formativa åren och relationer inom familjen, så visar de att det förekommer brott mot en destruktiv livsstil så sent som i 40-årsåldern. Deras analyser visar även att de flesta högriskungdomar som utvecklade svåra anpassningsproblem i tonåren hade återhämtat sig i vuxen ålder. Detta gällde i synnerhet kvinnor (Werner & Smith 2001, s.167).

Bland de mest potenta krafterna bakom positiva förändringar hos dessa högriskungdomar i vuxen ålder var att de fortsatte sin utbildning; utbildning och yrkesutbildning inom det militära; giftermål med en stabil partner; religiös omvändelse som krävde aktivt församlingsarbete; återhämtning från en livshotande sjukdom eller olycka; och – till en mycket lägre grad – psykoterapi (Werner & Smith 2001, s.168).

Forskarna menar att psykoterapi enbart fungerade för cirka fem procent av dem med psykiska problem och dessa personer tenderade att ha högre utbildning och vara mer lagda åt introspektion än gruppen som helhet. Majoriteten litade mer till medicinering än till samtalsterapi. Generellt rankades professionell hjälp mycket lägre än hjälp från släktingar, vänner, mentorer och andra mer informella stödgivare (Werner & Smith 2001, s.169).

Werner och Smith delar upp olika skyddsfaktorer efter om de härrör från individuella egenskaper, från familjen eller från det övriga samhället. En individuell skyddsfaktor som författarna särskilt betonar är att personen i fråga uppfattar livet som meningsfullt och att det går att ta sig vidare. De som lyckades etablera sig som vuxna hade en påtagligt starkare känsla av att de själva kunde påverka sina omständigheter när de var i 18-årsåldern (så kallad locus of control) (Werner & Smith 2001, s.151).

Skyddsfaktorer inom familjen rymmer sådant som att komma från en familj med färre än fyra barn, att mamman var äldre, hade högre utbildning och säkrare arbetsförhållanden, men även att bedömare uppfattat relationen mellan mor och barn som mer omhändertagande och att barnet kände sig säkrare som en familjemedlem ända upp i 18-årsåldern (Werner & Smith 2001, s.152).

I det övriga samhället nämns framför allt tillgången till surrogatföräldrar som en viktig skyddsfaktor, till exempel mor- och farföräldrar, släktingar, grannar, ungdomsledare och medlemmar i kyrkliga grupper. Dessa stödpersoner kan bytas ut under livscykeln, och bland de äldre återfinns exempelvis arbetskamrater och vänner (Werner & Smith 2001, s.153).

Werner och Smith påpekar sammanfattningsvis att forskningen kring resiliens och skyddsfaktorer visar att skyddsfaktorer som främjar resiliens och återhämtning har en mer generell betydelse för en positiv utveckling än vad riskfaktorer och traumatiska livshändelser har för att förklara en negativ utveckling:

De skyddande processer som skapar resiliens har nu demonstrerats bland barn från olika förhållanden och i många olika kontexter både i USA och i

Europa. De är tydliga exempel på 'framgångsrika' barn oavsett om de växer upp i gynnsamma eller ogynnsamma omgivningar... men de *har* en starkare prediktiv effekt bland dem som kommer från särskilt svåra förhållanden (Werner & Smith 2001, s.173, kursivering i original⁷).

Anne Inger Helmen Borge – Resiliens

Anne Inger Helmen Borge är en norsk utvecklingspsykolog som intresserat sig för resiliens. Hon hänvisar till den brittiska barnpsykiatrikern Michael Rutters definition:

Resiliens är processer som gör att utvecklingen når ett tillfredsställande resultat, trots att barnet har haft erfarenheter av situationer som innebär en relativt stor risk att utveckla problem eller avvikelse (Rutter 2000, i Borge 2003, s.12).

Det är viktigt att notera att resiliens inte utgörs av något tillstånd utan att begreppet hänvisar till en resilient process. Resiliensforskningen är en utvecklingspsykologisk forskningsinriktning som till stor del bygger på longitudinella studier av barn som följts från mycket unga år och som valts ut på grund av att de tillhörde en grupp människor som levde under svåra sociala förhållanden (i en riskmiljö). Resiliensforskarna har inriktat sig på att se vad som utmärker den lilla grupp som trots risker vuxit upp till relativt väl fungerande män och kvinnor.

Resiliens är inte en särskild egenskap som vissa barn besitter och som skyddar dem från deras skadliga miljö. Resiliens ska förstås som någonting som uppstår i samspel mellan individuella egenskaper och den omgivande miljön och som sakta utvecklas i en dynamisk pro-

cess. Resiliensprocessen är alltid positiv och kan inte på något enkelt sätt läras ut till barn och ungdomar eftersom processen alltid är individuell. Den är också i jämförelse med det salutogena angreppssättet mer individuellt inriktad. Det salutogena perspektivet kan till exempel användas för att analysera sambandet mellan sociala skillnader och hälsa, medan resiliensforskningen alltid inriktas på att analysera skillnader mellan enskilda barn som lever under liknande förhållanden. Helmen Borge menar dessutom att resiliensforskningen (till skillnad mot Antonovskys KASAM-begrepp) har utvecklats särskilt för att förstå förhållandena bland barn och ungdomar vars kognitiva förmåga inte är direkt jämförbar med vuxnas.

Även om Helmen Borge poängterar att resiliensprocessen ska uppfattas som ett samspel mellan individ och miljö så finns det en tydlig inriktning på att lyfta fram personliga egenskaper som grundläggande för processen. Till exempel finns inom forskningstraditionen en viss framtidsförhoppning när det gäller att finna genetiska betingelser för resiliens. Det finns bland annat av denna anledning farhågor för att samhället ska ta alltför lätt på bekämpandet av risker, men så ska resiliensforskningen alls inte förstås enligt Helmen Borge. Budskapet är att samhället parallellt bör sträva efter att bekämpa risker och sträva efter att försöka stärka barns och ungas resiliens. Det ena behöver inte utesluta det andra.

Fyra mekanismer är enligt Helmen Borge verk samma för att skydda barn mot att utveckla psykiska problem (Borge 2003, s.40):

1. Reducera riskens genomslagskraft
2. Bryt negativa kedjereaktioner
3. Trygga och harmoniska familjeförhållanden och goda skolprestationer
4. Fortsatt utbildning, militärtjänst, partner och flytt.

Helmen Borge pekar på tre teoretiska modeller för att förstå resiliensprocessen (Borge 2003, s.45). Kompensationsmodellen innebär att brister inom ett område kan kompenseras av andra förhållanden. Missförhållanden i hemmet kan under vissa förhållanden och till viss del kompenseras av goda förebilder och sociala kontakter på annat håll, till exempel på fritidsgården eller i föreningslivet. Skyddsmodellen innebär att olika skyddsfaktorer kan bidra till resiliensprocessen, trots risker. Goda sociala nätverk kan till exempel bidra till social kompetens och ge ett ökat självförtroende vilket i sin tur kan utgöra ett skydd mot negativa spiraler. Den sista modellen, utmaningsmodellen, är kanske den mest kontroversiella tillsammans med idén om genetiska skillnader. Tanken är att utmaningar och nederlag som övervinns kan bidra positivt till resiliens. Har man till exempel varit utsatt för någon typ av motgång i skolan och lärt sig att hantera detta på ett bra sätt så kan man kanske använda dessa erfarenheter när man står inför en liknande svårighet och övervinna även denna. På så sätt kan övervunna svårigheter bidra till att utveckla stresstålighet och därmed till positiv utveckling. Risker är naturligtvis att resonemanget kan tolkas som att det är kontraproduktivt att bekämpa risker, eftersom de bidrar till att stärka indivi-

dens möjligheter att klara svårare utmaningar. Svaret är att utmaningarna måste hållas på rätt nivå, existera i rätt situation och riktas till rätt person. Det som poängteras är övervunna stressituationer och inte det motsatta.

Ragnhild Andresen med flera – Sociala nätverk, grupper och organisationer

Ragnhild Andresen är en norsk lärare och forskare i socialpedagogik som intresserat sig för nätverksarbete bland barn och unga. Tillsammans med ett antal norska kolleger har hon skrivit boken *Sociala nätverk, grupper och organisationer* (2002). En stor del av boken upptas av exempel på praktiska verksamheter som författarna tagit del av via utvärderingar eller eget engagemang. Syftet är att utmana den traditionella diagnostiserande och problemorienterade praktiken. Andresen menar att problem inte är det enda som människor har ens i mycket svåra situationer. De professionella hjälparbetarna, yrkeshjälparna som hon är noga med att benämna dem, har till uppgift att vara så lyhörda som möjligt för klienternas livsberättelser och stödja dem utifrån de behov de ger uttryck för. Yrkeshjälparna måste se upp så att de inte uppträder som experter som vet bättre än de hjälpsökande och på så sätt övertar klienternas egna drivkrafter till att hantera konflikter och sociala problem:

Vår uppgift är att ge hjälp, men för att vi verkligen ska kunna ge det stöd som behövs är vi beroende av insatser från de hjälpsökande. Samspelet med klienterna är avgörande för i vilken grad vi kan bidra med något nytt så att en förändringsprocess ska komma igång (Andresen 2002, s.33).

Men även om Andresen betonar att det är klientens historia och initiativ som måste ligga bakom hjälpinsatsen så är det yrkeshjälparens uppgift att tolka klientens berättelse i termer av relationer, nätverk, helhet och sammanhang. Avsikten är att motverka den upplevelse av att inte bli tagna på allvar som många klienter redovisar. En viktig kompetens hos yrkeshjälparna är utvecklad förmåga att lyssna på klienten och utforma åtgärder i dialog med den hjälpsökande.

Det finns ett tydligt drag hos Andresen, liksom hos fler inom denna tradition, att påpeka vikten av att inte stirra sig blind på resultat, diagnoser och målrationella kalkyler utan att i stället betona andra, mer direkta, men ofta mer svåråtkämpliga värden som anses genuint mänskliga, till exempel upplevelser av samtidig gemenskap och frihet som skapar en känsla av mening och sammanhang (Andresen 2002, s.38-39).

Det krävs

... en nedgradering av yrkeshjälparnas myndighet och en uppgradering av klienternas egna erfarenheter och förståelse av vad som är bra hjälp (Andresen 2002, s.38).

Budskapet är att yrkeshjälparna måste göras mer medvetna om att klienten hela tiden befinner sig i underläge, eftersom själva utgångspunkten för mötet är att de söker hjälp och att yrkeshjälparna i högre utsträckning också måste agera utifrån denna vetskap.

När klienter kommer till oss med sina problem måste konsekvensen bli att vi inte ensidigt söker efter riskfaktorer och svårigheterna i klienternas situation, utan att vi tillsammans med dem försöker hitta det som är begripligt, hanterbart och meningsfullt i deras liv. Det första steget i en bra hjälpprocess är alltså att bidra till att skapa en förståelse hos klienterna för den situation de befinner sig i. Och den förståelsen är det bara klienterna som har nyckeln till (Andresen 2002, s.42).

Andresen menar alltså att yrkeshjälparna i behandlingssituationer ska arbeta lösningsfokuserat i stället för problemorienterat. I stället för att försöka inringa och åtgärda problemen ska de fokusera på undantagen från problemen, det vill säga de tillfällen då saker och ting fungerar. Dessa undantag lyfts fram och ses som själva nyckeln till förändringsprocesser. Om man i stället riktar uppmärksamheten mot situationer där gruppen lyckats övervinna problem och hittat konstruktiva lösningar, så kan det öka det kollektiva självförtroendet och därmed stärka både individ och kollektiv:

Ju mer vi talar om – och därmed uppmärksammar och ger betydelse åt – de handlingar och förändringar som vi önskar uppnå, desto verkligare blir detta önsketillstånd och desto större är chansen för att deltagarna upprepar sådana sätt att vara och handla. Ju mer vi talar om de problem som fortfarande är problematiska, desto mer befäster vi uppfattningen att förhållandena inte går att förändra. Därmed cementerar vi de vanor som bidrar till att bevara problemen. Våra föreställningar skapar det som kallas självuppfyllande profetior (Andresen 2002, s.254).

Socialt kapital, en tillgång att eftersträva

Kapitalbegreppet härstammar från Karl Marx. Enligt Marx ackumulerades kapital i utbytet mellan varor och pengar på marknaden. Överskottet kunde kapitalisterna samla på sig tack vare att de kontrollerade produktionsmedlen (Lin et al. 2001, s.4). Kapital är enligt den klassiska teorin överskottet från en utbytesprocess men även resultatet av en medveten investeringsprocess som de dominerande klasserna kan genomföra på bekostnad av arbetarklassen. Marx klassiska teori har för avsikt att förklara hur samhällets elit kan dominera arbetarklassen. Efterhand som teorin utvecklats och nya former av kapital börjat diskuteras så har nya sätt för arbetarklassen att själv investera i dessa nya former av kapital uppmärksammas inom forskningen. I och med detta har också den ledande klassens dominerande ställning kommit att ifrågasättas och nedtonas. Folket kan enligt dessa nyare teoribildningar själva eller med stöd av föreningar och myndigheter investera i olika former av kapital såsom humankapital (genom framförallt utbildning) och socialt kapital (genom till exempel deltagande i föreningslivet). Klasskillnaderna blir därmed, enligt de neokapitalistiska teorierna, otydligare och relationerna mindre präglade av dominans och maktförhållanden (Lin et al. 2001, s.6).

Teoribildningen kring socialt kapital är just att man betraktar olika sociala fenomen, som i och för sig uppmärksammas sedan länge, som en form av kapital. Kapital utgörs av ackumulerade resurser som kan sparas och användas för olika ändamål och som tillhör enskilda personer, grupper eller organisationer. Det sociala kapitalet brukar framför allt bestå av nätverk, attityder och normer som uppstår och bibehålls genom sociala relationer (Halpern 2005, s.10–14). Det nya

med forskningen kring det sociala kapitalet är försöken att se de olika funktionerna som resurser som kan tillskrivas enskilda aktörer eller samhällen och att sätta ett gemensamt namn på dessa företeelser. Att betrakta något som ett kapital medger användandet av ändamålsförklaringar i stället för orsaksförklaringar och utgör på så sätt ett tydligt brott mot mycket annat vetenskapligt tänkande. Man försöker förklara interaktionen människor emellan genom att ange dess mål och syften och vilka rationella överväganden som ligger bakom olika handlingsbeslut. Detta är det dominerande förklarings sättet inom det ekonomiska tänkandet, medan orsaksförklaringar är det helt dominerande inom naturvetenskaperna som mycket av det positivistiska tänkandet inom samhällsvetenskaperna har hämtat inspiration från. Att betrakta något som ett kapital ger uttryck för att det bör ses som något eftersträvänsvärt och att rationella aktörer, individer, organisationer och samhällen bör investera i det. Det är detta som det helt centrala med att betrakta vissa nätverk, attityder och normer som socialt kapital.

David Halpern – Socialt kapital

Det sociala kapitalet består enligt den engelske statsvetaren David Halpern av tre komponenter:

- nätverk
- normer
- sanktioner

I alla beskrivningar av det sociala kapitalets beståndsdelar utgör sociala nätverk kärnan. Nätverken kan se mycket olika ut – de kan ha olika räckvidd, de kan vara öppna eller slutna, överbyggande (bridging) eller sammanbindande (bonding). Nätverken kan till och med

vara till nackdel i vissa situationer, men de är alltid helt centrala i alla definitioner av socialt kapital. Den andra komponenten är de normer, attityder och värderingar som karaktäriserar nätverkens medlemmar och som styr interaktionen inom nätverken. Normerna och värderingarna understöds av sanktioner, både positiva, som belönar handlande som ligger i linje med normerna, och negativa som bestraffar oönskat beteende (Halpern 2005, s.10–14).

Det sociala kapitalet kan studeras och analyseras på mikro-, meso- och makronivå. Ofta analyseras det på samtliga nivåer. Forskningen intresserar sig då för kopplingarna mellan till exempel tillit mellan mor och barn, tillit mellan interagerande individer i ideella föreningar och tillit mellan främlingar i ett samhälle. Just den generella tilliten har ofta kommit att användas som en indikator på socialt kapital i stora jämförande undersökningar mellan olika länder. Den enkla frågan: "Tycker du att man kan lita på de flesta människor eller att man inte kan vara nog försiktig i umgänget med andra?"⁸ har i undersökningar visat sig utgöra en förvånansvärt tillförlitlig indikator på aggregerat socialt kapital (Halpern 2005, s.35).

Det sociala kapitalet kopplas ofta samman med allehanda framgångar, till exempel ökad produktivitet, hälsa och välbefinnande, demokrati och allmän ordning och reda. Det sociala kapitalet ses helt enkelt som ett smörjmedel i ett välfungerande samhälle eller som kittet som håller samhället samman. Då och då påminner forskarna om att det sociala kapitalet även kan fungera som smörjmedel i ett destruktivt samhälle, men samtidigt är ju det inget speciellt för just det sociala kapitalet utan gäller även kapital av andra former.

Forskningen kring det sociala kapitalet fick ett betydande lyft i och med Robert Putnams

bok *Bowling Alone* (2000). Putnam visade i boken att det sociala kapitalet i USA var i snabbt avtagande. Putnam gjorde även en stark koppling mellan föreningsdeltagande och socialt kapital. Föreningsdeltagande i USA nådde sin kulmen 1960 och har sedan dess minskat så kraftigt att det kring sekelskiftet 2000 var nere på samma låga nivå som under 1930-talets depression. Men även andra indikatorer pekar på ett minskat socialt kapital i USA. Politiskt deltagande, informella kontakter och tillit visar alla liknande trender. Samtidigt finns det motsatta trender inom de flesta områden, självhjälpgrupper har till exempel attraherat fler deltagare liksom gymmen har flera besökare, men den generella trenden är att det sociala kapitalet minskar kraftigt. Tendensen är inte lika dyster i alla länder, och framför allt brukar de nordiska länderna framhållas som exempel på länder där det sociala kapitalet fortfarande är högt och enligt flera indikatorer till och med tilltagande på den aggregerade nivån.

Putnam hade lite olika förklaringar till minskningen av det sociala kapitalet i USA. Framförallt menade han att generationsförändringar förklarade det mesta av nedgången. Ungefär hälften av nedgången kunde förklaras av att varje generation född efter andra världskriget har blivit mindre socialt engagerad. Samtidigt menade Putnam att det sociala engagemanget inte avtar med åldern, vilket innebär att när äldre generationer av naturliga skäl minskar i storlek, avtar även det sociala engagemanget på den aggregerade nivån. Ytterligare viktiga förklaringar såg Putnam i det ökande TV-tittandet och den elektroniska nöjesindustrin, liksom i urbaniseringen och arbetslivets ökande intensitet (Halpern 2005).

Begreppet socialt kapital fick betydligt större spridning i och med Putnams forskning, och

sedan dess har dess funktion som sammanhållande kitt för olika grupper och samhällen betonats. Denna forskning intresserar sig ofta för det sociala kapitalets goda sidor – till exempel hur det skapas, vad det betyder för olika gruppers möjligheter inom det politiska systemet eller på arbetsmarknaden, kopplingen mellan det sociala kapitalet och andra former av kapital på aggregerad nivå och så vidare.

Den franske sociologen Pierre Bourdieu var också han intresserad av olika former av kapital, däribland socialt, men han arbetade i en mer marxistisk tradition.

David Halpern befinner sig i samma tradition som Putnam och enligt honom finns det fem huvudargument för samhället att investera i socialt kapital (Halpern 2005):

1. Socialt kapital har visat sig relaterat till nästan alla prioriterade frågor i det moderna samhället.
2. Socialt kapital är en kollektiv resurs vilket gör det utsatt för free-rider-problem och andra systematiska underinvesteringsproblem bland rationella individuella aktörer.
3. Socialt kapital är dock inte en jämnt fördelad kollektiv resurs utan det finns tydliga stratifieringstendenser i fördelningen mellan olika grupper.
4. I bland annat USA och Storbritannien är det sociala kapitalet i starkt avtagande.
5. Det går att göra påverka tillgången till socialt kapital. Det är mycket svårt att få beslutsfattares gehör för en policyfråga utan mycket tydliga förslag om vad som kan göras åt saken. Och sådana förslag finns när det gäller socialt kapital.

Halpern påpekar även att världsbanken, OECD och andra internationella och nationella organisationer och myndigheter lägger ner stora resurser på att utveckla de befintliga mätmetoderna. På en övergripande nivå menar Halpern att det först och främst är en fråga om att ta det sociala kapitalet i beaktande vid politiska beslut. Om exempelvis ett bostadsområde ska saneras, är det viktigt att ta med i beräkningarna risken för att krossa ett uppbyggt socialt kapital vid evakueringar. Det är också viktigt att utjämna de allmänna socioekonomiska skillnaderna i samhället, eftersom dessa starkt motarbetar den ömsesidiga tilliten. Samhället kan även behöva investera mer direkt i socialt kapital genom att till exempel stödja den ideella sektorn och bedriva medborgarutbildning i skolan. Även i mer akuta situationer som när ett barn som far illa i sin familj ska omhändertas, bör man se till att bortfallet av socialt kapital återupprättas/kompenseras.

Hela det sista kapitlet i Halperns bok går ut på att beskriva konkreta åtgärder som kan genomföras på olika nivåer för att stimulera framväxten av socialt kapital. Utgångspunkten är situationen i USA, med kraftigt minskande socialt kapital och helt andra förhållanden mellan privat, offentligt och civilsamhälle än i Sverige. Några områden som lyfts fram tycks dock vara giltiga även i Sverige. Följande urval speglar främst förslag som gäller unga och relationer mellan stat och civilsamhälle (Halpern 2005):

1. Satsa på mentorer. Mentorskap har en stor potential att stimulera det värdefulla överbryggande (bridging) sociala kapitalet och är dessutom användbart inom många områden, till exempel för att hjälpa utsatta ungdomar att återgå till studier eller arbete efter en period utan känd sysselsättning. Det är dock viktigt att

utforma denna typ av program så att de inte stigmatiserar ungdomar, eftersom utvärderingar pekat på sådana risker.

2. Stöd positiva nätverkskontakter och motarbeta negativa. Till exempel bör man undvika att sända unga människor till fängelse, eftersom detta gör att de positiva relationer de ändå ofta har i sin hemmiljö försvagas medan negativa sociala nätverk riskerar att utvecklas i fängelsemiljön. Stödfamiljer och medling nämns som försök att främja positiva nätverkskontakter.

3. Ge unga människor möjligheter till tidiga erfarenheter av frivilligt socialt arbete. Det har visat sig att sådana erfarenheter tenderar att leda till ökat civilt engagemang senare i livet. Viktigt är att skapa tillfällen till möten mellan människor från olika samhällsklasser och etnisk bakgrund.

4. Stimulera den lokala sammanhållningen genom att decentralisera så mycket som möjligt av de beslut som rör vardagslivet. Uppmuntra lokala arrangemang som festivaler och samarbeten mellan lokala företagare och civilsamhället.

5. Försök att utveckla it-tekniken och internet som en avancerad telefon snarare än som en avancerad tv. Försök att motverka tendenser till att människor isolerar sig med hjälp av tekniken och uppmuntra kommunikation och interaktivitet.

6. Utforma bostadsområden så att de uppmuntrar möten i både större och mindre grupper. Minska behovet av pendlande – särskilt i bil.

7. Uppmuntra och ge stöd till studiecirkel och folkbildning.

8. Utveckla skolornas demokratiundervisning och inför mer av praktiskt orienterade övningar i medborgarskap. Ge eleverna större inflytande i skolan genom att till exempel utveckla elevrådsarbetet.

9. Sänk rösträttsåldern till åtminstone 16 år i syfte att stimulera valdeltagandet men också för att uppmuntra till mer seriösa politiska diskussioner bland unga människor. Det har visat sig att de som avstår från att rösta den första gången även med större sannolikhet avstår senare i livet

Marc Hooghe, Dietlind Stolle med flera – Att skapa socialt kapital

Statsvetarna Marc Hooghe och Dietlind Stolle var redaktörer för en bok som kom ut under 2003 och som särskilt inriktades på att analysera betydelsen av civilsamhället respektive staten för formerande av socialt kapital. De intresserade sig särskilt för de attityder som förknippas med socialt kapital såsom generell tillit och normer om ömsesidighet (Hooghe & Stolle 2003, s.2). De menade att inte alla typer av nätverk utgör lösningen på kollektiva handlingsproblem och att de inte heller alltid leder till stärkande av demokratin. Nätverk kan därför inte betraktas som mål i sig och diskuteras därför inte heller i boken. De kan tvärtom i vissa fall vara kontraproduktiva och stärka icke demokratiska grupper och organisationer (Hooghe & Stolle 2003).⁹

Författarna identifierade två huvudsakliga angreppssätt i forskningen kring hur det sociala kapitalet bildas. De attityder som förknippas

med det sociala kapitalet kan å ena sidan uppstå i sociala interaktioner i till exempel föreningslivet. Enligt denna mer samhällsorienterade inriktning bör åtgärder för att stimulera framväxten av socialt kapital koncentreras kring försök att uppmuntra såväl formella som informella sociala kontakter mellan människor och grupper av människor. Å andra sidan finns ett mer institutionsbaserat angreppssätt som betonar styrelseskick, myndigheter och andra politiska institutioners betydelse för det sociala kapitalet. Enligt detta angreppssätt är det avgörande att studera hur staten organiserat välfärden, hur olika kommuner agerar och liknande (Hooghe & Stolle 2003).

Hooghe och Stolle menar att det sociala kapitalet skiljer sig starkt från andra former av kapital i och med att det nästan per definition är kopplat till ett kollektiv och därmed är mer utsett för problem i samband med detta såsom free-riding, svårigheter att avgöra ansvarsfördelning och liknande (Hooghe & Stolle 2003).

Enligt en forskningsinriktning kan ett visst samhälls sociala kapital till stor del förklaras av historiska traditioner som förts vidare över generationerna. Men enligt redaktörerna motsägs tesen av det faktum att det sociala kapitalet har minskat så kraftigt under senare tid i USA och Storbritannien, samtidigt som det under samma period till och med ökat i andra länder, till exempel Sverige. Även det faktum att den generella tilliten kraftigt varierar mellan olika sociala klasser i alla länder, där detta studerats, talar emot en sådan tolkning av nationellt nedärvda tillitstraditioner. Om tillit enbart var en ärvd bakgrundsfaktor så saknas en bra förklaring till sådana systematiska skillnader (Hooghe & Stolle 2003).

Social tillit uttrycks starkast ... av samhällens vinnare, följdriktigt korrelerar den starkast med utbildning, livstillfredsställelse, inkomst, klass och rastillhörighet. För den delen är social tillit kännetecknande för hela världens vinnare (Newton 199, s.185 från Hooghe & Stolle 2003, s.7).

Kopplingen mellan ideella organisationer och socialt kapital härrör enligt författarna från Tocqueville men aktualiserades av Robert Putnam under senare år. Den viktigaste mekanismen för bildandet av normer om ömsesidighet och tillit är regelbunden social interaktion. Det är de ideella organisationernas socialiserande effekter som uppmärksammas inom denna tradition. Föreningar fungerar enligt detta sätt att tänka som de mest effektiva demokratiskolorna. Dessa samband har dock hittills enbart undersökts på mikronivå. Hur pass effektiva föreningarna är på gruppnivå har inte undersökts empiriskt (Stolle 2003).

Sociologen Nonna Mayer har, tillsammans med flera kolleger, genomfört en enkätundersökning bland 2 148 fransmän, vilken redovisas i ett av bokens kapitel. Mayer drar slutsatsen att medlemmar i Frankrikes ideella föreningar inte har större tillit till vare sig det politiska systemet eller andra personer. Socioekonomisk status och ålder förklarar en betydligt större del av skillnaden i tillit och normer om ömsesidighet (Mayer 2003).

I ett annat kapitel redovisar statsvetarna Dag Wollebaek och Per Selle en enkät riktad till ett slumpmässigt urval av 1 695 norrmän) som undersöker skillnader i deltagande i olika typer av föreningar. Urvalet var 4 000 personer och bortfallet 55 procent. De drar slutsatsen att deltagande i icke politiska föreningar enbart bi-

drar till det sociala kapitalet i form av tillit och medborgerligt engagemang, om det kombineras med deltagande i föreningar med mer uttalat politiskt syfte. Inte heller ger ett aktivt deltagande större utslag än ett mer passivt deltagande, vilket det borde om Putnams tes stämmer att det är i den regelrätta interaktionen människor emellan som det sociala kapitalet skapas (Wollebaek & Selle 2003):

Om aktivt deltagande inte påverkar tillit och samhällsengagemang mer än passivt stöd så bevisar detta bra nog att Putnam misstagit sig när han placerar föreningsdeltagande i centrum av sin tes om det sociala kapitalet (Wollebaek & Selle 2003, s. 83–84).

Marc Hooghe baserar även han sina analyser på en enkät till 1 341 personer i Belgien. Hans resultat pekar på att inte alla föreningar bidrar till skapandet av socialt kapital. Han menar dock att det i de västerländska liberala demokratier finns en kultur som leder till att människor som är mer samhällstillvända har större benägenhet att organisera sig och att de därmed har lättare att sprida sina attityder och värderingar än andra. Det civila samhället producerar med andra ord ett överskott av socialt kapital tack vare en selektionsprocess som gör att de som från början hyser mer pro-sociala normer, värderingar och attityder har lättare att organisera sig i vår kultur och därmed ges möjlighet att sprida dessa attityder vidare till andra (Hooghe 2003).

Statsvetaren Nadia Molenaers har undersökt omgivningens betydelse för föreningslivets förmåga att skapa socialt kapital med hjälp av kvalitativa undersökningar i två Nicaraguanska

byar (Molenaers 2003). Hon kommer fram till att omgivningen är av stor betydelse för föreningars möjligheter att bidra till det sociala kapitalet. Hon menar att resultaten visar att det är naivt att tro att stöd till civilsamhället per automatik är ett stöd till det sociala kapitalet. Det finns stora risker att lokala ledare utnyttjar föreningslivet för sina syften så att de utsatta grupper bidragsgivarna vill nå kommer att bli än mer exkluderade (Molenaers 2003).

Statsvetaren Job van der Meer har använt World Values Survey från 1990 för att undersöka om ett livaktigare föreningsliv leder till en högre generell tillit på en aggregerad nivå. Hypotesen är att ett större civilt engagemang leder till större politisk effektivitet, eftersom föreningslivet bidrar till att beslut blir bättre förankrade och att civilsamhällets organisationer sätter större press på politikerna att leva upp till vad de lovar. Civilsamhället kan även bidra till ökad välfärd genom att ge service och på så sätt bidra till ett bättre fungerande samhälle, vilket skulle gynna tilliten. Analyserna genomfördes på nationell nivå med 19 länder och regional nivå med 64 olika regioner i ett antal Europeiska länder. På regional nivå fanns empiriskt stöd för att ju högre andel av befolkningen som var engagerad i ideella föreningar, desto högre generell tillit uppvisade även den del av befolkningen som inte var medlemmar i någon förening. Resultaten talar alltså för att förekomsten av en omfattande civil sektor leder till ett effektivare styre och att denna effektivitet är en kollektiv resurs som alla medborgare tjänar på (van der Meer 2003):

Många samtida observatörer menar att den stora vinsten med generell tillit är att den leder till 'bättre' styrning och att medborgarna blir mer nöjda med styrets resultat.

Eller kanske är det så att ett bra styrelseskick gör att folk litat på varandra i högre utsträckning. Eller kanske både och (Uslaner 2003, s.171)¹⁰.

Statsvetaren Eric Uslaner menar i ett annat kapitel i likhet med detta att det finns en god cirkel, i vilken ekonomisk jämlikhet är starkt bidragande till hög tillit och att tillit i sin tur leder till en politik som föder rikedom och utjämnar sociala skillnader (Uslaner 2003).

Statsvetarna Bo Rothstein och Dietlind Stolle visar i sin tur att bemötandet från olika myndigheter är viktigt för den generella tilliten. Medborgare kopplar samman myndigheters agerande med tillit. De ser hur andra medborgare blir bemötta, och de som möts av diskriminering uppvisar lägre grad av tillit (Rothstein & Stolle 2003).

Sedan Putnams uppmärksammade böcker utkom, har det sociala kapitalets sammanbindande och positiva effekter för samhället som helhet, intresserat fler och fler. Den starka kopplingen mellan föreningsdeltagande och socialt kapital kan även den spåras till Putnam. Men när redaktörerna för boken sammanfattar resultaten i slutkapitlet, tonar de ned föreningsdeltagandets betydelse, och poängterar statens roll som bakgrund till formerandet av det sociala kapitalet. Föreningsdeltagandet har stor betydelse men enbart under vissa gynnsamma omständigheter. Det är inte alla föreningar som bidrar till formerandet av socialt kapital. Formerandet av socialt kapital måste ses som en process där föreningsdeltagandet har betydelse men inte utan undantag och inte under vilka förutsättningar som helst. Vissa föreningar lockar till sig människor med de rätta attityderna, och därmed tenderar sådana föreningar att samla till sig ett överskott av personer med

liknande attityder som sedan lyckas överföra värderingarna till övriga. På så sätt bidrar föreningsdeltagandet i en positiv process mot ett tilltagande socialt kapital. Det finns dock inga enkla medel att utnyttja denna process för att skynda på bildandet av socialt kapital:

Om vi är intresserade av samhällstillvända attityder och beteenden så måste vi leta efter föreningar där samhällstillvända människor samlas. I vad som kan kallas en cykel av 'urval och anpassning' så söker sig medlemmar självmant till denna typ av organisationer, men allteftersom så påverkas de av övriga medlemmars värderingar. Detta medför i praktiken att socialisations-effekter är mer vanligt förekommande i homogena omgivningar där värderingsmönstren lättare sammansmälter och att de är mindre vanligt förekommande än vi ibland tror att de är (Stolle & Hooghe 2003, s.235).¹¹

Det är inte föreningar som skapar socialt kapital utan dess medlemmar, och det finns därför heller inga enkla metoder för staten att stimulera bildande av socialt kapital genom att försöka bidra till att skapa föreningar inom fält där det tycks saknas initiativ:

Fler föreningar medför inte automatiskt mer socialt kapital/.../ Dessutom är skapandet av föreningar av utomstående högst problematiskt... eftersom det riskerar att säkra fördelar för särskilt utvalda medlemmar medan andra, traditionella och informella nätverk exkluderas... som tenderar att verka på ett öppnare och rättvisare sätt och som därför kan uppfattas som mer

effektiva instrument för att skapa överbyggande socialt kapital. (Stolle & Hooghe 2003, s.245).¹²

Men samtidigt ger författarna staten en annan roll, nämligen att jämna ut ekonomiska skillnader och därmed olika gruppers möjligheter att delta. Detta är en långsam process. Staten bör enligt Stolle och Hooghe även se till att minska korruption och trygga ett universalistiskt trygghetssystem utan individuella prövningar av enskilda personers stödbehov (Stolle & Hooghe 2003).

Diskussion

Gränserna är oklara mellan civilsamhällets och statens åtaganden när det gäller främjande ungdomsverksamhet. De har utvecklats i samspel med varandra, och ansvaret för olika verksamheter har växlat över tid. Sverige skiljer sig från många andra länder genom vår stora statliga sektor och lägre professionaliseringsgrad inom civilsamhället. En viktig skillnad mellan staten och civilsamhället är att staten hela tiden måste ha ett mål för att legitimera verksamheten. Civilsamhällets organisationer är inte lika målstyrda. De kan välja att ägna sig åt någon särskild verksamhet för dess egen skull eller för att medlemmarna tycker så.

Uppfattningarna om vad som betraktas som främjande respektive förebyggande tycks vara på väg att luckras upp inom forskningen men bestå bland fritidsledarna (Kassman 2008). Kritiker menar att det ofta finns en dold kontrollerande agenda i flera verksamheter riktade mot unga. Det är lätt att fastna i stereotypa beskrivningar av ungas liv och leverne. Översikten inger ändå viss tillförsikt inför framtiden. Det tycks inom den utvecklingspsykologiska forskningen finnas hopp om bättre möjligheter att främja ungas utveckling. Forskningen om resiliens visar även att det finns störst utrymme att stödja dem som har det allra svårast så att de får möjligheter att utvecklas väl.

Översikten har berört forskning inom många ämnesområden, inriktningar och traditioner. Forskningen om empowerment och samhällsarbete bedrivs ofta inom socialt arbete och närstående ämnen. Den visar att socialarbetare och andra, som arbetar inom staten eller i en kommun, kan ta på sig en stöttande roll och försöka mobilisera klienter/brukare/besökare och tala för deras sak men att detta inte alltid är så lätt. Den statsvetenskapligt inriktade forsk-

ningen om socialt kapital har ett mer distanserat förhållningssätt till sitt studieobjekt. Och även om dessa forskare gärna lyfter fram positiva effekter av föreningsdeltagande så betraktar de snarare staten som beroende av föreningslivet än tvärtom.

Inom flera av de forskningsinriktningar som lyfts fram i denna översikt uppmärksammas behovet av surrogatföräldrar, mentorer och andra mer informella stödpersoner som kan ge långsiktigt och ofta djupgående stöd till utsatta ungdomar. Detta tycks vara en konkret och handfast roll för det civila samhället och dess organisationer. Dessutom är det en roll som ofta har svårt att rymmas inom ramen för ett icke ideellt arbete. Här är det inte främst en fråga om att bidra med professionellt yrkeskunnande, även om detta naturligtvis också är möjligt och önskvärt, utan framför allt handlar det om mer allmänmänskliga värden som förtroende, jämlikhet, tillit och så vidare. Värden som är svåra att anpassa till schemalagd arbetstid.

Det är också en fråga om långsiktighet. Det tar lång tid att bygga upp den typ av relationer som tycks vara av vikt både för att mobilisera unga människor och för att bygga upp självförtroende, känsla av sammanhang och tro på sin förmåga att påverka sin situation. På liknande sätt tycks det svårt att inom sin yrkesverksamhet bidra till att bygga upp den typ av överbyggande nätverk som också tycks vara av stor betydelse enligt forskningen om socialt kapital. De yrkesverksamma ungdomsarbetarna bör dock vara medvetna om vikten av dessa typer av relationer och främja och underlätta ungas möjligheter att bygga sådana kontakter och nätverk som är av vikt för ungas känslor av sammanhang och kontroll.

Främjande ungdomsverksamhet kan bland annat utmärkas av ett särskilt förhållningssätt

gentemot ungdomar, av att verksamheten riktar mot en mer allmän målgrupp eller av att den stödjer en positiv utvecklingsprocess. Framför allt verkar det vara så att många förknippar främjande med fritidsaktiviteter i allmänhet och de kommunala fritidsgårdarna i synnerhet. Den främjande verksamheten ska bland annat vara öppen för alla och bygga på frivilligt deltagande. Men som bland annat Torsten Laxvik påpekar handlar främjandeperspektivet också om ett visst förhållningssätt gentemot ungdomar. Det gäller att se lösningar i stället för problem, att lyssna på de unga och ta deras uttryck och vilja på djupaste allvar. Staten har enligt forskningen anledning att ge generell stöd till det civila samhället av bland annat dessa skäl. Men de ideella organisationerna har fler funktioner än att sysselsätta ungdomar och förhålla sig på ett speciellt sätt till dem. De ska spela rollen som avantgarde, utveckla nya verksamhetsformer och ge röst åt sina medlemmar. De kan även fungera som demokratiskola och generera socialt kapital. Dessutom menar kritiker att de ger staten goda möjligheter att kontrollera ungas fritid. Även av dessa anledningar kan staten finna anledning att stödja den ideella sektorn.

Främja en process

Det mest angelägna budskapet från denna forskningsöversikt är den starkt förenklade slutsatsen att det finns två skilda utvecklingsprocesser när det gäller ungas uppväxt. Översikten visar att det finns en positiv utvecklingsprocess som bör främjas och uppmuntras och en negativ som bör förebyggas och förhindras. Det är dock viktigt att hålla i minnet att det rör sig om öppna och dynamiska processer. Det vill säga det finns inga förutbestämda öden som innebär att om en ung person har den eller den

bakgrunden så kommer hon också att följa den negativa processens alla steg mot en alltmer marginaliserad tillvaro. Forskningen visar visserligen att olika personer löper olika stora risker att utvecklas positivt eller negativt beroende på bakgrund och att unga, som uppvisar flera riskbeteenden och som har sämre nätverk och förutsättningar från sin familjebakgrund, löper större risker än andra. Men samtidigt visar forskningen också att även bland grupper med betydande risker är det relativt vanligt att lämna den negativa processen mot en mer positiv sådan.

Forskningen kring positiv ungdomsutveckling (PYD) tycks ha kommit en god bit på väg att formulera den positiva utvecklingsprocessen och även i försöken att operationalisera och mäta vad som eftersträvas inom de fem komponenterna: kompetens, förtroende, kontakt, karaktär och medkänsla. Samtidigt blir det i dessa försök tydligt att det finns problem som tal att diskuteras. Vad menas egentligen med de fem komponenterna som lyfts fram? Förutsätter de inte en bred konsensus om hur till exempel en människas "karaktär" bör se ut? Blir inte detta väldigt konservativt? Finns det en dold kontrollerande agenda? Det här är exempel på frågor som kommer i dagen, när man formulerar sig kring vad det egentligen innebär att främja en positiv utvecklingsprocess.

Att man upplever en känsla av sammanhang (KASAM) och en känsla av att kunna påverka sina omständigheter (locus of control) är andra komponenter som lyfts fram som främjande faktorer inom forskningen. Båda dessa begrepp handlar om hur en enskild människa uppfattar sin omgivning och är således beroende både av individen och hennes omvärlds beskaffenhet, även om forskarna betonar individens betydelse. Det är viktigt att komma ihåg

att båda dessa forskningsinriktningar handlar om människor som växt upp eller länge befunnit sig i utsatta situationer och riskmiljöer. Frågan som ställts gäller hur man, trots utsattheten, kan klara sig. Ett viktigt budskap från dessa forskningsområden till dem som arbetar med främjande ungdomsverksamhet är att dessa utsatta individer ofta har funnit stöd hos personer i sin närhet, vilka fungerat som mentorer eller stödpersoner och kunnat hjälpa dem när familj och släkt inte funnits till hands.

Främjande förhållningssätt

Främjande arbete kan också innebära ett särskilt förhållningssätt gentemot ungdomar. Det handlar närmast om ett lösningsfokuserat synsätt i motsats till det vanligt förekommande problemfokuserade. Denna forskning visar att ju mer vi talar om och uppmärksammar de handlingar och förändringar som vi önskar uppnå, desto verkligare blir detta önsketillstånd och desto större är chansen att ungdomarna upprepar sådana sätt att vara och handla. Det gäller att inte befästa problemen utan att stödja och främja lösningar. Ett främjande förhållningssätt behöver dock inte enbart handla om bemötande och relationer mellan ledare och ungdomar utan forskningen lyfter även fram vikten av att stödja positiva nätverkskontakter till exempel genom att uppmuntra idrottsverksamhet och genom att ge möjligheter till tidiga erfarenheter av frivilligt socialt arbete. Enligt forskningen om socialt kapital bör åtgärder sättas in för att stimulera såväl formella som informella sociala kontakter mellan människor och grupper av människor. Inom denna forskning påpekas även att den viktigaste mekanismen för bildandet av normer om ömsesidighet och tillit är regelbunden social interaktion, vilket vanligtvis ses som en positiv effekt

av deltagande i ideella organisationer. Inom forskningen lyfts även ungas delaktighet fram som en viktig komponent i ett främjande förhållningssätt. Det gäller att decentralisera så mycket som möjligt och se unga som en utvecklingsresurs. Avsikten är bland annat att motverka den upplevelse av att inte bli tagen på allvar som många unga ger uttryck för. En viktig kompetens hos ledarna är därför att utveckla förmågan att lyssna på ungdomarna och utforma aktiviteter i dialog med dem. En risk är dock att ledarna skrämmer iväg vissa ungdomar som kanske inte är vana att vara med och bestämma och att ledarna själva tar på sig alltför stora anspråk att veta vad ungdomarna vill och agerar språkrör och talesmän i deras ställe. Det är inte alls säkert att de som deltar i aktiviteter har mer gemensamt än just deltagandet.

Främjande bland olika målgrupper

Mycket av den forskning som behandlats i den här översikten handlar om främjande arbete bland utsatta grupper. Såväl den salutogenetiska forskningen som forskningen kring empowerment och resiliens handlar om främjande verksamhet bland utsatta grupper eller personer som löper större risk än andra att hamna i en negativ utvecklingsprocess. Det finns även resultat som tyder på att insatser ger tydligast resultat bland grupper som har de största problemen. Eftersom forskningen om socialt kapital också visar att den ideella sektorn är bra på att attrahera deltagare som så att säga främjar sig själva, betyder detta att staten har mest att vinna på att främja ungdomsverksamhet bland utsatta grupper. Det är de som lättast märker av även mindre förändringar.

Efter att detta är sagt vill jag peka på riskerna med verksamhet som vänder sig till särskilt utsatta grupper, om den inte är mycket målmed-

veten. De risker som omtalas inom forskningen om fritidsgårdar bör tolkas så att den öppna verksamheten inte bör riktas alltför snävt mot ungdomar med särskilda problem. Risken är att gårdarna inte lyckas bryta en negativ process utan snarare förstärker den. Det som lyfts fram som en möjlighet inom forskningen är verksamheter som riktar sig till en bred målgrupp, till exempel idrotten, eftersom det inom dessa finns möjligheter att knyta kontakter med unga från olika samhällsklasser och uppväxtförhållanden. Forskningen om socialt kapital säger att det är denna typ av nätverk som behövs för att främja en positiv process.

Främjande i förhållandet mellan staten och civilsamhället

Unga som deltar i ideellt arbete, idrott eller föreningsliv tycks enligt forskningen ha större chanser att utvecklas positivt. Staten har därför anledning att uppmuntra och stödja föreningsdeltagande och idrottande bland ungdomar. Samtidigt påtalar forskningen att det finns en risk att statens vilja att rikta stöd till mer effektiva verksamheter, sådana som bevisligen leder till förebyggande och främjande effekter, kan leda till en oönskad professionalisering av den ideella sektorn. Risken är att de värden som man från statens sida hoppas att civilsamhället kan bidra med effektiviseras bort eftersom de hänger samman med den ideella sektorns självständighet och förmåga att samla individer kring kollektiva beslut. Samtidigt finns det uppenbara vinster för staten med ökad professionalisering, framförallt för verksamheternas målrationalitet.

Forskningen om fritidsgårdarna kan tolkas så att det finns stor risk att staten har alltför hög ambition att nå unga i riskzon och att detta, tvärt emot avsikten, riskerar att förvärra proble-

men för redan utsatta grupper. Forskningen tycks visa att föreningslivet självmant attraherar unga som redan inledningsvis besitter större resurser i form av social bakgrund, human kapital och socialt kapital och att föreningsdeltagandet bidrar till att addera ytterligare till detta. Staten vill främja en liknande process hos utsatta grupper men dessa är inte lika intresserade av strukturerade fritidsaktiviteter med hög grad av vuxeninsyn. Om svaret då blir sänkta nivåer av långsiktighet, struktur och vuxeninsyn, riskerar de unga som attraheras av denna typ av verksamhet att genom interaktionen sinsemellan bidra till en omvänd process som snarare stimulerar utvecklingen mot kriminalitet och annat avvikande beteende. Det tycks behövas en balansakt som kräver stor försiktighet och yrkesskicklighet.

Forskningen varnar också för en övertro på civilsamhällets förmåga att generera socialt kapital. En rad andra omständigheter är viktiga att beakta i försöken att utjämna fördelningen av det sociala kapitalet och de bör räknas in i underlaget för politiska beslut. De allmänna socioekonomiska skillnaderna i samhället minskar till exempel den ömsesidiga tilliten som är en viktig del av det sociala kapitalet. Det är inte heller så att alla föreningar genererar socialt kapital.

Det civila samhället producerar inom de västerländska kulturerna ett överskott av socialt kapital tack vare en selektionsprocess som gör att de som från början befinner sig närmre mainstreamkulturen har större incitament att organisera sig och därmed ges möjlighet att sprida sina värderingar och attityder vidare. Det är inte så att stöd till civilsamhället per automatik utgör ett stöd till det sociala kapitalet. Det är inte föreningar som skapar socialt kapital utan dess medlemmar, och det finns därför

heller inga enkla metoder för staten att stimulera bildandet av socialt kapital genom att försöka bidra till att skapa föreningar inom fält där det tycks saknas initiativ. Det finns dessutom risker att grupper och ledarpersoner utnyttjar föreningslivet för sina syften, vilket i förlängningen riskerar att bidra till att de grupper staten vill nå kommer att bli än mer exkluderade.

Främjande och forskningen

Främjande insatser kan i olika grad vara inriktade mot olika riskgrupper. Ju mer ingripande och mindre frivillig en insats är, desto säkrare bör man vara på att de som blir föremål för insatsen verkligen tillhör en riskgrupp. Främjande insatser är mindre beroende av förmågan att utpeka riskgrupper än förebyggande åtgärder, eftersom de i högre grad innebär att man tillför något som det står individen fritt att välja att ta del av. Men eftersom resurserna är begränsade så finns även här behov att definiera riskgrupper. Som översikten visat används ofta en longitudinell ansats för denna forskningsuppgift. Longitudinell forskning, som följer samma individer över en relativt lång tid, är också lämplig för att sätta främjande verksamheter under prövning och för att se hur unga med olika erfarenheter och skilda förutsättningar utvecklas över tid.

Slutord

Denna forskningsöversikt har behandlat olika teorier om främjande verksamhet och mötet mellan civilsamhället och staten. Jag har särskilt velat lyfta fram den forskning som visar att det finns ett utrymme för främjande insatser bland utsatta ungdomar. Vad som ska betraktas som utsatta ungdomar kan naturligtvis diskuteras, men det viktiga är ändå att intresset riktas mot att bidra till en positiv utveckling för dem som befaras riskera att hamna i problem som kriminalitet och missbruk.

Forskningen visar att fritiden visserligen kan ha betydelse men att de strukturella skillnaderna vad gäller social klassbakgrund, kön och invandring är av så avgörande betydelse att insatser inom fritidsområdet har svårt att bidra annat än på marginalen. Man bör vara medveten om dessa förhållanden och inte ha alltför höga ambitioner inom fritidsområdet. Staten och kommunerna har naturligtvis särskilt ansvar för att utjämna sådana strukturella skillnader, och civilsamhällets föreningar att påtala dem, men åtgärder genomförs främst inom andra politikområden som utbildnings-, arbetsmarknads- och bostadspolitik. Förhoppningarna om att socialt kapital ska kunna bidra till att bryta snedfördelning av andra former av kapital tycks till stor del förfelade. Det sociala kapitalet fördelar sig i huvudsak på liknande sätt som annat kapital. Det hopas hos redan privilegierade grupper.

Referenser

- Amná, Erik (2006). *Still a Trustworthy Ally? Civil Society and the Transformation of Scandinavian Democracy* Journal of Civil Society, vol.2 No.1, 1–20 may 2006.
- Antonovsky, Aaron (1991). *Hälsans mysterium* Stockholm: Natur & Kultur.
- Berggren, Leif & Olofsson, Ulla (1995). *Fritid på tvåren. En bok om forskning och litteratur för fritidsarbete* Stockholm: Fritidsforums förlag.
- Blennerberger, Erik (1993). *Begrepp och modeller* pp.33–53 i SOU 1993:82 *Frivilligt socialt arbete. Kartläggning och kunskapsöversikt* Stockholm: Socialdepartementet.
- Blomdahl, Ulf (1990). *Folkrörelserna och folket* Helsingborg: Carlsson.
- Borge, Anne Inger Helmen (2005). *Resiliens. Risk och sund utveckling* Lund: Studentlitteratur.
- Cederblad (2003). *Från barndom till vuxenliv. En översikt av longitudinell forskning* Stockholm: CUS och Gothia.
- Cullen, Francis, T & Gendreau, Paul (2001). *From Nothing Works to What Works: Changing Professional Ideology in the 21st Century* The prison Journal vol. 81, No. 3, pp.313–338.
- Downes, David & Rock, Paul (2007). – *Understanding deviance: a guide to the sociology of crime and rule breaking* Fifth Edition, New York: Oxford University Press.
- Ds 1996:59 *Allas vårt ansvar*
- Feinstein, Leon, Bynner, John & Duckworth, Kathryn (2005). *Leisure contexts in adolescence and their effects on adult outcomes* London: Centre for Research on the Wider Benefits of Learning, Institute of Education.
- Forsberg, Hagquist & Starrin, Bengt (red) (1997). *Frigörande kraft: empowerment som modell i skola, omsorg och arbetsliv* Göteborg: Gothia.
- Hagström, Ulf, Redemo, Eva & Bergman, Lena (1998). *Låter sig skyddsänglar organiseras? Hälsofrämjande strategier för ungdomar i utsatta bostadsområden* Stockholm: Statens folkhälsoinstitut och förlagshuset Gothia.
- Halpern, David (2005). *Social Capital* Cambridge: Polity Press.
- Hanson, Anders (2004). *Hälsopromotion i arbetslivet* Lund: Studentlitteratur.
- Hooghe, Marc (2003). *Voluntary Associations and Democratic Attitudes: Value congruence as a Casual Mechanism* pp.89–112 i Hooghe, Marc & Stolle, Dietlind (red) *Generating Social Capital. Civil Society and Institutions in Comparative Perspective* New York: Palgrave Macmillan.
- Hooghe, Marc & Stolle, Dietlind (2003). *Introduction: Generating social capital* pp.1–18 i Hooghe, Marc & Stolle, Dietlind (red) *Generating social capital. Civil society and institutions in comparative perspective* New York: Palgrave Macmillan.
- Hydén, Margareta (2008). *Evidence-based social work på svenska-att sammanställa systematiska kunskapsöversikter s.3–19* Socialvetenskaplig tidskrift nummer 1, 2008.
- Hörnqvist, Magnus (2001). *Allas vårt ansvar – i praktiken. En statligt organiserad folkrörelse mot brott* Stockholm: Kriminologiska institutionen rapport 2001:2.
- Jelicic, Helena, et al (2007). *Using positive youth development to predict contribution and risk behaviors in early adolescence: Findings from the first two Waves of the 4-H Study of Positive Youth Development* International Journal of Behavioral Development 2007, 31 (3), pp.263–273.
- Johansson, Staffan (2005). *Kommunalt stöd till ideella organisationer. Omfattning, utveckling och former* Stockholm: Socialstyrelsen.
- Jonsson, Jan, Helve, Helena & Wichström, Lars (2003). *Youth Research in Sweden, 1995–2001 An evaluation Report* Stockholm: FAS.
- Kassman, Anders (2008). *Staten, civilsamhället och ungas fritid. Översikt av teorier om främjande ungdomsverksamhet* Ersta sköndal högskola, arbetsrapport 58 (i tryck).
- Korp, Peter (2004). *Hälsopromotion* Lund: Studentlitteratur.
- Lab, Peter (1997). *Crime Prevention. Approaches, Practices and Evaluations* Cincinnati: Anderson Publishing.
- Laxvik, Torsten (2001). *Bärande relationer: normativ rapport om förut-sättningar för goda möten i öppen verksamhet på fritidsgård* Stockholm: Fritidsforums förlag.

- Laxvik (2004). *Den vackra motmakten* Stockholm: Fritidsforums förlag.
- Lebeda och Trondman (2001). *Te-kannan: Från fritidsgård till Ungdomens hus: den avsiktliga inkluderings- och den oavsiktliga exkluderings logik* Växjö: Centrum för kulturforskning, Växjö universitet.
- Lerner, Richard, M et al (2005). *Positive Youth Development, Participation in Community Youth Development Programs, and Community Contributions of Fifth grade Adolescents: Findings from the first Wave of the 4-H Study of Positive Youth Development* Journal of Early Adolescence, vol 25 no 1, 17–71.
- Lin, Nan (2001). *Building a Network Theory of Social Capital* pp.3–30 I Lin, Nan, Cook, Karen & Burt, Ronald (red) *Social Capital. Theory and Research* New Brunswick & London: Aldine Transaction.
- Lundström, Tommy (1995). *Staten och det frivilliga sociala arbetet i Sverige s 70-95* i Klausen, Kurt Klaudi och Selle, Per (red) *Frivillig organisering i Norden*. Oslo: Tano.
- Lundström, Tommy (2004). *Teorier om frivilligt/socialt arbete. En diskussion om forskningens läge och organisationernas framtid* Stockholm: Skändalsinstitutets skriftserie nr 22.
- Mahoney, Joseph, L, Stattin, Håkan & Magnusson, David (2001). *Youth recreation centre participation and criminal offending: A 20-year longitudinal study of Swedish boys* International Journal of Behavioral Development 2001, 25 (6), 509–520.
- Mahoney, Joseph, L, Stattin, Håkan & Lord, Heather (2004). *Unstructured youth recreation centre participation and antisocial behaviour development: Selection influences and the moderating role of antisocial peers* International Journal of Behavioral Development 2004, 28 (6), pp.553–560.
- Mattsson, Matts (1995). *Samhällsarbete* s 115–140 i Bergren, Leif och Olofsson, Ulla (red) *Fritid på tvären: en bok om forskning och litteratur för fritidsarbete* Stockholm: Fritidsforums förlag.
- Mayer, Nonna (2003). *Democracy in France* pp.19–42 i Hooghe, Marc & Stolle, Dietlind (red) *Generating Social Capital. Civil Society and Institutions in Comparative Perspective* New York: Palgrave Macmillan.
- Molenaers, Nadia (2003). *Associations or Informal Networks? Social Capital and Local Development Practices* pp.113–132 i Hooghe, Marc & Stolle, Dietlind (red) *Generating Social Capital. Civil Society and Institutions in Comparative Perspective* New York: Palgrave Macmillan.
- Newton, K (1997). *Social Capital and Democracy* American Behavioural Scientist 40 (6), s 575–586.
- Olson, Hans-Erik (2005). *Fritidens idéhistoria ur ett framtidsperspektiv* Stockholm: Institutet för fritidsvetenskapliga studier.
- Olson, Hans-Erik (1992). *Staten och ungdomens fritid kontroll eller autonomi* Lund: Arkiv.
- Pierre, Jon (red) (2000). *Debating governance. Authority, Steering and Democracy* Oxford: Oxford University Press.
- Pierre, Jon & Rothstein, Bo (red) (2003). *Välfärdsstat i otakt. Om politikens oväntade, oavsiktliga och önskade effekter* Malmö: Liber.
- Rothstein, Bo & Stolle, Dietlind (2003). *Social Capital, Impartiality and the Welfare State: An Institutional Approach* pp.191–210 i Hooghe, Marc & Stolle, Dietlind (red) *Generating Social Capital. Civil Society and Institutions in Comparative Perspective* New York: Palgrave Macmillan,
- Sahlin, Ingrid (1991). *Ungdomsprojekt: retorik och praktik: centrala begrepp och strategier i det förebyggande arbetet under 1980-talet, studerade ur ett konfliktperspektiv* Lund: Lic avhandling Lunds universitet.
- Sahlin, Ingrid (1992). *Ungdomsprojekt. Retorik och praktik* Stockholm: Brå-Pm 1992:1.
- Sahlin, Ingrid (2000). *Brottsprevention som begrepp och samhällsfenomen* Lund: Arkiv.
- Sernhede, Ove (2002). *Alienation is my Nation. Hiphop och unga mäns utanförskap I det nya Sverige* Stockholm: Ordfront förlag.
- Sundh, Kenneth & Turunen, Päivi (red) (1995). *Social mobilisering. Om samhällsarbete i Sverige* Stockholm: Publica.
- Sveriges kommuner och landsting (2007). *Fritidsanläggningar i Sverige. Uppgifter från åren 1990, 2000 och 2006* Stencil från www.skil.se 20080202.
- Statskontoret (2000). *Staten i omvandling* Stockholm: Statskontoret 2000:15.

Stolle, Dietlind (2003). *The Sources of Social Capital* pp.1–18 i Hooghe, Marc & Stolle, Dietlind (red) *Generating Social Capital. Civil Society and Institutions in Comparative Perspective* New York: Palgrave Macmillan.

Stolle, Dietlind & Hooghe, Marc (2003). *Conclusion: The Sources of Social Capital Reconsidered* pp.231–248 i Hooghe, Marc & Stolle, Dietlind (red) *Generating Social Capital. Civil Society and Institutions in Comparative Perspective* New York: Palgrave Macmillan.

Svenneke Pettersson, Diana & Havström, Mats (2007). *Fritidsledares tysta kunskap* Stockholm: Fritidstidsforum.

Trondman, Mats & Bunar, Nihad (red) (2001). *Varken ung eller vuxen. "Samhället är ju helt rubbat."* Stockholm: Atlas.

Trondman, Mats (2006). *Kloka möten: om den praktiska konsten att bemöta barn och ungdomar* Lund: Studentlitteratur.

Trägårdh, Lars (red) (1995). *Civilt samhälle kontra offentlig sektor* SNS förlag, Göteborg.

Uslaner, Eric, M (2003). *Trust, Democracy and Governance: Can Government Policies Influence Generalized Trust's* pp.171–190 i Hooghe, Marc & Stolle, Dietlind (red) *Generating Social Capital. Civil Society and Institutions in Comparative Perspective* New York: Palgrave Macmillan.

Vamstad, Johan (2006). *A literary overview of Swedish civil society research* Stockholm: ESH Working paper no 40.

Van der Meer, Job (2003). *Rain or Fog? An Empirical Examination of Social Capital's Raimaker Effect* pp.133–152 i Hooghe, Marc & Stolle, Dietlind (red) *Generating Social Capital. Civil Society and Institutions in Comparative Perspective* New York: Palgrave Macmillan.

Werner, Emmy, Bierman, J & French, F (1971). *The Children of Kauai: A longitudinal Study from the Prenatal Period to Age Ten* Honolulu: University of Hawaii Press.

Werner, Emmy & Smith, Ruth (1977). *Kauai's Children Come of Age* Honolulu: University of Hawaii Press.

Werner, Emmy & Smith, Ruth (2001). *Journeys from Childhood to Midlife. Risk Resilience and Recovery* Ithaca & London: Cornell University Press

Wollebaek, Dag & Selle, Per (2003). *The Importance of Passive Membership for Social Capital Formation* pp.67–88 i Hooghe, Marc & Stolle, Dietlind (red) *Generating Social Capital. Civil Society and Institutions in Comparative Perspective* New York: Palgrave Macmillan.

Ziehe, Thomas (1986). *Ny ungdom. Om ovanliga läroprocesser* Stockholm: Norstedts.

Noter

¹ Författarens översättning.

² Författarens översättning.

³ På engelska benämns dessa the five Cs efter deras begynnelsebokstäver.

⁴ Författarens översättning.

⁵ Författarens översättning.

⁶ Community centers har ingen direkt svensk motsvarighet. De fungerar som samlingsplats för föreningsaktiviteter och förser allmänheten med samhällsinformation.

⁷ Författarens översättning.

⁸ Författarens översättning.

⁹ Att även normer om ömsesidighet och tillit inom mindre grupper kan vara lika kontraproduktivt nämns över huvudtaget inte.

¹⁰ Författarens översättning.

¹¹ Författarens översättning.

¹² Författarens översättning.

KAPITEL 7

Det nygamla Sverige

I början av den här antologin i kapitlet om *Det civila samhället, ungdomarna och välfärden* konstaterar Lars Svedberg och Lars Trägårdh att vi lever i en tid när engagemanget för utsatta ungdomar söker sig nya former och uttryck.

Förnyelse och dynamik sker just i civilsamhället. Antologin avslutas med tre reportage som speglar det moderna Sverige: Konsten att upptäcka flickors osynliga behov, I närkamp med unga invandrarkillers värderingar och Fisksätra och Saltsjöbaden – när ytterligheterna möts.

Konsten att upptäcka flickors osynliga behov

Med begreppen *gender* och *empowerment* som ledstjärna har Kirsi Poikolainen på Kvinnoforums nätverksförening haft endagsutbildningar med personer som arbetar med barn och ungdomar i sex kommuner.

- Ta reda på hur verkligheten ser ut och vilka skillnader det finns i uppväxtvillkor för flickor och pojkar.
- Se dig själv i spegeln och fundera över vilka värderingar du förmedlar till ungdomarna.

Det är två råd från Kirsi Poikolainen.

På en skola samlades tjejerna och drack öl efter skolan, en tradition som de kallade för happy hour. På en annan svarade flera tjejer att de drack för att det var billigt, en fritidssysselsättning de hade råd med helt enkelt. Det är billigare än bio, sade en tjej.

Tjejerna svarade själva på varför de drack alkohol. Men frågorna ställs alltför sällan. Det menar Kirsi Poikolainen som lett utbildningar i sex kommuner. Målet är att de som arbetar med ungdomar – på skolor och fritidsgårdar och i föreningar – ska bli bättre på att se verkligheten som den är. Och då måste man, menar Kirsi, ta hänsyn till att flickors och pojkars verklighet faktiskt kan se olika ut.

Utbildningarna ingår i projektet *Upptäck tjejerna*, vars upprinnelse är rapporter om en ökad alkoholkonsumtion bland ungdomar. Projektet är också ett svar på den kartläggning som

Kvinnoforum har gjort av kommunal ungdomsverksamhet. Studien visar en närmast total frånvaro av analys av flickors situation och särskilda behov. Man vet helt enkelt inte hur mycket och varför flickor dricker. I och för sig vet man inte heller så mycket om pojkar. Det anmärkningsvärda är, enligt Kirsi, just omedvetenheten om att det faktiskt kan finnas skillnader i beteenden mellan olika grupper av ungdomar. Hon menar att det är centralt att känna till och analysera skillnaderna, innan åtgärder sätts in:
– Annars utgår man från gissningar. Och då blir det lätt som det alltid har varit, pojkarna får mest. På sin höjd kan man ha en tjejgrupp på fritidsgården.

Deltagarna i de utbildningar Kirsi lett är verksamma i den kommunala ungdomssektorn – lärare, skolledare, fältassistenter, fritidsledare, skolsköterskor och politiker. Utbildningarna är inga isolerade företeelser, utan ingår i ett långsiktigt förändringsarbete som de sex kommunerna själva valt att delta i. De handlar inte heller enbart om alkoholkonsumtion. Hela idén går ut på att få till ett nytt sätt att tänka. Att bryta invanda mönster, just för att upptäcka hur ungdomar har det idag.

Gender och empowerment

De två begreppen *gender* och *empowerment* har återkommit i alla utbildningar.

Gender har att göra med de strukturella skillnader mellan kvinnor och män som finns i samhället. Genderbegreppet tar också hänsyn till att skillnaderna påverkas av faktorer som ålder, etnisk tillhörighet och klass. Att genderbegreppet är så brett, gör det bättre än det mer spridda genus, menar Kirsi.

– Det blir visserligen mer komplicerat, men också mer användbart, eftersom vi inte betraktar flickor och pojkar som två homogena grupper. Dessutom är gender inte så kontroversiellt. Genus, feminism och könsmaktsordning är ord som får många att se rött. Det kan bli tvärstopp från början.

Ett annat centralt begrepp i Kvinnoforums arbete är empowerment. Kirsi förklarar det med att alla människor bär på en potential till handling, aktivitet och ansvarstagande. I mötet med ungdomar gäller det för vuxna att uppmuntra det här.

– För mig handlar empowerment om att på ett medvetet sätt arbeta för att unga människor ska bli aktörer i sina egna liv. Du ska känna att du har möjlighet att påverka – dig själv och andra.

Under utbildningarna har deltagarna fått fundera på och resonera över sitt eget arbete i ljuset av begreppen gender och empowerment. Kirsis ambition har varit att koppla det teoretiska perspektivet till verkligheten i kommunerna.

– Det har samtidigt varit det roliga. Att det inte är en massa beteendevetare som jag mött, utan praktikerna, de som verkligen möter ungdomarna i sin vardag.

En uppskattad övning som Kirsi använt går ut på att göra en fiktiv kartläggning över en ung flickas liv under en vecka: Vad gör hon på mor-

gonen, i skolan och på kvällen? Vilka möter hon och vad pratar hon om? Här får olika yrkesgrupper sitta tillsammans med ett blädderblock och fundera.

– Det blir spännande samtal, där olika professioner möts på ett konstruktivt sätt.

En följd av övningen brukar bli diskussioner om den stora gruppen av tysta flickor som ingen riktigt verkar veta något om. De där tjejerna som inte gör något stort väsen av sig – och därför sällan väcker så stor uppmärksamhet.

– Tar man på sig genderglasögon, då finner man sig inte i att inte veta, säger Kirsi.

Precis detta har också hänt. Deltagarna har frågat sig hur de här flickorna egentligen mår. Varför drar de sig undan? Dricker de alkohol och varför? Bara att ställa sig frågorna är ett steg på rätt väg, menar Kirsi.

På en utbildning, i en norrländsk kommun, kom det fram att en stor grupp tjejer i de yngre tonåren umgicks med tio år äldre killar. Det här hade försiggått utan att någon riktigt hade reflekterat över vad det stod för, och vad det innebar för tjejerna. Under utbildningen ställde man sig för första gången dessa frågor. Ingen hade några säkra svar, men utbildningen blev en signal till att försöka hitta dem.

Positivt gensvar – men även konflikter

Gensvaret från deltagarna har varit övervägande positivt, men utbildningarna har också blottlagt svårigheter. En komplikation är klyftan mellan teoretiskt och praktiskt förhållningssätt. Många som arbetar med ungdomar i kommunerna är först och främst praktiker som efterfrågar metoder och färdiga lösningar. Men det vore fel att börja i den änden, menar Kirsi.

– Det finns inga snabba recept. Det är faktiskt inte så enkelt. Ska man ändra förhållningssätt

gentemot ungdomar, då måste man börja med att titta sig själv i spegeln och fråga: Vad står jag för? Vilka värderingar förmedlar jag till ungdomarna?

När teori och praktik går hand i hand, först då kan saker börja hända. Ofta gäller det att få fatt i de subtila, och ofta omedvetna beteenden, som gör att vi behandlar pojkar och flickor olika.

På en utbildning föreslog någon att lärarna skulle gå in i klassrummen och observera varandra för att se hur man bemöter eleverna. Det här är en modell som tidigare tillämpats inom förskolan, där de vuxna har videofilmats sitt agerande gentemot barnen och sedan använt inspelningarna som underlag för diskussioner.

– Många tycker sådant är obehagligt. De känner sig bedömda och granskade. Men det kan vara väldigt klargörande, säger Kirsi.

Hon är dock noga med att påpeka att ett medvetet arbete med genderfrågor inte handlar om att avslöja eller göra bort människor. Arbetet måste ske respektfullt utifrån insikten att vi alla är påverkade av traditionella könsroller.

Kortsiktighet

En annan fråga som synliggjorts under utbildningarna är avvägningen mellan akuta och långsiktiga insatser. Kirsis erfarenhet är att akuta, konkreta problem ofta får företräde framför de mer långsiktiga. Det är först när larmet går som någon reagerar.

Det här missgynnar flickorna. Deras problem får sällan konsekvenser i form av våld, kriminalitet och skadegörelse. Följden blir att de inte uppmärksammas. Resurserna hamnar någon annanstans, menar Kirsi.

Det händer också att kortsiktigheten lyser igenom i synen på arbetet med genderfrågor. Eftersom jämställdhetsfrågorna ligger i tiden, tror

Kirsi att en del känner sig piskade att göra något, även om den rätta viljan saknas. Resultatet blir ofta en punktinsats som sällan lämnar några varaktiga spår.

– En personalutbildning om gender och jämställdhet, sen är det klart. Så vill jag inte ha det!

Förtvivlade vuxna

I sitt arbete med genderfrågor har Kirsi mött en förtvivlan hos många vuxna. De tycker att vi kommit en bra bit på väg mot jämställdhet, men möter en generation unga där fixeringen vid yta och utseende är mer uppenbar än någonsin. Där flickor betraktas – och även betraktar sig själva – som objekt.

– Många vuxna är rent ut sagt förtvivlade. De frågar sig själva vad det är som håller på att hända.

Det här speglar förstas en sammansatt problematik, där Kirsi tror att en del av svaret finns att söka hos de vuxna.

– Vi förmedlar dubbla budskap. Vi har predikat jämställdhet, men inte själva förmått att leva jämställt.

Det räcker med att titta på arbetsfördelningen i hemmen eller hur det ser ut på arbetsmarknaden för att upptäcka klyftan mellan retoriken om jämställdhet – och den verklighet som ungdomar möter. Utseendefixeringen är inget ungdomsfenomen, menar Kirsi, utan går igen i allt från heminredning till bantningsmetoder. Också gymnasieskolans uppbyggnad, med program som ofta speglar könsstereotypa yrkesval, cementerar skillnaderna mellan män och kvinnor.

– Många av programmen är ju helt könssegrerade. Och det är ju vi vuxna som har skapat den skolan.

Med och inte för unga

Vad kommer då att hända i de sex kommunerna efter utbildningarna? Att de själva har valt att delta i projektet är något som Kirsi tror ökar chanserna för att arbetet fortsätter. Varje kommun har också utsett en skola eller fritidsgård där det konkreta förändringsarbetet ska drivas vidare. Vad som kommer att hända rent konkret är för tidigt att säga. Kirsi har dock en ödmjuk inställning och poängterar återigen att det tar tid att ändra invanda mönster.

– Jag har mött många fantastiska vuxna som brinner för ungdomar. Men ibland har de glömt att fråga ungdomarna själva hur de verkligen mår och vad de vill. Förhoppningsvis har jag förmedlat en tanke om att man måste arbeta *med* ungdomarna och inte *för* dem.

Fakta

- Sex kommuner har varit med i projektet och genomfört utbildningar. Det är Haparanda, Kiruna och Övertorneå i Norrbottens län samt Mullsjö, Sävsjö och Vetlanda i Jönköpings län. Utbildningarna har finansierats via Ungdomsstyrelsens främjandeprojekt. Kommunerna är också delaktiga i en bredare satsning på ungdomsfrågor som Kvinnoforums nätverksförening står för.
- Kvinnoforums nätverksförening är en fristående förening med koppling till Stiftelsen Kvinnoforum. Föreningen är en paraplyorganisation för olika nätverk och fungerar som ett forum för utsatta kvinnor och unga kvinnor i riskzon samt för personer som arbetar med de här grupperna.

I närkamp med invandrarkillars värderingar

Många unga invandrare är hårt hållna, men lever ett annat liv så fort de kommer hemifrån.

– Alltför ofta glöms de unga invandrarkillarnas problem bort, säger Yesab Kidane, ansvarig för Pojkar blir också män, ett projekt som är riktat direkt till pojkar och drivs av Mansjouren Kronoberg. Yesab går i närkamp med killarnas värderingar – och vill visa vägen in i det svenska samhället.

Hur skulle du reagera om din syster var ihop med en svensk kille?

Yesab Kidane kastar ut frågan bland ett trettio-tal killar, de flesta med rötter i Mellanöstern och Nordafrika.

Tre av dem deklarerar klart och tydligt att hon inte har rätt att leva längre. Majoriteten tycker att systemen borde tillrättas, men att man ändå inte ska gå så långt som till mord.

– Våldigt få tyckte att det var okej, säger Yesab.

Diskussionen som följde blev het och högljudd. Så blir det ofta när Yesab möter ungdomar med invandrarbakgrund. Och det gör han nästan dagligen som ledare för projektet Pojkar blir också män som drivs av föreningen Mansjouren Kronoberg i Växjö.

– Det beror nog på att jag utgår från frågor som berör ungdomarna. Många killar ser ut att vara integrerade, men det är bara på ytan. Ofta är de hårt pressade att följa i pappas fotspår.

Yesabs grundinställning är att den som lever i Sverige måste följa de lagar som gäller här. Och helst även lära sig språket och förstå de kulturella koderna. Att anpassa sig helt enkelt, vilket inte alls innebär att glömma eller förneka sitt förflutna. Inte heller att alla måste tycka likadant.

– Jag brukar säga till ungdomarna att ta åt sig det bästa av sitt hemlands kultur – och det bästa av den svenska. Det som de har mest nytta av i sitt liv här och nu, helt enkelt.

Draghjälp från föräldrar

Själv är Yesab född i Eritrea. Tillsammans med sin mor och bror flydde han till Sverige när han var tio år, efter det att pappan hade fått asyl här. Nu är han 35 år och har själv två barn. För Yesab visade föreningslivet vägen in i det svenska samhället. Hans föräldrar var fast beslutna om att barnen skulle skapa sig en framtid här.

– Pappa släpade iväg oss på alla möjliga aktiviteter och på så sätt lärde vi oss mycket om den svenska kulturen, säger han.

Långt ifrån alla ungdomar Yesab möter har samma draghjälp från föräldrarna.

– Tyvärr är många helt passiva. De är isolerade och har ingen ork att aktivera sina barn.

Innan Yesab hamnade på Mansjouren studerade han sociologi och psykologi på universitetet. Han har även jobbat som utbildningskonsulent och ansvarig för integrationsfrågor

på Smålands idrottsförbund. Med den bakgrunden inser han komplexiteten i integrationsfrågan. Han är ändå bergfast i sin övertygelse om att unga människor med invandrarbakgrund har stora möjligheter i det svenska samhället.

– Min enkla filosofi är att få människor att fokusera på det positiva, i stället för att se sig själva som offer. Största boven är alltid du själv och de gränser du sätter upp, säger han.

Stöd till män i kris

Yesab är en av tre medarbetare på Mansjouren i Växjö. Många män med invandrarbakgrund söker sig hit, men jouren är öppen för alla. Verksamheten vilar på två ben: ett stödjande och ett förebyggande.

I stödverksamheten är det mest fråga om akuta situationer, som har att göra med slitningar i relationer och separationer, ofta är barn inblandade. Största gruppen som söker stöd är unga män eller par som har det trassligt.

– Vissa tar för givet att kvinnan alltid är ett offer, men det är inte alls vår bild. Många unga invandrarkillar upplever ett inre kaos, där de inte kan sätta ord på sina känslor.

Att navigera i den svenska byråkratin är inte heller helt lätt. Familjerätt, socialtjänst, umgängesrätt och bodelning är begrepp som snurrar i huvudet.

Stödverksamheten bygger inte på att till varje pris försvara mannens position. Mansjouren beskriver sig som en familjestödsservice, och försöker se en relationskonflikt från olika perspektiv, där alla på ett eller annat sätt är inblandade.

Första steget är att lugna ner situationen, få de berörda att ta ett djupt andetag och fundera över de handlingsalternativ som finns. Sedan kan man hjälpa till att slussa vidare till rätt instanser i samhället.

– I stället för en massa osorterade känslor vill vi få de inblandade att börja resonera med sig själva, säger Yesab.

Vill att pojkar ska reflektera

Den andra delen av Mansjourens arbete är förebyggande. I projektet Pojkar blir också män är utgångspunkten att få unga killar med invandrarbakgrund att reflektera över sina åsikter och sin plats i samhället. I bostadsområdet Araby i Växjö har Yesab jobbat intensivt med ett gäng killar under ett par år.

Han började med att fråga vad ungdomarna saknade för fritidsaktiviteter. Det landade bland annat i kafékvällar på fredagarna. Men för Yesab är aktiviteterna inte det centrala, utan det är alla samtal och diskussioner. Han beskriver sitt tillvägagångssätt som att ladda ungdomarna med positiv energi, stärka deras självkänsla och få dem att reflektera över sina åsikter. Det är ibland en svår balansgång mellan att få ungdomarna att öppna sig, och att samtidigt kunna ifrågasätta deras sätt att resonera, utan att förlora förtroendet. Att han själv har invandrarbakgrund är en uppenbar fördel.

– Det går inte att slänga in en blåögd byråkrat bland en massa araber och tala om för dem hur de ska leva. För mig är det mycket lättare.

Från början var det Yesabs ambition att utbilda killarna för att delta i Mansjourens arbete som rådgivare för jämnåriga. Så långt har han inte hunnit ännu, helt enkelt eftersom de inte är

mogna för det stora steget. Yesab tycker sig ändå se hur attityder och värderingar långsamt förändras, och framför allt hur killarnas egen självbild blir mer positiv. Flera i gänget i Araby har nu blivit ledare och förebilder för sina yngre kamrater. Resan dit har inte varit spikrak.

– Många av de här killarna har haft problem i skolan och var kända i kommunen. Ett stort steg var när vi lyckades fixa sommarjobb åt sjuttio ungdomar som tidigare gått sysslolösa.

Sverige ett kvinnoland

Att bryta, eller i alla fall ifrågasätta, traditionella könsroller är ett återkommande tema i Yesabs diskussioner med ungdomarna. Det har ofta varit laddade samtal, där inrotade föreställningar om manligt och kvinnligt ställts på sin spets.

– När nån slänger ur sig att: Fy fan för Sverige, det är ett jävla kvinnoland, här bestämmer kvinnorna allt, då hakar jag på. Då är det läge för diskussion.

När gänget från Araby var iväg på några lågerdagar var det självklart att de skulle bädda sina egna sängar. För en av killarna var det inte alls självklart. Yesab minns hans kommentar: Jag kan inte bädda. Min mamma säger att jag är en jävla kvinna om jag bäddar.

De cementerade könsrollerna gör många unga invandrarkillar sårbara i det svenska samhället. Och det rör sig inte enbart om vem som ska bädda sängen.

– Det hedersrelaterade våld vi läser om i tidningarna är bara toppen på ett isberg. Det är en oerhörd press på flickorna, men också på pojkarna. Det är ju pojkarnas uppgift att se till att familjen har hedern i behåll, säger Yesab.

Vilsenhet och utanförskap

Vilsenhet och utanförskap är två ord som Yesab återkommer till när han beskriver hur unga invandrare har det.

Vilsenheten är en del av migrationens grundläggande villkor. Att stå med ena foten i hemlandets kultur och med den andra i den svenska. Hur människor hanterar detta är högst individuellt, men det finns tydliga mönster. Många lär sig att visa upp olika ansikten. En strategi som kanske är bra för stunden, men som ändå har uppenbara risker. Yesab talar om den splitttrade identitet han ser hos många ungdomar.

– Pappa vill att barnen ska bete sig som i hemlandet, barnen vill göra som i Sverige. Det gungar i många familjer. Det blir en vilsenhet utan tydliga gränser att hålla sig till.

Det tydligaste tecknet på det utanförskap som Yesab möter är att så många unga invandrare diskvalificerar sig själva från start. Åsikten att det är ingen idé att satsa på skolan, jag blir ju ändå inget, har han mött mer än en gång.

– Det är som en svart ridå. De begränsar sig själv från början och ser inga möjligheter. De kan aldrig se sig själva som fritidsledare, lärare eller politiker.

Rädda att göra fel

Trots svårigheterna är Yesab optimistisk. Allt fler unga invandrare tar för sig i samhället. Saker och ting måste också få ta sin tid. Ibland tycker han sig märka en otalighet i det svenska samhället, en välmenande vilja att snabbt ställa allt tillrätta. Ett samhälle med människor från jordens alla hörn gnisslar, och svenskar vill ogärna att det ska gnissla.

– Ni är så extremt rädda för att det ska bli fel, säger han och ler.

Yesab kan också förundras över svenskarnas rädsla för att säga att de som kommer hit också ska anpassa sig. Man glömmer lätt att Sverige och det som betraktas som svenskt ständigt förändras.

– Svenskheten skiftar med tiden. Jag vill att de ungdomar som jag möter ska ta plats i det nya Sverige som växer fram.

Fakta

- Mansjouren i Kronoberg är en ideell förening som ger individuellt stöd och bedriver förebyggande arbete. Föreningen har sin bas i Växjö men har verksamhet i flera närbelägna kommuner. Kontor finns även i Kristianstad och Ronneby. På Mansjouren i Växjö arbetar tre personer.
- Projektet Pojkar blir också män är ett av flera förebyggande projekt som Mansjouren genomför. Två andra är Projekt Diwan, som har fokus på unga tjejer som växer upp i patriarkala familjstrukturer och Möjligheternas verkstad, där målet är att integrera marginaliserade personer med invandrarbakgrund.

Fisksätra och Saltsjöbaden

– när ytteligheterna möts

En mötesplats där det mesta är möjligt. Och en länk mellan det mångkulturella Fisksätra och det etniskt homogena Saltsjöbaden. Genom satsningen på boxning och en stor aktivitetslokal i Fisksätra centrum vill Saltsjöbadens IF visa att idrotten kan vara en enande kraft i samhället.

– Det är väl inget fel på Fisksätra!

– Här är en riktig blandning på människor och det är en fördel.

– Man träffar hela tiden olika människor och får lära sig respektera varandra.

Tre svar på frågan om hur det är att bo i Fisksätra. De som svarar är några kvinnor som sitter runt ett av borden i Saltsjöbadens IF:s nya lokal i Fisksätra centrum. Omgivna av matkassar tittar de på när deras barn övar Capoeira, en blandning av dans och kampsport, med rötter i Brasilien.

– Barnen tycker att det är kul och det är bra att de rör på sig. Dessutom är det gratis, säger Suzan, som liksom de andra kvinnorna har sina rötter i den irakiska delen av Kurdistan.

Grannar på olika villkor

Fisksätra i Nacka kommun sydost om Stockholm är ett av dessa beryktade "invandrartäta förortsområden". Inte lika mytomspunnet som Tensta, Angered och Rosengård, men helt klart i samma division. Ändå är det nog så att den endimensionella bilden av dessa områden, som så länge härskat i Sverige, sakta är på väg att försvinna. De som bor här är trötta på att förknippas med tidningsrubriker om kriminali-

tet, droger och bidragsberoende. Trötta på att betraktas som problem.

Statistiken ger en bild. Arbetslösheten är högre och utbildningsnivån lägre i Fisksätra än genomsnittet. Nittio procent av de drygt 8 000 invånarna har invandrarbakgrund. Men för de människor som lever här är det bara en sida av saken. Livet är alltid mer sammansatt än vad svarta rubriker och statistiska tabeller kan berätta.

Det som gör Fisksätra speciellt är att det bara ligger några kilometer från det rika Saltsjöbaden, där medelinkomsten hör till den högsta i Sverige och där villorna säljs för tiotals miljoner kronor.

– Fisksätra och Saltsjöbaden är nog de mest disparata grannar du kan tänka dig, säger Magnus Bergman, initiativtagare till projektet Fisksätra Aktivitetscenter. Själv bor han i en av de stora villorna i Saltsjöbaden.

Efter ett långt yrkesliv, främst som egen företagare, har han engagerat sig i att förbättra barns och ungdomars uppväxtvillkor. Intresset för ideellt ungdomsarbete väcktes under åttiotalet när familjen bodde i USA. Där mötte han ett starkt föräldraengagemang, ett engagemang som överträffar det han sett i Sverige.

– I Saltsjöbaden finns det gott om curlingföräldrar, men de är sällan intresserade av att själva göra ideella insatser i föreningarna. I Fisksätra är det många som inte ens vet vad en förening är för något, säger Magnus.

Självt har han varit engagerad i Hem och Skola och är sedan några år tillbaka även kommunalpolitiskt aktiv som moderat ordförande i utbildningsnämnden i Nacka. Men det är arbetet i Saltsjöbadens IF som har legat Magnus varmast om hjärtat. Fram till 2006 var han ordförande.

– Idrottsföreningen är ett av de få ställen där ungdomar med olika bakgrund kan träffas på lika villkor, säger han.

När Magnus berättar om bakgrunden till projektet *Fisksätra Aktivitetscenter* är det just idrottens möjligheter att förena människor som är själva kärnan. Saltsjöbadens IF lockar deltagare från både Fisksätra och Saltsjöbaden.

Efter många turer och förhandlingar med kommunen och fastighetsbolag var det klart för invigning av aktivitetscentret under hösten 2007. Saltsjöbadens IF står det med svarta bokstäver utanför entrén till den 750 kvadratmeter stora lokalen i Fisksätra centrum. Här har föreningens nystartade boxningssektion sin bas, men det ska också vara öppet för andra aktiviteter – musik, dans, film, gym och läsläsning. Förhoppningen är att locka ungdomar både från Fisksätra och från Saltsjöbaden.

– Det här ska vara ett ställe där man trivs, träffar kompisar och gör roliga saker. Allt ska inte vara klart på en gång, utan växa fram underifrån. Men vi ska ge förutsättningarna, säger Magnus och drar parallellen om att det är bättre att ge den hungrige ett metspö än en fisk.

Ingen självklar satsning

Att en anrik idrottsförening som Saltsjöbadens IF ska göra riktade sociala insatser är inte alls självklart. Diskussionerna om bredd och elit finns även här, och en del hävdar att föreningen ska ägna sig åt kärnverksamheten – idrott – och inget annat. Men med den inställningen får många unga aldrig en chans, menar Magnus. Som exempel nämner han de kreativa kriminella – företagsamma ungdomar men på fel sätt.

– Att vi ska nå dem och styra in deras kreativitet åt rätt håll är en av mina drivkrafter.

Samtidigt inser han att förändring tar tid. Att dra sig ur efter ett par år vore att svika ungdomarna i Fisksätra. Långsiktig ekonomisk bärkraft är därför ett måste. Magnus räknar upp möjliga intäkter, bland annat genom uthyrning, projektbidrag och kommunalt stöd. En annan avgörande faktor för att satsningen i Fisksätra ska lyckas, är att engagera vuxna ledare som kan driva verksamheten framåt. Anställda ledare är ett måste, menar Magnus.

Saltis är en annan värld

Humberto Lobos, jobbar deltid som allt i allo i lokalen i Fisksätra för att få verksamheten att komma igång. När Humberto kom från Chile för tjugo år sedan hamnade han hos sin syster i Fisksätra, träffade en tjej och blev kvar.

– Trots att det var så kallt här. Men nu skulle jag aldrig flytta härifrån, säger han och skrattar.

Det rika Saltsjöbaden är som en annan värld:

– I Saltis säger man hej och rusar förbi. Här stannar man en halvtimme och pratar med folk.

Självklart är hans kontaktnät i området en stor tillgång när det gäller att få lokalen att utvecklas till en samlingsplats för ungdomarna.

– Jag känner de flesta här, och har varit i ungdomsbranschen länge, säger han och börjar räkna upp olika jobb han haft – som kamrattstödare, elevassistent och föreningsledare.

Integrationsproblematiken är överdriven, menar Humberto.

– Det är bara att se sig omkring. Jag kan ge massor av exempel på invandrarungdomar som det går bra för. Det är mycket upp till en själv att ta sig in i det svenska samhället.

Men liksom Magnus Bergman anser han att det gäller att ge ungdomar förutsättningar.

Föreningslivet ska vara till för alla och därför är det bra att Saltsjöbadens IF nu etablerar sig mitt i Fisksätra.

– Det är just ett sätt att skapa sådana positiva förutsättningar.

Själv ser han sin roll som uppmuntrare, inte som fixare. Det gäller att skapa förtroende och närhet till ungdomarna – och få dem att tro på sin egen förmåga. Utan det är det omöjligt att komma någon vart.

– Tillit är ett viktigt ord. Och att lyssna. Den som lyssnar får förtroenden. Det händer att fjortonåriga tjejer kommer till mig och pratar om mensen. Det skulle de aldrig våga göra hemma.

Tydligt ledarskap

Samir Belrabi, från Stockholm, är den nya boxningstränaren på Saltsjöbadens IF. Han tror liksom Humberto på ett tydligt ledarskap, där regler är till för att efterlevas. Inom boxningen är detta en självklarhet. Samir har själv varit aktiv boxare och tränare på Narva, en av Sveriges största boxningsklubbar. Han lockades till Fisksätra eftersom det innebar en möjlighet att starta något nytt. Han tilltalades också av konceptet med en träningslokal som en del i en

öppen mötesplats för ungdomar i området. Han jobbar deltid och finns i lokalen de flesta vardagskvällar.

– Det finns tuffa grabbar här som är lite på gränsen. När de kommer ner hit förväntar de sig att det ska vara som i en amerikansk boxningsfilm. De blir chockade över att folk här är så lugna, vänliga och artiga.

Samir märker tydligt när killarna tar ett steg i sin utveckling och, som han säger, slutar spela teater. Men för att påverka krävs ett genomtänkt förhållningssätt som ledaren själv lever upp till. Boxning är en tuff sport, men med tydliga regler, påpekar han.

– De flesta idrottsledare säger att de jobbar med etiska frågor och mot diskriminering. Men det är mycket floskler alla tar det inte på allvar.

I boxningslokalen är han noggrann med vilka spelregler som gäller – och att inte se mellan fingrarna när någon bryter mot dem.

– Det har i och för sig aldrig hänt. Men det är klart, vad folk gör eller säger när de inte är här kan jag inte svara för. Det här med att dra bögskämt kan vara känsligt att ta upp. Men jag förklarar att i det här sammanhanget har vi vissa regler, och där ingår inga diskriminerande uttalanden, säger han med ett leende.

Bråk och kamphundar

Metin Al-Wendawi, är en av de killar som tränar boxning i den nya lokalen.

– Har gillat det sen jag var liten. Visst handlar det en del om att lära sig självförsvar. Men boxning är mycket mer än att slåss, säger han

Vid sidan av boxningen är det fotboll och skolan som gäller. Metin går sista året på Nacka gymnasium med siktet inställt på att bli fastighetsmäklare. Han är född i Turkiet men har bott i Fisksätra sedan han var fem år.

– Förut var det katastrof här, mycket bråk, slagsmål, alkisar och kamphundar. Nu är det bättre. Vi har fått en polisstation och det har hjälpt till.

Metin kan räkna upp flera jämnåriga som det gått snett för.

– Kanske beror det på uppfostran, på föräldrarna och så. En del vill vara coola och börjar med knarkande hit och dit, du vet. Men jag har hållit mig ifrån det där.

Fakta

- Nacka kommun har 84 000 invånare. Kommundelarna Fisksätra och Saltsjöbaden har ungefär 8 000 invånare vardera. I de båda områdena finns cirka 2 300 ungdomar mellan 10 och 19 år.

- Saltsjöbadens IF är en av de största föreningarna i Nacka. Den bildades 1906 och har ett tiotal sektioner. Föreningen har cirka 3 000 medlemmar, en tredjedel från Fisksätra och två tredjedelar från Saltsjöbaden.

Konsten att bry sig om

Föreningslivets betydelse för unga, kommunerna och staten

Den här boken vänder sig till dig som arbetar med ungdoms- och fritidsfrågor i en kommun och som vill veta mer om den ideella sektorns verksamhet för unga. Antologin är också till för dig som är engagerad i en förening och som vill ha teoretisk kunskap om främjande ungdomsarbete.

Vi har valt att presentera sju av de projekt som har fått pengar från Ungdomsstyrelsen genom regeringens satsning på förebyggande och främjande arbete för unga mellan 2006 och 2008. Artiklarna bygger på intervjuer med nyckelpersoner i projekten. Inga långa projektbeskrivningar – men vi försöker ändå berätta vad de gör och varför.

I antologin ges också en översikt av aktuell forskning som är kopplad till främjandebegreppet och civilsamhällets roll i det förebyggande och främjande arbetet analyseras i ett historiskt perspektiv.

UNGDOMSSTYRELSEN
www.ungdomsstyrelsen.se

Fritzes

ett Wolters Kluwer-företag

106 47 Stockholm Tel 08-690 91 90 Fax 08-690 91 91 order.fritzes@nj.se www.fritzes.se

ISBN 978-91-85933-09-9 ISSN 1651-2855